A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT TANFOLYAMA

Világnézeti és etikai kérdések

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ 1980/1981

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT TANFOLYAMA

Világnézeti és etikai kérdések

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ 1980/1981

Készült az 1979—1980. évi tankönyv felhasználásával.

Az egyes fejezetek szerzői; dr. Mona Gyula (I. fejezet), dr. Wirth Ádám (III. fejezet), dr. Lakatos Gyorgy (IV. fejezet), dr. Kovács Ferenc (V. fejezet és a VI. fejezet 1. pontja), dr. Foldi Pál (VII. és VIII. fejezet), Pálos Tamás (IX. fejezet). A II. fejezetnél felhasználtuk dr. Ágoston László, a IV fejezet 2. és 3. pontjánál dr. Wirth Ádám, a VI. fejezet 2. pontjánál dr. Mona Gyula írásos anyagát.

ISBN 963 09 1694 0

(3171)

Tartalom

Előszó 5

Első fejezet
A PÁRT POLITIKÁJÁNAK ELMÉLETI-VILÁGNÉZETI ALAPJAI 7
1. Politika, elmélet, világnézet 7
2. A politikai nevelés ideológiai, világnézeti tartalma 14

Második fejezet
A TUDOMÁNYOS-TECHNIKAI FORRADALOM IDEOLÓGIAI HATÁSAI 21
1. A tudományos-technikai forradalom lényege, sajátosságai 21
2. A tudományos-technikai haladás főbb jellemzői korunkban 24
3 Az ember a tudományos-technikai forradalomban 30

Harmadik fejezet
ÉRDEKVISZONYOK ÉS ÉRDEKELTSÉGI RENDSZER A SZOCIALIZMUSBAN 36
1. Az érdekviszonyok lényege, főbb sajátosságai 36
2. Az érdekviszonyok forradalmi átalakulása a szocialista társadalomban 39
3. Érdekeltség és ösztönzés a szocializmusban 47

Negyedik fejezet
SZOCIALISTA HAZAFISÁG ÉS INTERNACIONALIZMUS 51
1. A szocialista hazafiság lényege és fejlődése 51
2. A szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus egysége 55
3. A nemzeti és a nemzetközi érdekek dialektikus viszonya a szocializmusban 59

Ötödik fejezet
MUNKAERKÖLCS A SZOCIALISTA TÁRSADALOMBAN 67
1. A szocialista munkaerkölcs lényege és következményei 67
2. A munkahelyi kollektíva, az üzemi demokrácia szerepe a szocialista munkaerkolcsben 75

Hatodik fejezet
EMBERESZMÉNY ÉS ÉLETMÓD A SZOCIALIZMUSBAN 81
1. A szocialista és kommunista embereszmény 81
2. Életmód a szocializmusban 86

Hetedik fejezet
CSALÁD A SZOCIALIZMUSBAN 95
1. A család helye és szerepe a társadalomban 95
2. A család fejlődésének mai kérdései 100

Nyolcadik fejezet
EGYHÁZPOLITIKA ÉS VILÁGNÉZETI HARC HAZÁNKBAN 111
1. Egyházpolitikánk elvi alapjai és eredményei 111
2. A párt viszonya a valláshoz 115
3. A világnézeti harc főbb követelményei és módszerei 117

Kilencedik fejezet
A NEMZETKÖZI IDEOLÓGIAI HARC SZEREPE ÉS FELADATAI 124
1. A békés egymás mellett élés és az ideológiai harc 124
2. A nemzetközi ideológiai harc tartalma, főbb vonásai 129
3. Feladataink a nemzetközi ideológiai harcban 140

Előszó

A világnézeti és etikai kérdések tanfolyamának az a célja, hogy segítse a marxista—leninista világnézet terjesztését, formálja a hallgatók világnézeti, erkölcsi arculatát. Ideológiai munkánk legfontosabb célkitűzése a munkásosztály tudományos világnézetének terjesztése, a szocialista tudat és erkölcs kiszélesítése, elmélyítése.

A tankönyv a XII. pártkongresszus dokumentumai alapján, a Központi Bizottság 1976. október 26-i határozatának megfelelően, a párt politikájával, ideológiai munkájával összhangban elemzi a szocialista építés mai világnézeti és etikai kérdéseit.

A világnézeti és etikai kérdések tanfolyama továbbképző jellegű, feltételezi pártunk politikájának ismeretét. Tananyagunk elsősorban azoknak szól, akik tevékenyen részt vesznek a pártszervezetek ideológiai munkájában és az átlagosnál nagyobb érdeklődést tanúsítanak világnézeti, etikai kérdések iránt. Több helyen kialakult az a helyes gyakorlat, hogy a tankönyvet felhasználják a pedagógusok, közművelődési szakemberek és más értelmiségi dolgozók politikai képzésében is.

Kérjük figyelembe venni, hogy a tanfolyam egyes témáinak szemléltetéséhez színes diafilm készült, ami beszerezhető a Kossuth Könyvkiadónál.

A kiadó

Első fejezet

A PÁRT POLITIKÁJÁNAK ELMÉLETI-VILÁGNÉZETI ALAPJAI

1. Politika, elmélet, világnézet

Alkotó hűség a marxizmushoz

A XII. kongresszus a párt politikai irányvonalát megerősítve abból indult ki, hogy a marxizmus—leninizmus alapvető tanításai általános érvényűek, mert a munkásosztály forradalmi harcának, a szocialista forradalom győzelmének, a szocializmus építésének közös törvényszerűségeit tükrözik. Ezért pártunk fellép minden olyan törekvés ellen, amely tagadja a marxizmus—leninizmus tanításainak időszerűségét; amely elválasztja egymástól a marxizmust és a leninizmust, tagadva az utóbbi egyetemes érvényét; elvetjük a „többféle marxizmus" koncepcióját: a társadalom és a tudomány fejlődése tanúsítja, hogy nincs többféle igazság.

Pártunk eddig is hű volt és a jövőben is hű marad a marxizmushoz s korunk marxizmusához, a leninizmushoz. Hat évtizedes küzdelmének tapasztalatai győzték meg a pártot arról, hogy a forradalmi harc sikereinek egyik legfőbb forrása a marxizmus—leninizmus általános érvényű tanításainak hazánk konkrét viszonyaira való alkotó alkalmazása. Mindig sikertelenségekhez, kudarcokhoz vezet, ha a kommunista párt a nemzeti sajátosságokat eltúlozva kétségbe vonja a marxizmus —leninizmus általános érvényű tanításainak egyetemes jellegét, vagy ha megfeledkezik azok konkrét alkalmazásáról.

A társadalmi szükségletek elemzéséből kiindulva a párt XII. kongresszusa felhívta a figyelmet arra, hogy megnövekedett feladatok hárulnak a pártra az ideológiai munkában, a marxizmus—leninizmus eszméinek alkotó alkalmazásában és széles körű elterjesztésében, a dolgozó tömegek szocialista nevelésében. Hangsúlyozta: különösen nagy szükség van a párttagság ideológiai képzettségének, a párt eszmei egységének szüntelen erősítésére.

Kádár János elvtárs a Központi Bizottság kongresszusi beszámolójában rámutatott: „A marxizmus—leninizmus elméletével felfegyverzett, a dialektikus materializmus világnézetét valló és tudományos módszereivel dolgozó pártunk, a Magyar Szocialista Munkáspárt mindig a szocialista építés nélkülözhetetlen feltételének tekintette az eszmei, ideológiai munkát, a társadalom műveltségi színvonalának emelését, a szocialista erkölcsi normák és életmód kialakítását és fejlesztését."

„Pártunk a XI. kongresszust követően az éleződő nemzetközi ideológiai harc viszonyai és a hazai építőmunka bonyolultabb feltételei közepette is eredményesen irányította és szervezte az az ideológiai és a kulturális tevékenységet. Gyarapodott a szocialista módon élő és dolgozó közösségeknek és állampolgároknak a száma. Társadalmunkban mély gyökeret eresztett és széles körben elterjedt a tudományos szocializmus eszméje, a marxizmus—leninizmus világnézete. Az emberek gondolkodását, cselekedeteit, népünk politikai, erkölcsi, tudati állapotát társadalmunk anyagi, szellemi felemelkedése, szocialista fejlődése határozza meg."

A szocialista tudatosság növekvő szerepe

A szocialista tudatformálásnak a párt munkájában betöltött fontos szerepét tükrözi, hogy a kongresszus a fejlett szocialista társadalom építésének egyik alapvető céljaként határozta meg a marxista világnézet és a szocialista életmód elterjesztését, általánossá tételét.

A tudati tényezők megnövekedett jelentőségét a társadalom objektív folyamatai magyarázzák. A szocializmus építésének

jelen szakaszában, amelyet gazdasági téren az intenzív fejlődés előrehaladása, társadalmi vonatkozásban az osztályok közötti különbségek csökkenése, az osztályok szocialista karakterének kibontakozása, a politikát tekintve pedig a népi-nemzeti összefogás erősödése jellemez, az élet valamennyi területén összetettebbé vált a fejlődés. Ez szükségképpen kiváltja a társadalmi élet két alapvető faktorának, az anyagi és a szellemi életnek az eddigieknél szorosabb, aktívabb kölcsönhatását. A szellemi élet színvonala, a társadalom kulturális, ideológiai, erkölcsi állapota, a közgondolkodás és az életmód a társadalmi összfejlődésnek a korábbiaknál nagyobb hatású tényezőjévé válik Általános tapasztalat, hogy úgyszólván minden gazdasági, politikai feladatunknak tömegméretű tudati vonzata van, megvalósításukat a közgondolkodás, a társadalmi morál, az életvitel tényezői jelentősen befolyásolják. A gazdasági munkában, a termelésben a kisebbnek tűnő változtatások is nagy áttekintőkészséget, felelősségtudatot követelnek. Különösen fontos a tömegek tudatossága a gazdaságfejlesztés átfogó és hosszú távra szóló programjának megvalósításában, de fokozott szerepe van a tudati tényezőknek a szocialista demokrácia, a közéleti aktivitás fejlesztésében is. S végül, fontos az is, mennyire tudjuk megteremteni a tudati feltételeit a személyiség sokoldalú kibontakozásának, a szocialista életmód térhódításának.

A XII. kongresszuson Kádár János elvtárs kifejtette:

„Régen feltárt igazság, hogy a társadalom fejlődését döntően két tényező határozza meg, a politikai hatalom és a gazdasági alap. Ebből következik, hogy jelenleg, a mi viszonyaink között, amikor a munkásosztálynak és szövetségeseinek a politikai hatalma szilárd, minden társadalmi kérdés megoldása, az életszínvonal emelése, a kultúra fejlesztése, honvédő képességünk és általában a fejlett szocialista társadalom sikeres építése a gazdasági munka eredményeitől függ. A gazdasági feladatok megoldása viszont csak az egész társadalom céltudatos erőfeszítéseinek eredménye lehet. Ebben fontos szerepe van a gazdaságban dolgozókon kívül a tudományos, a művelődési, az egészségügyi, az igazgatási és minden más területen tevékenykedők közös munkájának."

A társadalmi folyamatok dinamizmusa, az anyagi és tudati tényezők szoros kölcsönhatása azt is jelzik, hogy a szocialista társadalom építése során *növekszik a szubjektív tényezők, a társadalmi tudatosság jelentősége.* Ezért nagyobb figyelmet kell fordítani arra, hogy az anyagi és a tudati feltételek egymással összehangoltan, arányosan fejlődjenek. Előrelátóbban, tervszerűbben kell foglalkozni a tudatformálással, magasabb szintre kell emelni az ideológiai tevékenységet, növelni kell az ideológiai nevelőmunka hatásfokát.

Az ideológiai munka fejlesztése mellett szólnak a nemzetközi tényezők is. Az enyhülési folyamat, a békés egymás mellett élés nemcsak a gazdasági, politikai és kulturális kapcsolatokban hozott élénkülést, hanem a két világrendszer közötti ideológiai küzdőtéren is. Ez szintén szükségessé teszi a hathatósabb ideológiai tevékenységet, a szocialista építés eredményeinek és tapasztalatainak, a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom törekvéseinek és tevékenységének ismertetését, a marxizmus—leninizmus eszméinek terjesztését, az ellenséges ideológiai próbálkozások leküzdését.

A megnövekedett ideológiai követelmények teljesítésében *reálisan kell számolnunk az adott feltételekkel.* Társadalmunk tudati állapotát meghatározza, hogy a munkásosztály politikai hatalmának kivívása, a szocialista demokrácia megteremtése megnyitotta az utat a tömegek önálló, tudatos társadalmi tevékenysége előtt. Az elmúlt évtizedekben létrejöttek és fejlődnek a tömegek aktív társadalmi cselekvésének alapvető gazdasági és kulturális feltételei. Emelkedik az általános műveltségi színvonal, terjednek a marxizmus—leninizmus eszméi, a szocializmus szellemi értékei. A tömegek nemcsak tapasztalják, hogy a szocializmus értük van, nemcsak érzékelik a szocialista társadalom előnyeit, hanem maguk teremtik meg és állandóan formálják, jobbítják is a társadalmi létfeltételeket, a szocialista viszonyokat. A tömegek alkotó tevékenységének társadalmi lehetősége, ha nem is akadálytalan. de mégis egyre előrehaladó megvalósulása meghatározó módon alakítja a társadalom értékrendjét, ez határozza meg a törekvések és a célok alapvető minőségét.

A XII. pártkongresszuson mondta Kádár elvtárs: „A párt ideológiai tevékenységének, szellemi életünk fejlődésének, a tudományos munka, a közoktatás, a művelődés, az irodalom és a

művészetek területén elért eredményeknek jelentős hatásuk van társadalmunkra. Népünk gondolkodását és tetteit növekvő felelősségérzet hatja át, túlnyomó többsége reálisan ítéli meg társadalmi fejlettségünk jelenlegi szintjét, megbecsüli vívmányainkat, bízik abban, hogy közös erőfeszítéssel le tudjuk küzdeni a fejlődés útján mutatkozó nehézségeket, meg tudjuk valósítani szocialista céljainkat."

„Az ideológia, a közgondolkodás helyzetének számbavétele megköveteli, hogy folyamatában szemléljük társadalmunk eszmei-tudati-erkölcsi állapotának fejlődését, teljes valóságában lássuk mai arculatát, és kritikusan értékeljük pártunk jelenlegi ideológiai tevékenységét."

A társadalmi fejlődéssel, a műveltségi szint emelkedésével, az eszmei harc eredményeként és a marxizmus—leninizmus eszmei hatása következtében egyre inkább jelentkezik az az igény is, hogy az emberek tudatosan alakítsák világnézetüket, magatartásukat és életmódjukat. *A társadalmi tudat fejlődésének szocialista tendenciája, a szocialista eszmék befolyásának növekedése dialektikus folyamatban, ellentmondásokon keresztül, azok leküzdése, megoldása révén érvényesül.*

„Társadalmunk általános tudati fejlődésének, népünk politikai érettségének örvendetes tényeit megállapítva látnunk kell azt is — mondta Kádár elvtárs —, hogy a kapitalista és a szocialista rendszer közötti, nemzetközi méretekben folyó éles ideológiai és politikai harcnak nálunk is van bizonyos hatása. Továbbá azt is figyelembe kell vennünk, hogy a magasabb fejlődési szinten, a nagyobb követelmények hatásaként, a gazdasági és kulturális építőmunka bonyolultabb és nehezebb feladatainak láttán társadalmunk egyes, szűkebb csoportjaiban elbizonytalanodás is tapasztalható."

A XII. pártkongresszus rámutatott: a marxizmus—leninizmus elterjedése, hegemón helyzetének kivívása ellenére léteznek még, időnként felerősödnek és hatnak nálunk nacionalista, kozmopolita, revizionista, ultraradikális és más, káros, ellenséges nézetek. *Az eszméinktől idegen, a nép ügyének kárt okozó nézetek ellen fokozni kell az ideológiai harcot.*

Társadalmunk mai tudati állapotát alapvetően a népünk gondolkodásában végbement pozitív változások határozzák meg. Ez igaz akkor is, ha tudjuk, hogy ez a folyamat nem volt ellent-

mondásoktól mentes, és ma sem az. Tapasztalataink igazolják azt a régi marxista igazságot, hogy a társadalom tudata, az emberek gondolkodása lassabban fejlődik, mint ahogy az életkörülmények változnak. Ezt azonban nem tekinthetjük mentségnek társadalmi gyakorlatunk következetlenségeire, nevelőmunkánk gyengeségeire és arra sem, hogy ideológiai tevékenységünkben számos kérdésre még nem tudtunk kielégítő választ adni.

A párt XII. kongresszusa hangsúlyozta: az eszmei, ideológiai munka, a propaganda és az agitáció tartson lépést a növekvő igényekkel, legyen fogékonyabb az új problémák iránt, zárkózzék fel a gazdasági és a kulturális építésben előttünk álló nagy feladatokhoz. A figyelmet a társadalom fejlődésének szempontjából legfontosabb eszmei és erkölcsi kérdésekre kell összpontosítani: a munka becsületének növelésére, a közérdek tiszteletben tartására és szolgálatára, a közösségi szellem erősítésére, a szocialista hazafiság, a proletár internacionalizmus elmélyítésére, az ideológiailag káros, a szocialista rendszerrel szemben ellenséges, a szocialista elvekkel szemben álló, maradi nézetek leküzdésére.

Továbbhaladásunk egyik kulcskérdése, hogy a társadalom szubjektív erőit mennyire tudjuk jobban mozgósítani szocialista céljaink valóra váltására, feladataink eredményesebb megoldására. A belátható jövőben aligha számolhatunk azzal, hogy szocialista építőmunkánk külgazdasági és világpolitikai feltételei a jelenleginél lényegesen jobbak lesznek. Hosszabb távon természetesen javulásra is számíthatunk, de ha kedvezőbbé válnának is a nemzetközi feltételek, akkor sem tudnánk fejlettebb szocialista viszonyokat teremteni a társadalom szubjektív erőinek jelenlegi állapotával.

Szembetűnő, hogy miközben a szocializmus objektív gazdasági alapjai, a szocialista termelési viszonyok uralkodnak és lényegében kiforrottak, ugyanakkor a szubjektív tényezők, az emberek szemlélete a közös munkához, a társadalomhoz való viszonya elmarad a szocializmus társadalmi követelményeitől. Ez többféle formában is megnyilvánul. *A szubjektív tényezők kiforratlansága* leginkább abban jut kifejezésre, hogy az emberi kapcsolatrendszerekben, az egymáshoz és a közösséghez, a tár-

sadalomhoz és a munkához való viszonyban a régi kötelékek a múlt társadalom gazdasági létalapjának gyökeres felszámolása következtében jórészt megszűntek, s ugyanakkor az új típusú munkaerkölcs, az emberi kapcsolatokban a szocialista értékrend még nem fejlődött ki össztársadalmi méretekben.

Amikor a társadalom szubjektív viszonyaiban, az emberi tényezőkben rejlő erőforrások fokozottabb feltárására, dinamikusabb fejlesztésére törekszünk, mindenekelőtt a párttagok és a vezetők jobb helytállására, öntudatosabb magatartására, fegyelmezettebb, színvonalasabb munkájára számítunk. A párttagok és a vezetők jobb példamutatása természetesen nem valósulhat meg automatikusan, s nem is csupán elhatározás dolga, hogy ez a törekvés minél gyorsabb ütemben érvényesüljön. Itt is igen bonyolult, összetett folyamatról van szó. Olyan folyamatról, amelyben a gazdasági, a politikai és a tudati tényezők dialektikus kölcsönhatása érvényesül. Egyáltalán nem mindegy, hogy a kommunista közösségek és a vezetők milyen gazdasági körülmények között végezhetik munkájukat, milyen mértékben hatnak az általuk nem befolyásolható tényezők, illetve milyen gazdasági eszközökkel rendelkeznek.

Döntő jelentőségű az is, hogy a párt kikristályosodott politikai vonalát hogyan tudják az adott területre konkretizálni, mennyire képesek a politikai célokat elfogadtatni és érvényre juttatni, vagyis milyen politikai bázisra támaszkodva és milyen politikai légkörben fejthetik ki tevékenységüket. *A tudati tényezők között pedig a politikai tudatosságnak van elsődlegessége és meghatározó szerepe.*

A marxizmus—leninizmus elméletére épülő és a szocializmus gyakorlati megvalósítását szolgáló politikai tudatosság fő tartalma az a szemléletmód, amely aktív cselekvésre, fegyelmezett munkára, bátor kezdeményezésre, fokozott önállóságra, szocialista elvhűségre, bátor kiállásra, helytállásra irányul. Ebből is kitűnik, hogy a politikai tudatosság nem szűkíthető le sem az elméleti felkészültség ilyen vagy olyan fokára, sem pedig az eseményeket, a folyamatokat pusztán szemlélő, passzív politikai magatartásra.

A szocialista építőmunkát tudatosan irányító kommunista közösségek és vezetők csak akkor felelhetnek meg a növekvő követelményeknek, ha marxista—leninista felkészültségük gazda-

gításával tovább mélyítik politikai tudatosságukat. Ezért van az, hogy a politikai képzés színvonalát növelve, az oktatás minőségi követelményeit előtérbe állítva mindenekelőtt a politikai nevelés hatékonyabbá tételére törekszünk.

2. A politikai nevelés ideológiai, világnézeti tartalma

A politikai nevelés főbb követelményei

A politikai nevelés összetett, bonyolult folyamat, melynek tartalmát azok a társadalmi szükségletek határozzák meg, amelyek a párt politikájában tükröződnek, kifejezve a szocialista építés mai és távlati feladatainak dialektikus egységét. A politikai nevelést tehát helytelen lenne a társadalmi viszonyoktól független, tisztán elméleti politikai oktatásként felfogni. Tapasztalati tény, hogy a politikai oktatás nevelő hatását azok a konkrét körülmények szabják meg, amelyek a társadalom objektív létviszonyaiban gyökereznek, vagyis a jó oktatómunka nem célja, hanem eszköze a nevelésnek; a cél: hatékony, tudatos társadalmi cselekvés.

A szocializmus lényegéből adódik a társadalmi folyamatok tudatos szabályozásának a lehetősége. Ez a lehetőség a párt politikájára épülő irányítómunka, szervező tevékenység gyakorlatában válik valósággá. Ebben a politikai elvek, célkitűzések valóra váltására hivatott valamennyi eszköznek meghatározott szerepe van.

A szocialista építés eszközrendszere két csoportra osztható: megkülönböztetünk objektív (pl. gazdasági szabályozás, anyagi érdekeltség stb.) és szubjektív (pl. irányítómunka, erkölcsi ösztönzés stb.) eszközöket. Rendeltetésszerű működtetésük az adott lehetőségek keretei között döntően azon múlik, hogy milyen az irányítás hatékonysága, a vezetés színvonala. Ezt viszont jelentős mértékben megszabja a kommunisták és a vezetők politikai tudatossága, felkészültsége, irányítókészsége.

Ha a szükséges anyagi, tárgyi és egyéb objektív feltételek

adottak, akkor a szocialista építőmunkát elsősorban azok a szubjektív tényezők motiválják, amelyek meghatározott politikai viszonyrendszerekben nyilvánulnak meg. Ezek elsődlegesen *a pártszervezetek, a kommunista közösségek. Meghatározó, hogy a pártszervezetek hogyan funkcionálnak, milyen mértékben érvényesül a pártdemokrácia, mennyire aktívak és példamutatók a kommunisták.*

A szocialista demokrácia legfőbb kereteit a politikai szervezetek képezik. A demokrácia politikai kereteinek meglétéből azonban nem következik, hogy ténylegesen funkcionál is a szocialista demokrácia. *A különböző politikai szervezetekben megnyilvánuló demokratikus keret csak előfeltétele a szocialista demokrácia tényleges funkcionálásának.* Tartalmilag az a lényeg, hogy a politikai szervezetek kollektívái, továbbá a szocialista brigádok és más közösségek mennyire fognak össze, egyénileg és kollektívan mit tesznek szocialista céljaink valóra váltásáért, hogyan segítik a munka szocialista rendjének erősítését.

A Központi Bizottság kongresszusi beszámolójában Kádár János elvtárs rámutatott: „Arra kell törekednünk, hogy társadalmunk erkölcsi arculatát tekintve is egyre inkább a munka társadalma legyen. Mindazt, amink van, munkásosztályunk, a magyar nép nehéz harcokban vívta ki, védte meg, és a saját keze munkájával teremtette meg. A társadalom azt várja minden tagjától, hogy óvja és gyarapítsa a közösség, a nép szocialista tulajdonát, tudása, ereje legjavát nyújtva odaadóan dolgozzék. Minden munkahelyen azoknak a dolgozóknak legyen hitelük, becsületük, tekintélyük, azok boldoguljanak, akik eleget tesznek vállalt kötelezettségeiknek, akik tisztességesen élnek és dolgoznak."

■ Minőségi követelmények az eszmei nevelőmunkában

A hatékonyabb világnézeti nevelés fontos követelménye, hogy a marxista—leninista elmélet tételes ismeretét tovább mélyítve, Marx, Engels és Lenin klasszikus tanításait jobban elsajátítva az összefüggések dialektikájára, a konkrét helyzet sokoldalú

elemzésére, a perspektivikus látásmódra irányítsuk a fő figyelmet.

A marxizmus világnézetének tételes ismerete nélkülözhetetlen előfeltétele a világnézeti nevelésnek, de csak előfeltétele és nem azonos magával a világnézeti neveléssel. *A marxizmus azzal válik élő világnézetté, hogy ismerete meggyőződéssé válik az ember tudatában és cselekvésre ösztönöz.*

Ahhoz, hogy a marxista—leninista tanítások ismerete tudatos világnézeti meggyőződéssé váljon, dialektikus gondolkodásmódra van szükség. A marxizmus klasszikusai a dialektikát mindenekelőtt az összefüggések, a kölcsönhatások tudományaként fogták fel. A dialektikus gondolkodás is azzal kezdődik, hogy nem önmagukban, nem elszigetelten, hanem összefüggésükben, kölcsönhatásukban vizsgáljuk a jelenségeket, a folyamatokat. Különösen fontos erre felhívni a figyelmet a szocializmus építésének a jelenlegi és az elkövetkező időszakában.

Társadalmi életünk jelenségeit, folyamatait csakis akkor értelmezhetjük helyesen, ha dialektikus módon vizsgáljuk azokat. Ehhez pedig elsősorban az szükséges, hogy tárjuk fel a jelenségek, a folyamatok összefüggéseit, kölcsönhatásait. Jellemző példaként vehetjük a hatékonyság kérdését. Kétségtelen, hogy gazdasági előrehaladásunk egyik legdöntőbb tényezője a hatékonyabb gazdálkodás. A nagyobb hatékonyság főleg a gazdasági fejlettség magasabb színvonalával, a termelékenyebb munkával mérhető. Ebből azonban nem következik, hogy a hatékonyság csupán gazdasági kérdés. A gazdaság hatékonysága, teljesítőképessége nemcsak attól függ, hogy miként alakulnak a termelés tárgyi feltételei, hanem attól is, hogy a szubjektív tényezők és az össztársadalmi viszonyok milyen hatást gyakorolnak a gazdasági folyamatokra. Ezért tehát a hatékonyság csakis a társadalmi összfolyamatok együttes kölcsönhatásában vizsgálva fogható fel helyesen.

Széles körben tapasztalható a szocialista fejlődés dialektikus ellentmondásainak sematikus kezelése. Társadalmi méretekben véve a szocializmusban megszűnik az ellentmondások antagonisztikus jellege, de objektív ellentmondások a szocialista társadalomban is léteznek. Ezeket helytelen lenne hibákra, hiá-

nyosságokra visszavezetni, noha óhatatlanul kialakulhatnak olyan feszültségek is, amelyek valóban szubjektív fogyatékosságokat tükröznek. Az utóbbiak általában szembetűnőbbek, felismerésük a köznapi tudat szintjén is lehetséges. Ezzel is magyarázható, hogy a közvélemény általában negatív szerepet tulajdonít az ellentmondásnak. A propagandamunka, s ezen belül a politikai oktatás sokat tehet azért, hogy *az ellentmondások egyoldalú, felszínes megítélése helyett azok reális, konkrét felfogása erősödjön a társadalmi tudat minden területén.*

A szocializmus fejlődésének dialektikáját csak akkor értelmezhetjük helyesen, ha a benne rejlő objektív ellentmondásokat is mozgásukban, változásukban fogjuk fel. Ezért a dialektikus gondolkodásmód magában foglalja a történetiség elvét is. Hazánk jelenét és jövőjét csak az képes helyesen megítélni, aki a marxista—leninista történetszemlélet birtokában a mát a múlttal és a kettőt a jövőbe vezető reális úttal képes szembesíteni. Eredményeink és gondjaink, sikereink és kudarcaink egyaránt a szocializmus reális történetében öltenek testet; céljaink elérése is szocialista vívmányaink megszilárdításával, munkánk teremtő továbbfejlesztésével biztosítható.

A szocializmus építésében mindig fontos a reális és *a perspektivikus szemlélet erősítése,* de különösen jelentős akkor, amikor az átlagosnál nagyobb nehézségeket kell leküzdeni, a szokásosnál nehezebb feladatokat kell megoldani. A jelenlegi helyzet és a belátható jövő azt követeli, hogy a politikai oktatásban is tovább erősítsük a valóságot sokoldalúan megközelítő, a konkrétság és a történetiség elvét kifejező dialektikus gondolkodásmódot.

Az elmélet és a gyakorlat dialektikus egysége

Az ideológiai nevelőmunkában az elmélet és a gyakorlat egysége megköveteli, hogy leküzdjünk minden fajta elméletieskedést, a társadalmi gyakorlattól elszakadt terméketlen elvontságot. Ugyanakkor megváltoztassuk a szűk, prakticista szemléletet is: az ideológiai nevelőmunka leszűkítését a mai praktikus

kérdések, politikai események felszínes megvilágítására. Arra kell törekednünk, hogy növekedjék az igényesség, s a figyelem a legfontosabb, legfajsúlyosabb társadalmi kérdésekre irányuljon. A Központi Bizottság 1976. október 26-i, a propagandamunka feladatairól szóló határozata kiemelte: „Az elmélet és a gyakorlat egységének további erősítése érdekében különösen a fejlett szocialista társadalom építésével, a hatalom jellegével és a szocialista demokráciával, a proletár internacionalizmussal és a szocialista hazafisággal összefüggő elméleti kérdések sokrétű tanulmányozására szükséges a fő figyelmet fordítani". E három kérdésben az elméleti-világnézeti tudatosság, az elvi tisztánlátás különösen fontos, amelynek birtokában megválaszolhatók a hazai építőmunkával, a nemzetközi helyzettel, a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom fejlődésével, valamint a két rendszer ideológiai harcával kapcsolatos új kérdések is.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy az ideológiai nevelés meggyőző ereje mindenekelőtt a felvetődő kérdésekre adott eszmeileg tiszta, világos válaszokból fakad. De ugyanilyen fontos — mert e nélkül nincs tiszta, világos beszéd —, hogy tudjunk bonyolult, összetett kérdéseket egyszerűen megvilágítani, a legkülönbözőbb műveltségű, egyéni beállítottságú emberekkel megértetni. A propagandának képesnek kell lennie a munkások, a parasztok, az értelmiségiek, az idősebbek és a fiatalok fejével gondolkodni, az ő szemükkel látni a világot — vagyis a legszélesebb tömegekhez szólni, velük mindig szoros kapcsolatot tartani —, véleményükre, öntevékenységükre építeni. Ez a mozgalmi jelleg erősítésének kiindulópontja.

A propaganda résztvevőinek közösségeikben újra és újra vissza kell térniük a marxizmus—leninizmus, a társadalmi fejlődés legalapvetőbb kérdéseire. A szocializmus eszméinek elterjesztése, a dialektikus materialista szemlélet és gondolkodásmód elmélyítése nem valósulhat meg máról holnapra. Csak türelmes, szívós, meggyőző és nevelőmunkával, a legalapvetőbb elvek és összefüggések ismételt felelevenítésével érhetjük el céljainkat. Ennek során állandóan finomítani, csiszolni kell érveinket, új oldalukról, a legaktuálisabb problémák szemszögéből kell megközelíteni és feltenni a leglényegesebb kérdéseket.

A szocialista tudatformáló munka eredményessége, hatásfokának növekedése — amint erre a KB határozat is rámutat — társadalmi mértékben főként azon múlik, mennyire válik ez a tevékenység a szocialista építőmunka, a politikai gyakorlat szerves részévé. A párt szerveinek és szervezeteinek, minden arra illetékes szervezetnek és intézménynek feladata, hogy minél alaposabb áttekintést szerezzenek az ideológiai nevelés helyzetéről, a tömegeket, a párttagságot foglalkoztató kérdésekről, azok tudati, ideológiai hátteréről. Igen fontos feltétel, hogy nagyobb céltudatossággal, felkészültséggel irányítsák és szervezzék a tudatformáló tevékenységet.

Továbbra is kulcsszerepe van a párt propagandistáinak. A propagandista feladata és felelőssége, hogy a rábízott közösség munkájához a legjobb feltételeket biztosítsa, beleértve a maga vezetői, nevelői tevékenységét is. Ötvöznie kell önmagában és munkájában a kommunista munkastílust a legjobb pedagógusi tulajdonságokkal. A párt mozgalmi elveit szem előtt tartva ébren kell tartania az alkotó vitaszellemet, fejlesztenie kell az új gondolatok iránti fogékonyságot, a világnézeti és elméleti igényességét.

Mindenekelőtt a propagandistán múlik, hogy a propagandacsoport ne legyen pusztán formális iskolai osztály, hanem valóban kommunista közösséget alkosson, amely meghatározott céllal alakult és ezért szorosan együttműködik, közös erőfeszítéssel dolgozik. A hatékony propagandamunkához ugyanis nem elég, ha a propagandista csak saját képességét és energiáit veti latba, hanem törekednie kell a közösségben rejlő képességek és energiák kibontakoztatására is. A propagandista és a propaganda hallgatónak közös erőfeszítése, együttes munkája segítheti elő a legjobban, hogy a pártoktatás résztvevői azonosuljanak eszméinkkel, céljainkkal s ilyen módon a propaganda szorosabban kapcsolódjon a tömegek mindennapi tevékenységéhez, a párt politikájának gyakorlati megvalósításához.

Ajánlott irodalom

1. *Marx—Engels:* A Kommunista Párt kiáltványa. *Marx—Engels* Művei. 4. köt. Budapest 1959. 437—470. old.
2. Az MSZMP XII. kongresszusa. (Rövidített jegyzőkönyv.) Kossuth Könyvkiadó 1980. 106—114., 137—155., 180—184. old.
3. Az SZKP XXV. kongresszusa. (Rövidített jegyzőkönyv.) Kossuth Könyvkiadó 1976. 88—99. old.
4. Az MSZMP KB 1976. október 26-i határozata a pártpropaganda soron levő feladatairól. Kossuth Könyvkiadó 1976.
5. A Magyar Szocialista Munkáspárt 1978. április 19—20-i ülésének dokumentumai. Kossuth Könyvkiadó 1978.

Vitakérdések

— Mi az ideológia szerepe a szocializmus építésében?
— Mit jelent a szocialista tudatosság?
— Melyek az ideológiai munka fő feladatai?
— Mit jelent az elmélet és a gyakorlat dialektikus egysége?

Második fejezet

A TUDOMÁNYOS-TECHNIKAI FORRADALOM IDEOLÓGIAI HATÁSAI

1. A tudományos-technikai forradalom lényege, sajátosságai

■ Mi a tudományos-technikai forradalom?

A tudományos-technikai forradalom — rövidítve TTF — lényegéről, sajátosságairól megoszlanak a vélemények. Ebben a kérdésben is alapvető ellentét áll fenn a marxizmus—leninizmus és a burzsoá ideológia között. A polgári szerzők egy része a tudományos-technikai forradalmat második (vagy harmadik) ipari forradalomként fogja fel, leszűkíti az objektív termelőerők (technikai berendezések, energiahordozók, nyersanyagok stb.) gyökeres átalakulására, és úgy véli, hogy a TTF már szükségtelenné teszi a szocialista forradalmat. Ezzel nem lehet egyetérteni.

A tudományos-technikai forradalom lényegesen különbözik az ipari forradalomtól. Az utóbbit az jellemezte, hogy a tőkés termelési mód technikai szükségleteinek és főleg a burzsoázia osztályérdekeinek megfelelően változott meg az ipari termelőerők rendszere. Átalakultak az objektív tényezők: a manufaktúrából kialakult a gyár, a gépi nagyipar. Ugyanakkor nagy változás történt a termelőerők szubjektív oldalán: a gépi nagyiparral együtt létrejött a modern ipari proletariátus. Az ipari forradalom azt eredményezte, hogy a tőkés kizsákmányolás rendszere technikailag is kiépült. Az ipari forradalom éppen tőkés korlátai miatt nem vezethetett a személyiség sokoldalú kibontakozására.

A tudományos-technikai forradalomnak viszont éppen az az egyik leglényegesebb sajátossága, hogy a modern tudomány és technika vívmányait mindinkább az ember szolgálatába állítja, jelentősen elősegíti az emberi szükségletek kielégítését, megköveteli a személyiség sokoldalú kibontakozását, fejlődését.

Marx a társadalmi haladás kérdéseit vizsgálva már a múlt század ötvenes éveiben arra a következtetésre jutott, hogy az ipari forradalmat lényegesen meghaladó tudományos-technikai forradalom a termelés egész rendszerének forradalma, ide számítva mindenekelőtt a legfontosabb termelőerőt, az embert. Lenin is pontosan ebben az értelemben fogta fel a tudományos-technikai haladás lényegét. Rámutatott, hogy a kapitalizmusban a tudományos-technikai haladást a burzsoázia osztályérdekei determinálják és korlátozzák.

A termelés valóságos forradalma, a termelő ember forradalmi átalakulása csakis a szocializmusban mehet végbe. Ennek legdöntőbb előfeltétele a szocialista forradalom győzelme, a proletárdiktatúra megteremtése, a szocialista termelési viszonyok létrehozása, a kultúrforradalom kibontakoztatása. Ebből következik, hogy a tudományos-technikai forradalom — amely a tudomány és a termelés egész rendszerének, s ezen belül az ember, a személyiség forradalma — csakis a szocialista társadalomban, majd a kommunizmusban bontakozhat ki teljesen.

Van-e kétféle tudományos-technikai forradalom?

Tudjuk, hogy a tudományos-technikai forradalom főbb elemei a gazdaságilag fejlett tőkésországokban is megjelentek, sőt időben ez előbb történt, mint a szocialista országok többségében. Ennek több oka van. Mindenekelőtt az, hogy a tudományos-technikai forradalom akkor kezd kibontakozni, amikor a termelés extenzív fejlődését felváltja az intenzív fejlődés szakasza, *amikor a burzsoázia már csak úgy emelheti profitját, ha jelentősen*

fejleszti a technikát. Ez azonban még jobban kiélezi a burzsoázia és a munkásosztály közötti ellentétet.

A gazdaságilag fejlett tőkésországokra évtizedek óta az intenzív gazdasági fejlődés jellemző. Ez egészen más jellegű, mint a szocialista országokban. Általában egyenetlen a fejlődés üteme, kizárólag tőkés érdekeket szolgál, mélyíti a kapitalizmus ellentmondásait, még jobban kiélezi az osztályantagonizmusokat, nem képes megszüntetni a tőkés világ általános válságát stb. Az intenzív fejlődés azonban mindezek ellenére magával hozta a tudományos-technikai forradalom több elemét a főbb tőkésországokban.

Azok a polgári szerzők, akik a tudományos-technikai forradalmat leszűkítik a termelés technikai szükségleteire és tényezőire, azt hirdetik, hogy hatására harmonikussá válik a tőkés társadalom. Szerintük fokozatosan megszűnnek az osztályok és a társadalmi rétegek közti különbségek a kapitalizmusban, valamint a különböző világrendszerek is közelednek egymáshoz (konvergálnak), valamiféle ipari társadalom irányába fejlődnek, amelyben hasonlóak a gazdasági és a szociális viszonyok, csak a politikai rendszer ellentétes. Vannak olyan nézetek is, amelyek szerint az Egyesült Államok már most átlépne az ipari társadalomnál fejlettebb ipar utáni, szolgáltató technikai-elektronikus társadalomba, az ún. „posztindusztriális" társadalomba. Ebből arra következtetnek, hogy nincs többé szükség társadalmi forradalomra, hiszen a tudományos-technikai haladás következtében automatikusan megoldódik minden probléma. Ennek első cáfolata mindaz, ami az utóbbi évek során a kapitalista világban végbement: *a tőkés világgazdaság válsága rendkívül elmélyült, a tőkés társadalom ellentmondásai kiéleződtek, az osztályellentétek nagymértékben növekedtek, a munkásosztály harca fellendült, éleződnek a fejlett tőkésországok és a „harmadik világ" gazdasági-politikai ellentétei.*

Az „ipari társadalom" és a „posztindusztriális társadalom" elmélete és az ún. konvergencia-elmélet lényege annak tagadása, hogy szükséges a tőkés társadalmi rend forradalmi megváltoztatása, egyben tagadják a szocialista forradalom szükségszerűségét is. Az ipari és a posztindusztriális társadalom elmélete és a konvergencia-elmélet ezért ellentétes a mar-

xizmus—leninizmus elméletével. Hiú ábránd, illetve a valóság tudatos meghamisítása, hogy a tudományos-technikai forradalom a társadalmi rendszerektől függetlenül is létezhet, megvalósítva az osztályok összeolvadását, a kapitalizmus és a szocializmus közeledését. Valójában csak egyetlen reális történelmi alternatíva létezik: a szocializmus, amelyben társadalmi korlátoktól mentesen bontakozhat ki a tudományos-technikai forradalom.

Ma már a polgári szerzők nagy része a technikát tartja a társadalmi haladás egyetlen tényezőjének (technicizmus). Vannak, akik ezt jónak tartják, mert úgy vélik, hogy a technikai haladás megold minden társadalmi problémát. Mások viszont (ez a technicizmus pesszimista szárnya) azt hiszik, hogy a technika gátja volna a szabadságnak, a kultúrának, a személyiség kibontakozásának.

Ezek a pesszimista nézetek azt tükrözik, hogy a tudományos-technikai forradalom valódi lényegének kibontakozását, a személyiség sokoldalú fejlődését gátolják a kapitalizmus társadalmi viszonyai, a burzsoázia osztályérdekei. Valóban igaz, hogy az ember elidegenedése elmélyül a kapitalizmusban. A személyiség szabad fejlődése csak a szocialista, kommunista társadalomban lehetséges, csak itt szűnik meg mindaz az elnyomás, rossz közérzet, torzulás, amely a kapitalizmusra jellemző.

2. A tudományos-technikai haladás főbb jellemzői korunkban

A modern technika szerepe a társadalomban

A tudományos-technikai forradalom érinti a társadalmi termelőerők minden oldalát és számos, egymással összefüggő vonalon megy végbe, amelyek egyik jellegzetes területe: a technika.

Az embernek a természetből közvetlenül vagy közvetve származó munkatárgyra kell hatnia, hogy a munkatárgyat szükségletei kielégítésére alkalmassá tegye. Az ember nemcsak pusztán

testi ądottságait (például izomerejét) állítja szembe a spontán természeti erőkkel, hanem koronként változó és fejlődő mértékben a külső természet anyagait (például szerszámok, gépek, géprendszerek), erőit (például elektromos energia) és folyamatait (például technológiai folyamatok) is.

Ezek az utóbbi, az ember céljai érdekében működtetett *természeti mozzanatok (természeti anyagok, erők és folyamatok)* — amelyek gyakorlati hatalmat biztosítanak számára a külső természet felett — *alkotják legáltalánosabb értelemben a technikát.* A technika, bár a természeti mozzanatok a lényegéhez tartoznak, korántsem azonos a puszta természetivel. *A technikailag alkalmazott természeti mozzanatok,* éppen technikai alkalmazásuk által, *társadalmi jelleget öltenek, a társadalmi termelőerők rendszerébe kerülnek át,* és szerepükben, funkciójukban elvileg különböznek a spontán természeti jelenségektől.

A technikai termelőerők történeti fejlődésükben mind bonyolultabb és összetettebb rendszert alkotnak. *A tárgyi eszközökön* kívül (az egyszerű kéziszerszámoktól a legmodernebb gépekig és berendezésekig) magában foglalják a *technológia* történetileg kialakult formáit. *A technológia a technika szerves része és azt a dinamikus kapcsolatot jelenti, amely a munkafolyamatokban a munkaerő segítségével a munka eszközei és tárgya között létrejön,* és amelynek eredményeként alakul ki a termék. A technika történelmileg kialakult további alkotóelemei az energetikai és más folyamatok, a munkatárgy, amennyiben maga is technikai termék.

Különösen gyors változásokon megy át a technika rendszere korunkban. A mai technika egyik lényeges új vonása az, hogy a fejlődés fő vonala az emberi érzékszervekkel közvetlenül megismerhető anyagi-természeti mozgásformák hasznosításáról átmegy az ily módon nem megismerhető és nem is hasznosítható anyagi-természeti mozgásformák technikai alkalmazására.

A határok természetesen ebben az esetben is viszonylagosak, de mint domináló tendencia kiemelhető: *az eddigi technika az emberi érzékszervekkel közvetlenül is hozzáférhető anyagi moz-*

gásformákat, természeti erőket és jelenségeket hasznosított, elsősorban a mechanikai mozgást. Ilyen alapokon bontakozott ki a múlt század elején az az ipari forradalom is, amely a gépi technikát tette uralkodóvá. Az akkori jelentősebb találmányok (mint Watt gőzgépe) a mesterségbeli ügyesség, a termelési tapasztalatok eredményei voltak és *empirikus megalapozottságuk* következtében a közvetlen szemléletesség körében mozogtak.

A mai tudományos-technikai forradalomban más kép bontakozik ki. Ennek előhírnöke volt a múlt század második felében az elektromos- és a nehézvegyipar létrejötte, amely csak tudományosan feltárható (atomi, molekuláris) anyagi mozgásformák és mikrostruktúrák technikai hasznosításán alapulhatott. Ma ez a folyamat elmélyült, kiszélesült, sőt dominálóvá vált. A modern ipar vezető ágai (elektronikus és atomipar, vegyipar stb.) éppen *a közvetlenül fel nem tárható mozgásformákra épülnek,* beleértve nemcsak az élettelen, hanem az élő természet mozgásformáit is. Ezzel elvileg új területekre terjed ki az ember természettel folytatott anyagcseréje.

A tudományos-technikai forradalomban az új felfedezések már *nem empirikusak,* nem a közvetlen termelési tapasztalatból adottak, hanem azok *teoretikusak,* a tudományos kutatómunka eredményei.

A mai technikai haladás egyik további, az előzővel összefüggő vonása az, hogy a különböző technikai fejlődési ágak egymással is összefonódnak. Korábban az egyes ágak fejlődése a többitől meglehetősen elkülönülten történt és az egyik technikai ágban dolgozó szakember eredményes, alkotó tevékenységet fejthetett ki anélkül, hogy különösebben tájékozott lett volna más területeken.

A kemizálás, elektronikus, nukleáris és más módszerek együttvéve azt jelentik, hogy korunkban *a technika egyik fő jellemzője a komplexitás.* Már ezért sem lehet a tudományos-technikai forradalmat — még technikai tekintetben sem — egyik vagy másik technikai eredményre leszűkíteni.

A mai technikai haladásnak sorolni lehetne egyéb újszerű vonásait is: a munka termelékenységének nagyfokú növekedését, a fejlődés fő vonalának áttevődését a technika tárgyi eszközeiről a technológiára, a technika gyors behatolását a társa-

dalom életének nem termelő szféráiba (gyógyítás, szórakozás, háztartás stb.). Mindezek mutatják, hogy valóban újszerű technikai változásoknak vagyunk a tanúi, amelyek összességükben forradalmi változást jelentenek a mai technikában.

Hogyan fejlődik a tudomány korunkban?

Korunk termelőerőiben végbemenő minőségi változások fejeződnek ki abban is, hogy a technika mai változása tudományos forradalommal fonódik össze.

Marx már felismerte azt a tendenciát, hogy a gépi nagyipar munkaeszközei az emberi erőt fokozatosan technikailag alkalmazott természeti erőkkel, a tapasztalatokon nyugvó gyakorlottságot pedig a természettudomány tudatos felhasználásával helyettesítik. A termelés egyre inkább a tudomány alkalmazásává válik.

A kutatás-fejlesztési költségek alakulása

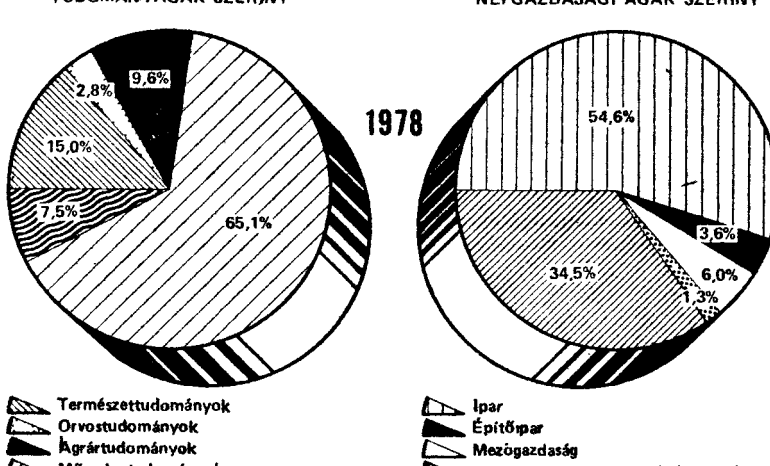

A népesség összetétele iskolai végzettség szerint (%)

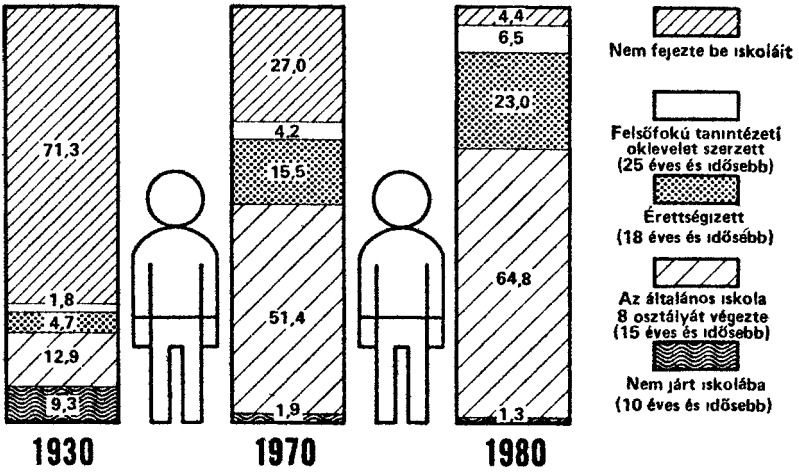

A tudományos-technikai forradalom hatására bekövetkező foglalkoztatottság-változás

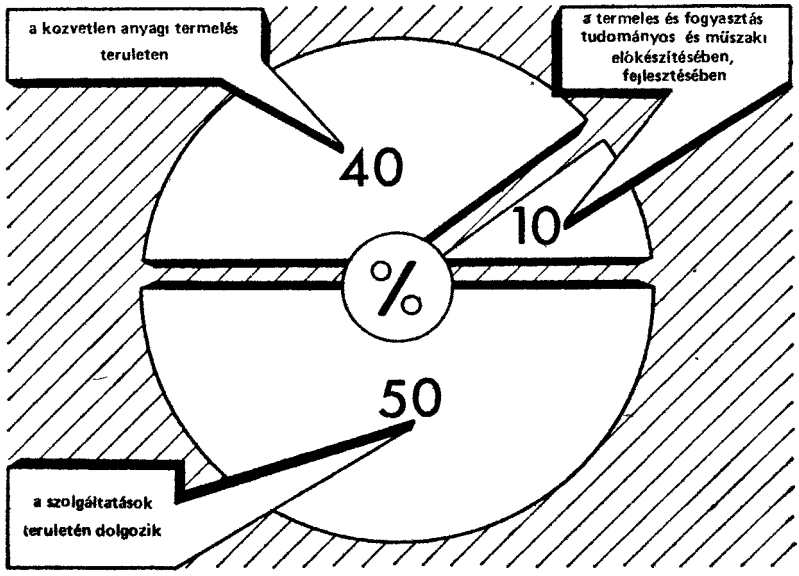

Ma nemcsak a technikai szükségletek fejlesztik a tudományt, hanem a tudomány mint önállósult termelőerő is hat a technika fejlődésére. A mai technika legjelentősebb találmányai a tudomány szülöttei. Ma nemcsak az iparból kiinduló impulzusok viszik előre a tudományt, hanem — legalább ugyanolyan mértékben — a tudomány impulzusai is az ipart.

A tudomány nem tekinthető korunkban pusztán a termelés egyik tényezőjének. Fejlődésének belső logikája szerint saját felhasználásának új szféráit teremti meg, új szükségleteket és lehetőségeket alakít ki, amelyeket utólag ragad meg az ipar, illetve a gazdaság, és realizálja azokat. Amíg azelőtt a tárgyi munkaeszközök voltak a termelőerők legmozgékonyabb elemei, ma egyre inkább a tudomány tölti be ezt a szerepet.

A tudomány a termelőerők fejlődésének egyik döntő tényezőjévé válik, ami maga után vonja a termelőerők egész eddigi struktúrájának és belső arányainak a megváltozását.

A tudomány termelőerői szerepében végbemenő változások jelentős szemléletbeli változásokat kívánnak egy ország termelési fejlettségének és anyagi gazdagságának a megítélésében. Amíg azelőtt a fő szempont az volt, hogy a tárgyi termelési eszközöknek és a foglalkoztatottaknak mekkora tömege vesz részt a termelésben, addig ma mind döntőbbé válik: mekkora az ország tudományos kutatói kapacitása, milyen tudományos tartalékkal rendelkezik, milyen felszereltségűek laboratóriumai, és milyen a kutatás termelékenysége. A mennyiségi jellemzők (extenzív fejlődés) helyett ma a minőségi jellemzők (intenzív fejlesztés) kerülnek előtérbe — nem utolsósorban az, hogy a tudománynak milyen és mekkora része kapcsolódott be közvetlenül a termelésbe.

A tudomány fejlődésének gyorsuló tempója, helyzetének és funkciójának megváltozása a termelésben, az elvi és gyakorlati következtetések egész sorát követeli meg a társadalmi élet különböző területein. A növekedés gyorsuló tempója következtében a tudományos ismeretek erkölcsileg viszonylag gyorsan elértéktelenednek. Bizonyos becslések szerint a fiatal diplomás szakemberek szakképzettsége az iparban csak mintegy öt évig tekinthető megfelelőnek. Pusztán a lépéstartás megkívánja —

ha feltételezzük, hogy az egyetemen tanultakból semmit sem felejtenek —, hogy *munkaidejük 10—20%-át új ismeretek szerzésére fordítsák.* De munkaidőn túl is rendszeresen bővíteniük kell műveltségüket, felkészültségüket.

Korunkban objektív tendencia, hogy *a tanulás az élet állandó elemévé* lesz az előző korokkal szemben, amikor a tanulás és a munka az egyéni élet két egymástól élesen különvált szakaszát alkotta. Megváltozik a tanulás társadalmi funkciója és *a tanulás is mindinkább munkának tekintendő.* Korunkban a tanulás, legalábbis a szakképzés, munkajelleget ölt és a legfőbb termelőerő, a munkaerő állandó készenlétben tartásának az eszköze.

3. Az ember a tudományos-technikai forradalomban

■ Milyen az ember szerepe a mai világban?

A tudományos-technikai forradalom lényeges vonása a termelő ember helyzetének és szerepének a megváltozása.

E téren a legtöbb változás ahhoz kapcsolódik, hogy a modern tudomány és technika eredményei lehetővé teszik a gyártási folyamat önszabályozó, komplex automatikus rendszerré való kiépítését. Az ember mindjobban felszabadul az elemeire tagolt, szűk körű fizikai műveletektől, a gépek közvetlen kiszolgálásától, amely korábban a termelők nagy tömegeit a gépnek rendelte alá és egyszerű rutinmunkára kényszerítette. *A termelő jellemző feladatává* — amilyen mértékben ez a termelési fok kialakul — *a gyártás előkészítése (tudományos kutatás, tervezés, konstruálás, fejlesztés, szervezés stb.), valamint a gyártási folyamat irányítása, szabályozása, ellenőrzése válik.* Csökken a közvetlen gyártásban, és növekszik a gyártáselőkészítés különböző területein foglalkoztatottak száma. *A szorosan vett termelésen belül a munkások feladata elsősorban az automata gépek beállítása, felügyelete, ellenőrzése, karbantartása, javítása lesz.*

A tudományos-technikai forradalom létrehozza a szellemi és a fizikai munka közötti lényeges különbségek felszámolásának anyagi-műszaki alapját. *Növekszik a szellemi munka súlya és jelentősége, a fizikai munka is lényegesen nagyobb szellemi tartalommal telítődik.*

Megnövekszik a személyi tényező jelentősége, és a termelő új típusa alakul ki. Hamis az a polgári illúzió, mintha a komplex automatikus termeléssel az ember mellékessé válna, és az emberi tevékenység kimerülne a vezérlő berendezések gombjainak különösebb szellemi erőfeszítést nem kívánó, lélektelen nyomogatásában. E berendezések és műveletek éppen ellenkező irányú képességeket kívánnak az embertől. Az válik a legfontosabbá, hogy milyen fokú az emberi képzettség, a termelő alkotókészsége és aktivitása, milyen színvonalúak, menynyire gyorsak és határozottak a döntései, milyen mértékben uralja tudatosan az egész termelési folyamatot, nemcsak szűkebb műszaki, hanem szélesebb társadalmi értelemben is, milyen felelősséggel viszonyul feladataihoz, képes-e alkotó módon beilleszkedni a modern civilizációba. Ezeknek és a többi újszerű képességeknek a megszerzése nemcsak magas fokú termelési, hanem magasabb színvonalú általános műveltséget is kíván.

A munkaidő és a szabadidő új vonásai

A társadalmi egyén kiformálása szorosan összefügg a munkaidő és a szabadidő új viszonyával. Azelőtt a hagyományos üzemekben tömegesen állt rendelkezésre a kultúra bizonyos minimális elemeivel rendelkező, a gyártásban egyszerű műveleteket végző munkaerő, és így a munkában eltöltött idő jelentette az anyagi gazdagság legfőbb forrását. Amíg a gyártási folyamatban csak kevesen foglalkoztak igényesebb szellemi tevékenységgel, elegendő volt a társadalmilag rendelkezésre álló szabadidőnek olyan elosztása, hogy az csak a keveseknek jusson osztályrészül. A nagy tömegek számára a szabadidő elsősorban a munkaerő regenerálásának az ideje volt és ma is mindenütt az, ahol a tudományos-technikai forradalom még nem bontakozott ki.

A tudományos-technikai forradalom kibontakozásával azonban tömegméretekben elengedhetetlenné válik a magas fokú szak- és általános műveltség megszerzése, átértékelődik a munka- és szabadidő tartama, társadalmi funkciója és egymáshoz való viszonya. Természetesen a termelőmunka továbbra is megtartja alapvetően fontos szerepét. A munkás azonban — mint már Marx rámutatott — egyre inkább a termelés mellé kerül, azt irányítja, ellenőrzi, felügyeli, az automata gépeket beállítja, javítja. Ahhoz, hogy a termelő kifejleszthesse magában mindazokat a képességeket és készségeket, amelyeket termelőmunkája megkíván tőle, mind több szabadidővel kell rendelkeznie, amelyet nem csupán munkaerejének regenerálására, pihenésre és pihentető szórakozásra, hanem egyéniségének a fejlesztésére is fordíthat. A tudományos-technikai forradalom a munka- és a szabadidő közötti eddigi ellentétek megszűnése irányába hat. Mindkettő az egyén fejlődésének elválaszthatatlan oldala, és mindkettő társadalmilag hasznos idő.

A tudományos-technikai haladás meg is teremti a szabadidő növelésének anyagi-technikai lehetőségét. A komplex automatizálással a munka termelékenysége jelentősen emelkedik — ami önmagában is korunk jellegzetessége. Az azonban, hogy a társadalom rendelkezésére álló szabadidő mindenki részére tényleg szabaddá váljék, nem egyedül a tudományos-technikai haladástól függ. Ez elsősorban az adott társadalom gazdasági és politikai berendezkedésének a függvénye. A kapitalizmusban is nő a szabadidő, azonban a szocializmus jobban teszi lehetővé a szabadidőnek oly módon való felhasználását, amely a munkásnak és a társadalomnak egyaránt hasznára válik.

A szabadidő egyébként, bármennyire is növekszik majd a jövőben, megmarad az egyén idejének, amellyel kizárólag ő rendelkezik. A társadalomnak meg kell találnia a szabadidő értelmes és hasznos felhasználásának a legmegfelelőbb eszközeit és módjait, amelyek találkoznak az egyén törekvéseivel és érdeklődésével. Ez a szocializmus körülményei között nemcsak szükséges, de minden szempontból lehetséges is.

A tudományos-technikai forradalom, a műveltség, az erkölcs

A szocialista viszonyok alapján a tudományos-technikai forradalom nemcsak a hivatásbeli műveltség és a termelési kultúra átalakulását hozza magával, hanem az általános kulturális színvonal iránti magasabb igényeket, valamint a kettő közötti újszerű viszonyt is. A magasabb fokú tudományos-technikai műveltség csakis a magasabb színvonalú általános műveltségen alapulhat.

Tudjuk, hogy az egyszerű, primitív szerszámokkal dolgozó munkás erkölcsi tulajdonságai termelési szempontból nem játszanak döntő szerepet. Bármilyen amorálisan viselkedik is a munkában, az ezzel okozott gazdasági kár társadalmi méretekben elenyésző. A korszerű automatizált termelésben azonban egyetlen ember sokszor milliárdos értékeket kezel (például egy atomreaktor diszpécsere), aki a berendezés pusztulásánál lényegesen nagyobb társadalmi (gazdasági, egészségügyi, pszichológiai stb.) kárt okozhat. Az ilyen termelési feladat ellátása a hozzáértésen, szakképzettségen kívül magas fokú erkölcsi tulajdonságokat, társadalmi felelősségérzetet, önuralmat, kiegyensúlyozottságot feltételez, és ez a magasabb erkölcsi színvonal csak az egész emberi kultúra fejlődésének helyes megértéséből táplálkozhat. A társadalmi egyén egyik jellemző vonása, hogy alkotó módon vesz részt a termelésben, a társadalom életében. Ez nem kis részben az ideológiai tisztánlátáson múlik, olyan kérdések megértésén: mi a tudomány és a technika lényege, miben is áll az ember viszonya hozzájuk, hogyan illeszkedik be a tudományos-technikai forradalom az emberi haladás folyamatába?

Hogyan hat a tudományos-technikai forradalom az életmódra?

A fejlett szocialista társadalom építése során a tudományos-technikai forradalom jelentős hatást gyakorol a szocialista életmód fejlődésére. Ennek kezdeti hatásait már érezzük.

A tudományos-technikai haladás eredményeként kedvező irányú változások következnek be az életmódban. A termelés mind teljesebb gépesítése és automatizálása, a modern tudomány eredményeinek széles körű felhasználása például fokozatosan csökkenti a fizikai erőkifejtés szerepét, mentesíti az embert a nehéz fizikai munka terhe alól. Segíti a munkaidő csökkentését, több lehetőséget nyújtva ezzel a személyes ügyek intézésére, a pihenésre, a kulturálódásra, a szórakozásra, a gyermeknevelésre, a családra.

A tudományos-technikai forradalom erősíti azokat a személyiségjegyeket, amelyek a szocialista emberre jellemzőek. Ezek közé tartozik a korszerű műveltség, a bonyolultabb termelési folyamatok irányításának, ellenőrzésének képessége, az emberi kapcsolatok közösségi vonásainak elsődlegessége, az önállóság, az öntevékenység, a felelősségtudat erősödése. Ezek a szocialista életmód tekintetében rendkívül fontosak.

A tudományos-technikai forradalom hatására az ember fogyasztása is átalakul. Új típusú szükségletek alakulnak ki, a régiek elhalnak vagy módosulnak. A mindennapi léthez szükséges szűken vett feltételek mellé az ember egész személyiségének valóságos szükségletei lépnek. A szocializmusban tehát a tudományos-technikai forradalom a személyiség szabad fejlődését szolgálja, jó hatással van a szocialista életmód fejlődésére.

Ajánlott irodalom

1. *V. Afanaszjev:* A társadalom tudományos irányítása. Kossuth Könyvkiadó 1969.
2. Az MSZMP XI. kongresszusa. (Rövidített jegyzőkönyv.) A párt programnyilatkozata. 193—223. old.
3. Az SZKP XXV. kongresszusa. L. I. Brezsnyev elvtárs beszámolója. (Rövidített jegyzőkönyv.) Kossuth Könyvkiadó 1976. 44—76. old.

Vitakérdések

— Mi a tudományos-technikai forradalom lényege?
— Mi jellemzi a technika és a tudomány fejlődését korunkban?
— Milyen a tudományos-technikai forradalom hatása az emberre? Miért növekszik az ember szerepe, jelentősége?
— Hogyan hat a tudományos-technikai forradalom az életmódra?

Harmadik fejezet

ÉRDEKVISZONYOK ÉS ÉRDEKELTSÉGI RENDSZER A SZOCIALIZMUSBAN

1. Az érdekviszonyok lényege, főbb sajátosságai

■ Mi az érdek?

Az érdekek szerepének felismerése és helyes értelmezése szoros kapcsolatban áll a materialista társadalomfelfogás lényegével. Ezt a társadalomfelfogást az tette lehetővé, hogy a marxizmus az érdekekben felismerte az emberek társadalmi cselekedeteinek végső anyagi mozgatórugóit.

Korábban a társadalmi folyamatokban működő okok és hatások bonyolult kölcsönhatásán belül az emberek számára rejtve maradtak cselekedeteik igazi anyagi mozgatóerői, vagy pedig „feje tetejére állítva" jelentek meg azok mint tisztán szellemi, vallási, erkölcsi, politikai mozgatóerők. A kapitalizmus oly mértékben leegyszerűsítette az emberek társadalmi viszonyait, hogy a vallási, erkölcsi, politikai burok mögött láthatóvá vált az emberek, főleg a két alapvető társadalmi osztály cselekedeteinek mélyebb anyagi mozgatórugója is. „Itt — írta Engels — két nagy osztálynak tisztán gazdasági okokra visszanyúló eredete és fejlődése világos és kézzelfogható. És épp ily világos volt az is, hogy a földbirtok és a burzsoázia közötti, valamint a burzsoázia és a proletariátus közötti harc elsősorban gazdasági érdekek körül forgott, amelyek érvényesítéséhez a politikai hatalomnak puszta eszközül kellett szolgálnia." Marx és Engels a tőkés társadalom tudományos elemzéséből kiindulva kimutatták, hogy az egész eddigi

történelem, az ősközösség kivételével, osztályharcok története, és *az osztályharc végső soron anyagi érdekek körül forog.*

Az érdekek jelentőségének felismerése tette lehetővé a társadalmi folyamatok materialista vizsgálatát. Ez volt a feltétele annak is, hogy megbízhatóan tájékozódni tudjunk a politikában és helyesen értékeljük a különböző politikai törekvések igazi indítékait. „A politikában — írta Lenin — az emberek mindig az ámítás és az önámítás együgyű áldozatai voltak és maradnak, amíg meg nem tanulják, hogy bármely erkölcsi, vallási, politikai, szociális frázis, nyilatkozat, ígéret mögött fel kell fedniük egyik vagy másik osztály érdekeit."

A marxizmus nemcsak felismerte az érdekek szerepét a társadalmi folyamatokban, hanem választ is adott arra a kérdésre, hogy mi az érdek és hogyan határozzák meg az érdekek az emberek tevékenységét.

A polgári gondolkodók az érdeket metafizikusan és történelmietlenül a hasznosság elvont elvével azonosítják. Érdeknek azt nevezik, ami az ember, az egyén számára általában hasznos. Valóságos érdeknek csak az egyéni érdeket tartják, és ezért az érdek egyedüli megjelenési formájának az egoizmust, a jól felfogott önérdeket tekintik. Valójában az érdeknek ez a felfogása, az egyéni érdek abszolutizálása a magántulajdonon alapuló antagonisztikus polgári társadalom eszmei kifejeződése.

A marxizmus nem a hasznosság elvont elvéből és az egoizmusból, hanem az ember társadalmi természetéből és az emberek objektív társadalmi szükségleteiből indul ki. Az érdekek alapjai azok a konkrét emberi szükségletek, amelyek a társadalomban jönnek létre és a társadalommal együtt történelmileg fejlődnek. A történelmileg kialakult emberi szükségletek kielégítésének feltételei és módjai is társadalmilag, az anyagi-társadalmi viszonyok által meghatározottak.

Az érdekek tehát mindig társadalmi jellegűek, az érdekekben az emberek társadalmi viszonyai fejeződnek ki. Az egyéni érdekeknek is mind tartalmukat, mind érvényesítési módjukat tekintve társadalmi meghatározottságuk van. A társadalom egészének mozgása, fejlődése szempontjából természetesen különösen fontos szerepet játszanak az emberek nagy csoportjainak, az osztályoknak, a társadalmi rétegeknek érdekei.

Az érdekek a társadalmi viszonyok fejlettségétől függően differenciáltak és ellentmondásosak. Az érdekek differenciálódása, struktúrája egy adott társadalomban a termelési viszonyok fejlettségétől függ. Az ősközösségi társadalomban az egyéni érdek és a közösségi érdek nem vált el egymástól, az egyén közvetlenül része volt egy természetadta közösségnek, amelyben nincsenek osztályok és antagonisztikus érdekek. Az érdekeknek ez az őseredeti alapvető egysége azonban a termelőerők és a termelési viszonyok fejletlenségén alapult, az embernek a természettel szembeni kiszolgáltatottságát fejezte ki. Az egyéni és közösségi érdekek elválása, az antagonisztikus osztályérdekek megjelenése az osztálytársadalmak történelmi terméke.

Az érdekek antagonizmusát csak a társadalmi viszonyok forradalmi megváltoztatása szüntetheti meg. A szocialista társadalom felszámolja az antagonisztikus osztálystruktúrát, és ezzel az antagonisztikus érdekellentéteket. A kommunizmus felszámol minden társadalmi osztályt és ezzel az osztályérdeket. Így a kommunizmusban létrejön az egyéni és a társadalmi érdekek közvetlen egysége. „A régi polgári társadalom s a velejáró osztályok és osztályellentétek helyébe olyan társulás lép, amelyben minden egyes ember szabad fejlődése az összesség szabad fejlődésének feltétele" — áll a „Kommunista Párt kiáltványá"-ban. Ez a társulás természetesen nem önkényes, hanem anyagi és szellemi előfeltételek egész során alapul. A kommunizmushoz vezető úton a szocialista forradalom győzelme után is hosszú ideig számolni kell az osztályérdekek, rétegérdekek, csoportérdekek létezésével, valamint azzal, hogy az egyéni és közösségi érdekek nem esnek közvetlenül egybe.

Hogyan határozzák meg az érdekek az ember cselekedeteit?

Az érdekek nem automatikusan határozzák meg az emberek cselekedeteit, hanem az érdekek felismerésének és többé-kevésbé tudatos érvényesítésének útján.

Az idealista felfogás ebből azt a hamis következtetést vonja le, hogy az érdek azonos az emberek szubjektív törekvéseivel, szándékaival és céljaival, azzal, ahogyan az érdekek az emberek fejében tükröződnek. Ez azonban tévedés, hiszen az érdekek a szükségletek kifejeződései és anyagilag meghatározottak.

Az érdekek különböző módon határozzák meg az emberek tetteit.

Először is maguk az érdekek differenciáltak és ellentmondásosak. Minden társadalomnak, minden osztálynak, minden egyénnek sokféle érdeke van, alapvető és nem alapvető, anyagi és nem anyagi, távlati és pillanatnyi érdeke stb. Hogy a különböző — gyakran egymást keresztező — érdekek közül egy adott pillanatban melyik érvényesül, az sokféle körülménytől, ezen belül a szubjektív tényezőtől, az érdekek felismerésének mértékétől is függ.

Másodszor, az emberek nem mindig ismerik fel helyesen érdekeiket. Saját érdekeik sokszor eltorzulva, hamisan jelennek meg fejükben, nem ritkán vélt érdekek, képzelt érdekek alapján cselekednek. Az érdekek felismerése és tudatosodása maga is ellentmondásos folyamat, amelynek az osztálytársadalmakban objektív határt szab az érdekviszonyok bonyolultsága és ellentmondásos jellege. Ezért van nagy jelentősége a munkásosztály forradalmi harcában az osztályérdekek helyes felismerésének és tudatosodásának.

2. Az érdekviszonyok forradalmi átalakulása a szocialista társadalomban

A munkásosztályt mindenekelőtt osztályérdekei tették a szocialista forradalom vezető erejévé. „A proletariátus — írta Lenin — a kapitalizmusban elnyomott osztály volt, olyan osztály, amely meg volt fosztva a termelési eszközök mindennemű tulajdonától, az egyetlen osztály, amely közvetlenül és teljesen szemben állt a burzsoáziával, és ezért egyedül volt képes arra, hogy mindvégig forradalmi osztály legyen."

A kapitalizmus elleni harcban érdekelve voltak más, nem proletár dolgozó és kizsákmányoló rétegek is — így a dolgozó pa-

rasztság és az értelmiség —, de ezek érdekei ellentmondásosak voltak. A parasztság érdekei például részben a nagytőke uralmának felszámolásához, részben a kismagántulajdon és kisárutermelés fennmaradásához fűződtek. A legszélesebb dolgozó tömegek tőkeellenes osztályszövetsége ezért csak a munkásosztály vezetésével jöhetett létre és vezethetett a szocialista forradalom győzelméhez. A szocialista forradalom győzelme a proletariátus és valamennyi dolgozó alapvető osztályérdekeinek következetes megvalósítását jelentette.

■ Közösségi érdek a szocializmusban

A szocialista forradalom hazánkban is gyökeresen átalakította a társadalom érdekviszonyait. A tőkés társadalom érdekviszonyait alapvetően a termelési eszközök tőkés magántulajdona, az osztálykizsákmányolás, valamint a kisárutermelők és kistulajdonosok tömegeinek az elkülönülése határozta meg. A szocialista forradalom megszüntette a tőkés tulajdont, valamint a kistulajdonosok és kisárutermelők tömegeinek az elkülönülését. Létrehozta és általánossá tette a szocialista termelési viszonyokat, átalakította a társadalom egész struktúráját, szerkezetét.

Eltűnt társadalmunkból az antagonisztikus osztályérdekellentétek alapja: a tőkés magántulajdon és az osztálykizsákmányolás. A dolgozó osztályok érdekei — most már az általánossá vált szocialista tulajdonviszonyok alapján — még közelebb kerültek egymáshoz. A termelési eszközök köztulajdona, a népgazdasági méretekben megvalósuló tervgazdálkodás alapján egy új típusú közösségi érdek fejlődött ki — az egész szocialista társadalom érdeke, amely felöleli és szervesen egyesíti a társadalom valamennyi dolgozójának alapvető és perspektivikus érdekeit.

Az érdekek azonban a szocialista társadalomban is differenciáltak és nem mentesek ellentmondásoktól sem. A marxista—leninista politika tudományos megalapozása azt követeli, hogy reálisan számoljunk az érdekek objektív differenciáltságával és az abból fakadó ellentmondások lehetőségeivel is.

Az érdekek objektív differenciáltsága a szocializmusban *elsősorban azzal függ össze, hogy a szocialista társadalomban még léteznek osztályok és társadalmi különbségek.* A szocialista társadalom osztályainak és önálló társadalmi rétegeinek — noha nincsenek közöttük antagonisztikus osztályellentétek és alapvető érdekeik egybeesnek — sajátos osztály-, illetve rétegérdekeik is vannak.

■ A munkásosztály érdekei

A szocialista társadalom legnagyobb dolgozó osztálya és vezető ereje a munkásosztály. Hazánkban a munkásosztály az aktív keresők 59 százalékát teszi ki. Osztályérdekeit a szocialista állami tulajdonnal való szoros kapcsolata, munkája társadalmasításának magas foka határozza meg. A munkásosztály objektív helyzetéből, a szocialista állami tulajdonnal való szoros kapcsolatából, munkája társadalmasításának magas fokából következik, hogy alapvető érdekeit nem érvényesítheti elkülönült csoportérdek formájában, hanem csak az egész szocialista társadalom továbbfejlesztése útján. A munkásosztály a leginkább és a legkövetkezetesebben érdekelt társadalmunk szocialista vonásainak erősítésében és fejlesztésében.

A szocialista munkásosztályon belül is számolnunk kell az érdekek differenciálódásával. A munkásosztály derékhada, legfontosabb része a nagyüzemi ipari munkásság, amely a legközvetlenebbül érdekelt a szocialista nagyipar fejlesztésében, a szocialista tervgazdálkodás következetes megvalósításában, társadalmunk szocialista vonásainak kibontakoztatásában.

A munkásosztályon belül az egyes munkásrétegeknek sajátos érdekeik vannak munkájuk jellege, szakképzettségük, munka- és lakóhelyük szerint is. Hazánkban pl. a munkásoknak csaknem a fele munkahelyétől viszonylag távol, falun él, s a falusi életviszonyok is befolyásolják érdekeinek alakulását. A politikai gyakorlatban természetesen számolni kell a munkásérdekeknek ezzel a differenciáltságával is, de világosan kell látni, hogy *a munkásosztály osztályérdekei nem azonosak az egyes munkáscsoportok érdekeivel,* hanem azokat az átfogó, alapvető távlati

érdekeket jelentik, amelyek társadalmunkban a szocialista munkásosztály egészének helyzetét és fejlődését meghatározzák.

■ A termelőszövetkezeti parasztság érdekei

A parasztság érdekviszonyait a mezőgazdaság szocialista átszervezése előtt a kistulajdonosok és kisárutermelők elkülönült érdekei jellemezték. *A termelőszövetkezeti parasztság érdekeit a megváltozott tulajdonviszonyok, a szocialista szövetkezeti tulajdon és a szövetkezeti közösségi gazdálkodás fejlődése határozzák meg.* Ezen a talajon fejlődött ki a korábbi elkülönült kistulajdonosi és kisárutermelői érdekekkel szemben a parasztság új típusú közösségi érdeke, a szövetkezeti csoportérdek. A szövetkezeti parasztság fejlődésének fő iránya: a kistulajdonosi érdekek maradványainak további csökkenése, a szövetkezeti közösségi érdek megerősödése és kiszélesedése. A szövetkezeti közösségi érdek a parasztság helyzetét és fejlődését közvetlenül köti a szövetkezeti gazdálkodás megerősödéséhez, a nagyüzemi mezőgazdaság további korszerűsödéséhez és az egész népgazdaság tervszerű fejlődésébe való beilleszkedéséhez. A szövetkezeti parasztság érdekei tehát a szövetkezeti közösségi érdeken keresztül szorosan kapcsolódnak a népgazdasági érdekekhez, a munkásosztály és az egész szocialista társadalom érdekeihez. A szövetkezeti csoporttulajdon ugyanakkor lehetőséget ad a csoportérdekek bizonyos elkülönülésére is. Az egyes szövetkezetek helyzetének különbségei, továbbá a háztáji gazdaság szintén hatnak a parasztság érdekviszonyaira.

A munkásosztály és a szövetkezeti parasztság — mint két alapvető szocialista osztály — alapvető és távlati érdekei egybeesnek, azonosak. Ez a munkás-paraszt szövetség továbbfejlődésének és magasabb szintre emelésének objektív alapja. Az érdekviszonyaikban meglevő sajátosságok, részleges eltérések azonban megkövetelik a munkásosztály és a szövetkezeti parasztság érdekeinek differenciált kezelését, az eltérő részérdekek tervszerű egyeztetését, az ellentmondások tudatos megoldását is.

Más rétegek érdekviszonyai

A munkásosztály és a termelőszövetkezeti parasztság alapvető érdekeivel azonosak társadalmunkban *a szellemi dolgozók, az értelmiség, az irodai alkalmazottak* érdekei is. Alapvető az érdekazonosság, hiszen az értelmiség és az irodai alkalmazottak is érdekeltek a szocialista építőmunkában, hat rájuk a munkásosztály szemlélete, politikája, szocialista célkitűzései. A fizikai munka és a szellemi munka közötti ma még létező lényeges különbség, a szellemi és irodai munka sajátosságai, az életkörülmények eltérései bizonyos részleges érdekkülönbségek forrásai is lehetnek.

Társadalmunkban létezik még a *kistulajdonosok és kisárutermelők* rétege is. A magánérdekek elkülönülése természetesen itt erőteljesebben jelentkezik. De társadalmunkban ma már ennek a rétegnek az érdekeit sem lehet elszigetelni a szocializmus érdekviszonyaitól. Túlnyomó részük munkájával reális társadalmi szükségletet elégít ki és hasznos tevékenységet végez. Ezért munkájuk feltételeit a szocialista társadalom biztosítja.

Ágazati, területi, vállalati és csoportérdekek

Az osztály- és rétegkülönbségek mellett más tényezők is differenciálják az érdekeket, így például olyan gazdasági okok is, melyek a népgazdaság dinamikus fejlődéséből és strukturális változásaiból adódnak. A népgazdaság különböző ágazatai eltérő ütemben fejlődnek, átalakul a termelőerők területi elosztása, ami szükségszerűen tükröződik a különböző ágazatokban és üzemekben foglalkoztatott, különböző területeken élő és dolgozó emberek érdekeiben is. A demokratikus centralizmus elvének megfelelően politikai rendszerünk és a gazdasági irányítás rendszere *önállóságot biztosít a helyi tanácsoknak és a vállalatoknak*, ami az érdekek további differenciálódásának egyik forrása. Fejlődésünk jelenlegi és elkövetkező időszakában az eddigieknél is erőteljesebben törekszünk arra, hogy a helyi önállóság megtartása mellett jobban érvényesüljön az össztársadalmi érdek elsődlegessége, fokozódjon a helyi gazdálkodó és igazatási szervek felelőssége a társadalom szocialista érdekeinek érvényesítésé-

ben, a párt, a szocialista állam politikájának következetesebb végrehajtásában.

■ Az érdekviszonyok szerepe a politikában

Az érdekek differenciáltsága a szocialista társadalomban az objektív körülményekből következik, ezért ezt adminisztratív intézkedéssel megszüntetni nem lehet. Az érdekek differenciáltságával a marxista—leninista politika reálisan számol, s érdekeikre támaszkodva mozgósítjuk a dolgozó tömegeket a szocialista társadalom továbbfejlesztésére, a fejlett szocialista társadalom építésére.

A marxista—leninista politika természetesen *nem passzív tükröződése mindenféle érdeknek.* Előremutató szerepe abban van, hogy a sokféle érdek közül kiválasztja a legfontosabbakat, a legalapvetőbbeket és legmesszebb hatókat, és azok következetes érvényesítését segíti elő, azok tudatosításával mozgósítja a legszélesebb tömegeket. Ehhez azonban mindenekelőtt ismerni és elemezni kell a valóságos érdekviszonyokat. A Magyar Szocialista Munkáspárt ezért fordít mindig nagy figyelmet a valóságos érdekviszonyok objektív felmérésére és azzal összhangban határozza meg politikai célkitűzéseit, azok végrehajtásának ütemét és módszereit.

A párt programnyilatkozata megállapítja: „Társadalmunk osztályainak és rétegeinek alapvető érdekei azonosak. Szocialista fejlődésünk során részérdekeik is mind közelebb kerülnek egymáshoz. Az eltérő részérdekeket csak az össztársadaldalmi érdek alapján lehet és kell egyeztetni. Így erősödik a munkásosztály, a termelőszövetkezeti parasztság, az értelmiség, s az ország többi dolgozó rétegének szövetsége, társadalmunk erkölcsi és politikai egysége. Céljaink tettekben megnyilvánuló elfogadásával — a kommunisták és a pártonkívüliek, az eltérő világnézetű emberek összefogásával — halad előre az ország, és épül a fejlett szocialista társadalom."

Az érdekellentmondások felismerése és megoldása

Az érdekek differenciáltsága a szocialista társadalomban magában rejti az ellentmondások lehetőségeit is. A marxista—leninista politika egyik alapvető feladata éppen ezért az ellentmondások idejében történő felismerése és tudatos, szervezett, tervszerű megoldása.

A társadalmunkban jelentkező érdekellentmondások megoldása minden esetben konkrét elemzést és gyakorlati intézkedéseket követel. Nagy jelentősége van azonban annak, hogy milyen elvek alapján és milyen módszerekkel közelítjük meg a konkrét érdekellentmondásokat. A Magyar Szocialista Munkáspárt ezért külön figyelmet fordított arra, hogy a szocialista építés tapasztalatai alapján általános formában is rögzítse az érdekellentmondások megoldásának alapelveit és módszereit társadalmunkban.

Mindenekelőtt abból kell kiindulnunk, hogy társadalmunkban a dolgozók alapvető érdekei azonosak, s ezért a fejlődés során jelentkező érdekellentmondások az alapvető érdekek azonossága alapján társadalmunk további erősítésével, fejlesztésével megoldhatók; az egyes kérdésekben jelentkező eltérő érdekek hosszabb távon tervszerűen közelíthetők és összeegyeztethetők.

Az alapvető közös érdekek következetes érvényesítése, s ugyanakkor az érdekkülönbségek egyeztetése megköveteli a társadalmi folyamatok tervszerű irányítását, a konkrét gazdaságpolitikai döntések következményének előrelátó mérlegelését, a fejlődés ütemének, legfontosabb láncszemeinek a szükségletek és a lehetőségek figyelembevételével történő meghatározását, a felhalmozás és a fogyasztás helyes arányainak biztosítását, a gazdasági építőmunka összehangoltságát és szervezettségét. A tervszerűség fokozása a ma még létező érdekellentmondások megoldásának is fontos előfeltétele.

A társadalmi érdekek elsőbbsége

A szocializmusban az érdekellentmondások megoldásának fontos alapelve: *a társadalmi érdekek elsőbbségének a biztosítása. A szocialista társadalomban nincs és nem lehet antagonisztikus ellentmondás az össztársadalmi érdek, valamint a csoport- és egyéni érdek között.* Az egyének és a csoportok érdekei a szocialista társadalomban nem választhatók el az össztársadalmi érdekektől: az össztársadalmi érdekek érvényesülése az egyének és különböző csoportok konkrét érdekeit is szolgálják. A szocialista társadalom mai fejlettsége azonban nem teszi lehetővé valamennyi egyéni és csoportérdek maradéktalan kielégítését. Az egyéni és csoportérdekek gyakran egymást is keresztezik, s egyes egyéni vagy csoportérdekek esetenként összeütközésbe kerülhetnek az össztársadalmi érdekekkel is. A különböző érdekek között ilyenkor rangsorolni kell. A rangsorolás alapelve a szocialista társadalomban csak az össztársadalmi érdekek elsőbbségének a biztosítása lehet.

A XII. pártkongresszuson Kádár János elvtárs megállapította: „A társadalom osztályai és rétegei, a párttagok és a pártonkívüliek, a materialisták és a hívők ma nemzeti egységbe tömörülve, egyetértésben dolgoznak a közös szocialista célokért. Fejlődésünket a munkásosztály, a parasztság, az értelmiség alapvető érdekeinek azonossága, a szocializmus építésének fő kérdéseiben megnyilvánuló egysége, alkotó együttműködése, egymáshoz való közeledése jellemzi."

Az érdekellentmondások megoldásában *fontos szerepe van az osztályszempontnak.* Mivel társadalmunkban vannak még osztályok és a társadalmi érdekek osztályjellegűek, az érdekellentmondásokat és azok megoldásának módját is osztályszempontból kell vizsgálnunk. Az osztályszempont mindenekelőtt abban fejeződik ki, hogy a részleges érdekellentmondások megoldásának fő irányát *a munkásosztály érdekei határozzák meg, amelyek egybeesnek a szocialista fejlődés követelményeivel és kifejezik az új társadalom valamennyi dolgozó osztályának és rétegének közös érdekeit is.* A munkásosztály társadalmi súlya és vezető szerepe a szocialista társadalom továbbfejlődésében megkívánja, hogy a párt és az állam kiemelten foglalkozzon a munkásosztály érdekeivel. Ugyanakkor a szocialista társadalom fej-

lődésében nagy jelentősége van a munkás-paraszt szövetség tudatos fejlesztésének. Ez megkívánja azt is, hogy a munkásosztály és a parasztság részben eltérő érdekeit tervszerűen egyeztessük, erősítsük a két szocialista osztály alapvető érdekazonosságát.

3. Érdekeltség és ösztönzés a szocializmusban

A szocialista társadalom építésében — figyelmeztetett Lenin — nem elegendő csak a lelkesedésre építeni, hanem a szocialista forradalom szülte lelkesedésre támaszkodva fel kell használni az érdekeket, a személyes érdekeltséget is. Az elosztás szocialista elve, a végzett munka szerinti elosztás kifejezi minden dolgozó személyes érdekeltségét a szocialista építőmunkában és annak eredményeiben.

■ Az anyagi érdekeltség rendszere

Az anyagi érdekeltség rendszere — amely a dolgozók közvetlen személyes anyagi érdekeltsége mellett magában foglalja a nagyobb dolgozó kollektívák, vállalatok és szövetkezetek anyagi érdekeltségét is — a szocialista építés hatékony eszköze, amelyre a kommunista munka és a szükségletek szerinti elosztás összes feltételeinek a megteremtéséig szükség van.

Az anyagi érdekeltség elve akkor tölti be pozitív szerepét a szocialista társadalomban, ha nem válik öncéllá, hanem szocialista céljainkkal összhangban alkalmazzuk. Ennek egyik követelménye, hogy az érdekeltség konkrét rendszere valóban az eredményes munkában, a munka minél jobb elvégzésében tegye érdekeltté a dolgozókat és a jövedelem legyen összhangban a végzett munkával, annak eredményességével. Az az érdekeltségi rendszer, amely az érdekeltséget formális mutatókhoz (a mennyiségi eredménynek a minőség rovására történő hajszolásához, spekulációs haszonhoz stb.) köti, ellentétes az anyagi érdekeltség

szocialista elvével. Ezért az anyagi érdekeltség konkrét rendszerének szabályozása és fejlesztése a szocialista gazdaság irányításának állandó feladata. Az elosztási viszonyokat, az érdekeltségi rendszert olyan irányban kell fejleszteni, hogy az érvényesülés egyetlen forrása az elvégzett munka lehessen.

„Társadalmi és elosztási viszonyaink fejlesztésével el kell érni — hangsúlyozta az MSZMP programnyilatkozata —, hogy senki se jusson munka nélküli, vagy a teljesített munkához képest aránytalanul magas jövedelemhez."

A párt szilárd elhatározása, hogy a jelenleginél következetesebben kell érvényt szerezni a munka szerinti elosztás szocialista elvének. Aki népgazdasági, társadalmi, politikai törekvéseinkkel, célkitűzéseinkkel összhangban hatékonyabb munkát végez, nagyobb teljesítményt nyújt, jusson ennek megfelelő jövedelemhez is. Határozottabban fel kell lépni a több helyen tapasztalható egyenlősdi szemlélet és gyakorlat ellen. Minden eszközzel meg kell gátolni, hogy bárki is munka nélkül, érdemtelenül juthasson jövedelemhez.

Az érdekeltségi rendszer akkor ösztönző, ha tervszerűen kapcsolja össze az egyéni és a társadalmi érdeket a társadalmi érdekek elsőbbsége alapján, ezzel is ösztönözve az egyént a társadalmi érdek felismerésére és érvényesítésére. Ennek előfeltétele az alapvető társadalmi érdekek tudatos kifejezése a társadalom célkitűzéseiben és a személyes érdekeltség konkrét rendszerének tervszerű alárendelése alapvető társadalmi célkitűzéseinknek oly módon, hogy az érdekeltségi rendszer az egyes dolgozókat is elsősorban az egész társadalom előtt álló nagy feladatok megoldásában tegye közvetlenül érdekeltté.

■ Anyagi érdekeltség és erkölcsi ösztönzés

Az anyagi érdekeltség szocialista elvének a meghamisítását jelenti, ha bármilyen oldalról szembeállítják egymással az anyagi érdekeltséget és az erkölcsi, politikai ösztönzés szerepét a szocializmus építésében. A személyes anyagi érdekeltség elvének alkalmazása és a morális, politikai ösztönzés megnövekedett sze-

repe a szocialista társadalomban nemcsak hogy nem zárják ki, hanem feltételezik és kiegészítik egymást. Az anyagi érdekeltség elvének helyes alkalmazása a mindennapi közvetlen tapasztalatokkal támasztja alá és erősíti a tömegek szocialista meggyőződését, politikai és erkölcsi kiállását a szocialista rendszer mellett. A személyes érdekeltség ugyanakkor nem tudja sohasem átfogni a maga teljességében a társadalmi érdekeket. A személyes érdekeltségben természeténél fogva az egyének számára közvetlenül megjelenő, viszonylag rövidebb távú érdekek jutnak kifejezésre.

A szocialista társadalom átfogóbb és hosszabb távú érdekeit a marxista—leninista politika és a szocialista erkölcs értékrendje fejezi ki. A dolgozó tömegeknek a szocialista társadalom átfogóbb és hosszabb távú érdekeinek érvényesítésében való tudatos részvétele tehát feltételezi és megköveteli, hogy a tömegek ismerjék, értsék és tudatosan megvalósítsák a párt politikáját, magukénak vallják és érvényesítsék a szocialista erkölcs értekrendjét.

„A fejlett szocialista társadalom építése — állapítja meg az MSZMP programnyilatkozata — olyan emberek munkáját és aktivitását igényli, akik társadalmi céljaink megvalósításában fegyelmezett, jó munkájuk mellett a közügyekből is kiveszik részüket, ismerik és megtartják a szocialista erkölcs normáit, akik számára szocialista hazánk szeretete elválaszthatatlanul összefonódik a nemzetköziséggel."

Ezért van növekvő jelentősége annak, hogy az anyagi érdekeltség elvének következetes alkalmazására támaszkodva erősítsük és fejlesszük a szocialista társadalmat építő dolgozó ember szocialista erkölcsi vonásait. Ezzel a társadalom javára végzett munka új ösztönzőit fejlesztjük ki, amelyek szerepe és jelentősége a szocialista társadalom fejlődése során egyre növekszik.

Ajánlott irodalom

1. Az MSZMP XII. kongresszusa. (Rövidített jegyzőkönyv.) 83—92., 137—155., 160—167. old.
2. Érdekviszonyok a szocializmusban. Kossuth Könyvkiadó 1973.
3. *Lick József:* Az érdek fogalma és társadalmi meghatározottsága. (Társadalmi Szemle, 1976. 10. sz.)

Vitakérdések

— Mi az érdek szerepe az emberi cselekvésben?
— Hogyan fejlődnek az érdekviszonyok a szocializmusban?
— Mit jelent, hogy a munkásosztály érdeke össztársadalmi érdek?
— Milyen a viszony a társadalmi, a csoport- és az egyéni érdek között?
— Mit jelent az anyagi és az erkölcsi ösztönzés?

Negyedik fejezet

SZOCIALISTA HAZAFISÁG ÉS INTERNACIONALIZMUS

1. A szocialista hazafiság lényege és fejlődése

■ A szocialista hazafiság társadalmi háttere

A hazafiság történelmileg meghatározott fejlődése szorosan összefügg a nemzet kialakulásával és változásával. Ismeretes, hogy a nemzetek az elmúlt évszázadokban alakultak ki, amikor megkezdődött a feudalizmus bomlása, és megindult a polgári átalakulás. Ezek azonban polgári nemzetek voltak, hiszen tőkés rendben éltek, és az uralkodó osztály a burzsoázia volt.

A polgári fejlődés a nemzeti kérdés tekintetében is ellentmondásos volt. Egyfelől létrehozta a polgári nemzeteket, megteremtette ezek gazdasági feltételeit, és ösztönözte a nemzeti szabadság- és függetlenségi mozgalmakat. Másfelől pedig nemcsak a nemzeti, hanem a világpiacot is létrehozta a tőke nemzetközi hatalmával együtt. A tőke nemzetközi hatalma főleg az imperializmusban teljesedik ki, és nyomja el legélesebben a munkásosztályt és a népi mozgalmakat.

A munkásosztály sajátos helyzetet foglalt el a polgári nemzeten belül. Elnyomott és kizsákmányolt a többi dolgozó osztályhoz hasonlóan, ezért — mint azt Marx és Engels már a „Kommunista Párt kiáltványá"-ban megfogalmazták — a polgári nemzet által kormányzott hazát nem érzi igazán magáénak, azzal sem politikailag, sem érzelmileg nem tud igazán azonosulni.

Ugyanakkor a munkásosztály támogatja a haladó nemzeti cé-

lokat, harcol a nemzeti elnyomás ellen, a nemzeti függetlenségért, a nemzetiségi kérdés demokratikus megoldásáért.

A munkásosztály harca azonban nem marad meg nemzeti keretek között, mert harcolni kell a tőke nemzetközi hatalma ellen is. Így kialakul a munkásosztály nemzetközi szolidaritása, internacionalizmusa, és harcában szükségszerű objektív egységet alkotnak a nemzeti és a nemzetközi elemek már a kapitalizmusban.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalommal, a később lezajló többi szocialista forradalommal a polgári nemzetek helyén szocialista nemzetek alakultak ki. Korunk a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszaka, amelyre az is jellemző, hogy még vannak polgári nemzetek, és már vannak szocialista nemzetek.

■ Mi a szocialista nemzet?

Tömören összefoglalva azt lehet mondani, hogy a szocialista nemzet valóságos, az egész népre kiterjedő közösség: olyan osztályok, rétegek közössége, amelyben a még meglevő, de nem antagonisztikus érdekellentétek az alapvető érdekek azonossága révén a társadalom egészének javára folyamatosan feloldhatók. Vezető ereje a munkásosztály, amelynek osztályérdekei, történelmi céljai és eszméi magukban foglalják és kifejezik a többi osztály és réteg érdekeit is. Az új típusú szocialista nemzetnek megvannak mind a történelmileg kialakult nemzetekre jellemző, mind azokon túl mutató ismérvei. Ezek kifejezője a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus, amely ugyanannak a dolognak, a szocializmus iránti elkötelezettségnek két oldala, s a szocialista társadalom felépítéséért és a szocializmus világméretű győzelméért folytatott harc alapvető követelménye.

A szocialista magyar nemzet fejlesztése, építése, további felvirágoztatása jelenünk és jövőnk központi feladata. Végrehajtásának fontos tudati, érzelmi, erkölcsi erőforrása a szocialista hazafiság.

„A Magyar Népköztársaságban, amelyben népünk a nemzeti

függetlenség és szuverenitás birtokában szabadon él, ahol megszűnt az embernek ember által való kizsákmányolása, ahol a fejlett szocialista társadalom épül, a szocialista hazafiság a társadalmi élet fontos erkölcsi törvényévé vált — írta Kádár János elvtárs. — Pártunk, munkásosztályunk, mint társadalmunk vezető ereje, a nemzeti érdekek kifejezője, hazánk minden haladó történelmi hagyományának örököse és folytatója, nemzeti múltunk minden értékének valódi letéteményese. Pártunk kötelességének tekinti, hogy a haladó hagyományok tiszteletét ápolja a magyar nép és ifjúság tudatában. Népünk, nemzetünk igazi érdekeit ma és a jövőben is a szocializmus testesíti meg. A szocializmus építésében a cselekvő hazafiság munkánk nagy lendítőereje, hatalmas erőforrás számunkra, hogy a fejlett szocialista társadalom megteremtését népünk nemzeti programjának tekinti."

■ A szocialista hazafiság tartalma

A szocialista hazafiság elkötelezettséget jelent a szocialista nemzet, a szocialista haza, ennek eredményei, társadalmi és politikai viszonyai iránt, s elválaszthatatlanul kapcsolódik a népek közötti barátsághoz, a szocialista országok közösségéhez. Tehát a szocialista hazafiság cselekvő hazafiság: közösségi aktivitás, alkotó munka és állandó készenlét a szocializmus, a haza szolgálatára. Hazánkban alkotmányos jog és kötelesség a haza védelme. A szocialista hazafiságtól elválaszthatatlan a proletár internacionalizmus.

Hogy *a munkásosztály* harcát helyi keretek között kezdi, de nemzeti szinten folytatja, s ilyen értelemben *nemzeti osztállyá válik* — ez a gondolat már Marx és Engels „Kommunista Kiáltvány"-ában megtalálható. „Minthogy a proletariátusnak mindenekelőtt a politikai hatalmat kell megragadnia — írta Marx és Engels —, nemzeti osztállyá kell emelkednie, önmagát nemzetté kell szerveznie, ezért maga is még nemzeti, bár semmi esetre sem burzsoá értelemben."

A hatalomra került munkásosztály nemzeti és nemzetközi: szereti szocialista hazáját, és együtt dolgozik más országok munkásaival a közös osztálycélok érdekében. A szocialista ha-

zafiság és a munkás nemzetköziség így dialektikus egységet alkotnak.

A szocialista hazafiság a szocialista hazával, a nemzet és a munkásosztály jelenével és jövőjével való azonosulás mellett a haladó, forradalmi hagyományok vállalását is jelenti, elsősorban a munkásosztály múltbeli harcának tiszteletét. A munkásosztály ugyanakkor vállalja történelmünk korábbi haladó, népi hagyományait is.

A Központi Bizottság 1976. október 26-i határozata is rámutat, hogy pártunk, munkásosztályunk örököse és folytatója minden haladó történelmi hagyománynak, letéteményese nemzeti múltunk minden valódi értékének, ezek tiszteletét és megbecsülését ápolja népünk és ifjúságunk tudatában. Munkásosztályunk és forradalmi pártja mint társadalmunk vezető ereje, kifejezője a nemzeti érdekeknek, és felelősséget visel a nemzet sorsának alakulásáért. Népünk, nemzetünk igazi érdekeit ma és a jövőben a szocializmus testesíti meg. Építőmunkánk nagy lendítő ereje a cselekvő szocialista hazafiság. Hatalmas erőforrás számunkra, hogy a fejlett szocialista társadalom megteremtését népünk nemzeti programjának tekinti.

■ Szocialista vívmányaink szeretete

Országunk a felszabadulás óta eltelt harmincnégy esztendő alatt igen nagy utat tett meg.

Magyarországon megszűnt a kizsákmányolás, a tőkés elnyomás, a munkanélküliség, a nyomor, felszámoltuk a burzsoázia műveltségi monopóliumát.

Hazánk osztálystruktúrája szocialista jellegű. Megszűntek a kizsákmányoló osztályok, az egykori kisárutermelők döntő többsége szövetkezetbe tömörült.

A hajdani elnyomott, kizsákmányolt munkásosztály ma a hatalom birtokosa, vezető szerepet tölt be, a történelmi haladás élén jár. Létrejött a szövetkezeti parasztság és a szocialista értelmiség.

Társadalmunkat ma nem szakítják széjjel az osztály-antagonizmusok. Az osztályok és rétegek alapvető érdekei egybeesnek. Erősödik a szocialista népi-nemzeti egység.

A szocialista viszonyok mindenkinek jó lehetőséget nyújtanak képességei kibontakoztatására. A Magyar Népköztársaságban — amellett, hogy ipari országgá vált — olyan kultúrforradalom zajlott le, amely hazánkat a művelt országok élvonalába emelte.

Ha a felszabadulás óta eltelt idő mérlegét megvonjuk, jogosan lehetünk büszkék, hiszen hazánk hallatlanul nagy utat tett meg. Ezeknek az eredményeknek alapjai: népünk áldozatkész munkája, pártunk, munkásosztályunk forradalmi tapasztalatai, a szocialista rendszer által nyújtott jó lehetőségek.

Joggal lehetünk büszkék szocialista vívmányainkra, építő munkánk eredményeire. Ez szocialista hazafiságunk egyik legfőbb eleme.

A párt XII. kongresszusán Kádár János elvtárs rámutatott: „Társadalmunk tudatára kedvezően hatott az is, hogy sikeres hazai építőmunkánk, a szocialista országok közösségéhez való tartozásunk megváltoztatta hazánk nemzetközi helyzetét, növelte a Magyar Népköztársaság tekintélyét. Népünk látóköre kiszélesedett, reálisabban ítéli meg a világot és benne hazánk helyét. Egykor az uralkodó osztályok nacionalizmusa, más népekkel szemben tanúsított gyűlölködése befolyásolta a gondolkodást. Annál nagyobb eredmény, hogy az elmúlt évtizedekben hazánkban milliók vezérlő eszméje lett a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus."

2. A szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus egysége

■ A szocialista nemzetköziség főbb vonásai

Már Marx és Engels hangsúlyozták, hogy a forradalmi munkásosztály harca tartalmában nemzetközi, formájában pedig nemzeti. Minden ország munkásosztályának először saját burzsoáziáját kell legyőzni, s — a „Kommunista Kiáltvány" szavaival szólva — „nemzeti osztállyá kell emelkednie, önmagát nemzetté kell szerveznie". Több országban a szocialista forradalom véghezvitele összefonódott a nemzeti függetlenség kivívásával, illetve

megvédésével. Egyes népek számára pedig éppen a szocialista forradalom győzelme teremtette meg a nemzetté válás lehetőségét. De azokban az országokban is, ahol a nemzet — a polgári nemzet formájában — már korábban létezett, a szocialista forradalom számos általános nemzeti feladatot oldott meg a történelmi lemaradás felszámolása, a népgazdaság és a nemzeti kultúra fejlesztése terén.

A szocialista forradalom eredményeként *gyökeresen átalakult a nemzet belső szociális struktúrája, a nemzet kapitalista nemzetből szocialista nemzetté alakult át, a nemzet vezető ereje a munkásosztály lett.* Ezzel *új lehetőségek nyíltak meg a nemzet életének fejlődése számára.* A nemzeti erőforrások mozgósítása és felhasználása elengedhetetlen feltétele, követelménye a szocializmus építésének és megerősödésének. A nemzeti lét, a szocialista nemzet virágzása és fejlődése tehát a szocializmus fejlődésének is szükségszerű történelmi tendenciája.

A szocializmus ugyanakkor tovább *folytatja és magasabb fokra emeli a társadalom internacionalizálódásának történelmi tendenciáját.* Lenin ezt pontosan előre látta és elméletileg jellemezte: „az emberiség egész élete már a kapitalizmusban is egyre jobban internacionalizálódik. A szocializmus teljesen internacionalizálja".

Az internacionalizálódás szükségszerűségének anyagi alapja mind a kapitalizmusban, mind a szocializmusban a termelőerők fejlődése és a nemzetközi munkamegosztás kiszélesedése. Ez olyan parancsoló szükségszerűség, amely elől egyetlen ország sem tud kitérni. A termelőerők internacionalizálódásának jelenlegi fokán a nemzetközi munkamegosztás lehetőségeinek kihasználása, a nemzetközi gazdasági kapcsolatok fejlesztése minden országnak alapvető érdeke, amely kényszerítő erőként érvényesül a nemzetközi kapcsolatok fejlődésében. Ez a kényszerítő erő érvényesül a különböző társadalmi rendszerű országok kapcsolatában is. Lenin erre még akkor emlékeztetett, amikor a világ első szocialista országát az imperialista államok katonai intervencióval és gazdasági blokáddal fenyegették. „Van olyan erő, amely nagyobb, mint bármely ellenséges kormány vagy osztály óhaja, akarata és elhatározása, s ez az erő — az általános világgazdasági viszonyok, amelyek rákényszerítik őket arra, hogy a velünk való kapcsolatoknak... útjára lépjenek." A világgazda-

sági viszonyok ma is olyan kényszerítő erőt jelentenek, amely a különböző társadalmi rendszerű országok békés egymás mellett élése és gazdasági, politikai kapcsolataik fejlesztése irányába hat.

A társadalom élete *internacionalizálódásának* a szocializmusban azonban vannak *új és sajátos vonásai* is. Az egyik az, hogy a szocializmus az osztálykizsákmányolás társadalmi bázisának felszámolásával egyben *megszünteti a nemzeti elnyomás és kizsákmányolás társadalmi bázisát* is. A nemzeti elnyomást és ellenségeskedést a kapitalizmus idején *nem lehet* megszüntetni — hangsúlyozta Lenin. — „Ehhez *feltétlenül* meg kell szüntetni az osztályokat, azaz valóra kell váltani a szocializmust... Amikor a proletariátus a kapitalizmus helyén felépíti a szocializmust, ezzel megteremti a nemzeti elnyomás teljes megszüntetésének *lehetőségét.*" Lenin szerint azonban ez a lehetőség csak akkor lesz *valósággá*, amikor a nemzetek kapcsolata minden tekintetben a szocialista elveknek megfelelően alakul.

A nemzeti elnyomás és ellenségeskedés tehát nem automatikusan szűnik meg a szocializmus győzelmével, a szocializmus ennek csak a lehetőségét teremti meg, a lehetőség realizálása a szocialista országok konkrét politikájától függ. Lenin a nemzeti kérdésben is óvott attól a feltételezéstől, hogy a gazdasági tényező „önmagától és közvetlenül elhárít minden nehézséget". Rámutatott arra, hogy a „politika elkerülhetetlenül alkalmazkodik a gazdasági élethez, de nem egy csapásra, nem simán, nem egyszerűen, nem közvetlenül". Azzal az internacionalista alapelvvel kapcsolatban, hogy a „győzelmes proletariátus egyetlen idegen népet sem boldogíthat kényszer útján anélkül, hogy ezzel alá ne ásná saját győzelmét" Lenin megjegyezte: „a proletariátus pusztán azzal, hogy végrehajtja a szocialista forradalmat, még nem válik szentté, és ez nem biztosítja a hibák és gyengeségek ellen. De a lehetséges hibák (és az önző érdek — az a kísérlet, hogy mások rovására éljenek) feltétlenül rá fogják vezetni ennek az igazságnak a felismerésére."

A nemzeti ellenszenvek megszüntetése különösen nehéz és sok türelmet igénylő feladat. „A nemzeti ellenszenvek nem tűnnek el olyan gyorsan; az elnyomott nemzet gyűlölete — mégpedig teljesen jogos gyűlölete — az elnyomóval szemben *megmarad* egy ideig; csak a szocializmus győzelme *után* fog eltűnni,

csak *miután* a nemzetek között végleg teljesen demokratikus viszony alakul ki." A nemzeti ellenségeskedés, a nemzeti ellenszenv eltűnése tehát feltételezi a nemzetek közötti teljesen demokratikus viszony kialakulását.

■ A szocialista országok együttműködése

A szocialista országok nemzetközi együttműködésének szüntelen fejlesztése és elmélyítése a szocialista világrendszer fejlődésének objektív törvényszerűsége, de mint minden társadalmi törvényszerűség, ez sem automatikusan és nem is egyenes vonalúan, hanem tendenciaszerűen, a tudatos szocialista gyakorlaton keresztül érvényesül. A nemzetközi szocialista együttműködésnek a szocialista gyakorlat által kialakított formái a gazdasági integráció a KGST keretében, a szocialista országok politikai és katonai szövetsége a Varsói Szerződés keretében, a szocialista országok rendszeres két- és többoldalú gazdasági, politikai, kulturális kapcsolatainak fejlődése, s nem utolsósorban a szocialista építőmunkát irányító kommunista pártok különböző szintű tanácskozásai, a tapasztalatok kicserélése és az álláspontok összehangolása. A szocialista nemzetközi együttműködésnek ezek a formái lehetővé teszik, hogy a szocialista országok tudatosan és tervszerűen használják fel saját fejlődésük érdekében a társadalmi élet törvényszerű internacionalizálódásának eredményeit és lehetőségeit. A szocialista nemzetközi együttműködés fejlődésének eredményeként pedig fokozatosan *egy újfajta közösségi forma alakul ki: a szocialista országok testvéri közössége.*

Ugyanakkor látni kell azt is, hogy a szocialista világrendszerhez tartozó országok közül nem mindegyik vesz részt egyforma mértékben az együttműködésnek az eddig kialakított és bevált formáiban, részben objektív okok (földrajzi távolság, fejlettségbeli különbségek) miatt, részben pedig azért, mert nem ismerték fel ennek a jelentőségét. Arra is van példa, hogy egyik-másik ország vezetésében átmenetileg olyan nacionalista erők kerekedtek felül, amelyek nyíltan szembehelyezkednek az együttműködéssel és megbontják a szocialista országok nemzetközi egységét. Ez azonban — bár súlyos károkat okoz elsősorban a szóban forgó országnak és természetesen gyengíti a szocialista

világrendszert is — nem változtat azon, hogy *a szocialista világrendszer fejlődésének fő iránya, hosszabb távon szükségszerűen utat törő objektív törvényszerűsége a szocialista országok szorosabb együttműködésének fejlődése és elmélyülése, az internacionalizálódás új, magasabb, szocialista formájának kialakulása.*

3. A nemzeti és a nemzetközi érdekek dialektikus viszonya a szocializmusban

■ Miért léteznek érdekkülönbségek a szocialista országok között?

A szocialista társadalomban is érvényes az a marxista tétel, hogy az emberek tetteit végső soron érdekeik határozzák meg. Az internacionalizmus szintén elválaszthatatlan az érdekektől. „A proletár internacionalizmus megítélésünk szerint — mondta Kádár János elvtárs, pártunk álláspontját tolmácsolva az európai kommunista és munkáspártok 1976. évi berlini konferenciáján — magába foglalja a nemzeti és a nemzetközi érdekek összhangját, mert az egyes pártok eredményei erősítik nemzetközi munkásmozgalmunkat és a nemzetközi munkásmozgalom erősödése segíti az egyes pártokat." Ezért a nemzetköziség erősítésének egyik alapvető feladata a propagandamunkában is a nemzeti és a nemzetközi érdekek dialektikájának megfelelő tudatosítása.

A szocialista országok érdekei mind tartalmilag, mind formailag sokrétűek és változatosak. Tükrözik azokat a bonyolult és sajátos körülményeket, amelyek között ezek az országok fejlődnek, az objektív követelményeknek, szükségleteknek azt a gazdagságát és változatosságát, amelyet a szocialista fejlődés támaszt minden országban. Marxista dialektikus megközelítésre van szükség ahhoz, hogy az érdekek gazdagságában, sokrétűségében és változatosságában felismerjük objektív kapcsolataikat, törvényszerű összefüggéseiket. Ezeknek az összefüggéseknek egyik fontos mozzanata a nemzeti és a nemzetközi dialektikája a szocialista országok érdekeiben.

A szocialista országok érdekei közvetlenül mint *önálló szocialista országok nemzeti érdekei* jelennek meg. A szocialista tár-

sadalom nemzeti keretekben fejlődik, a nemzeti függetlenség és a nemzeti erőforrások maximális mozgósítása a szocialista fejlődés elengedhetetlen feltétele. A szocialista forradalom minden országban sajátos nemzeti, történelmi, gazdasági, politikai, kulturális, földrajzi és demográfiai viszonyok között ment végbe, és a szocializmus építése ma is eltérő körülmények között folyik. A szocializmus építésének és a szocialista társadalom fejlődésének a szakaszai sem esnek egybe a különböző országokban, a szocialista fejlődés különböző szakaszain az egyes szocialista országokban más-más konkrét feladatokat kell megoldani. Mindez a szocialista országok konkrét érdekeinek is sajátos nemzeti vonásokat kölcsönöz. Minden szocialista ország kommunista pártjának elsőrendű kötelessége, hogy a maga konkrétságában és sajátszerűségében vegye figyelembe, elemezze, érvényesítse, védelmezze országának nemzeti érdekeit, ennek alapján dolgozza ki és valósítsa meg politikáját.

■ Melyek a szocialista országok nemzetközi érdekei?

Leegyszerűsítés és súlyos hiba lenne a szocialista országok érdekeit kizárólag a nemzeti mozzanatokra korlátozni. *A szocialista országok érdekeinek fontos része nemzetközi érdekeik.* A szocialista forradalom és a szocializmus építése egyetlen országban sem hagyhatja figyelmen kívül az ország helyzetét meghatározó nemzetközi feltételeket, minden szocialista ország érdekelt az internacionalizálódás új, szocialista formájának a kibontakozásában.

A szocialista országok nemzetközi érdekeit meghatározó egyik alapvető objektív tényező *az új társadalmi-gazdasági alakulatnak az azonossága és közös törvényszerűségei,* amely ezekben az országokban épül. A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a szocialista forradalom végigviteléhez és a szocializmus felépítéséhez minden országban egy sor azonos feladatot kell megoldani. Ilyen közös feladatok a munkásosztály politikai hatalmának kivívása, megszilárdítása és megvédése, a termelési eszközök köztulajdonba vétele és a társadalmi termelés tervszerű megtervezése, a szocialista demokrácia kifejlesztése, a kulturális forradalom megvalósítása stb. Ezeket a feladatokat természetesen

minden ország konkrét körülmények között, sajátos módon és különböző ütemben oldja meg. Ezek tartalma és célja azonban közös, s amilyen mértékben megoldjuk őket, olyan mértékben jönnek létre, fejlődnek ki azok az alapvető közös vonások is, amelyek a szocialista társadalmat mint az új társadalmi-gazdasági alakulat első fázisát minden országban jellemzik. Minél inkább előrehaladunk a fejlett szocializmus építésében, annál jellemzőbbek lesznek a szocialista társadalomnak ezek az alapvető vonásai, anélkül hogy ez megszüntetné a nemzeti sajátosságokat a részletekben. A szocialista társadalom közös vonásai és törvényszerűségei meghatározzák a szocialista országok alapvető érdekeinek, törekvéseinek és céljainak nemzetközileg közös társadalmi természetét.

A szocialista országok nemzetközi érdekeit meghatározó másik fontos tényező az, hogy a szocialista társadalom céljainak elérése, a szocializmusban rejlő új nagy lehetőségek felhasználása, a szocializmus belső tartalékainak optimális kiaknázása csak *a szocialista országok együttműködésének fejlesztése és elmélyítése* alapján képzelhető el. Ezt követeli a társadalom élete internacionalizálódásának objektív folyamata és a szocialista társadalom belső fejlődése is. A szocialista országok többsége a fejlődés olyan szakaszába érkezett, amikor a további gazdasági-műszaki fejlődés elképzelhetetlen nemzetközi szocialista gazdasági integráció nélkül. A tapasztalatok kicserélése, a jó tapasztalatok nemzetközi általánosítása és hasznosítása, az együttműködés fejlesztése a szocialista társadalom életének minden területén a további fejlődés elengedhetetlen feltétele és követelménye lett.

A szocialista országok közös nemzetközi érdekeit erősíti *szerepük és közös felelősségük a nemzetközi folyamatokban*, s ezen belül korunk olyan alapvető jelentőségű kérdéseiben is, mint a háború és béke kérdése, a béke és a nemzetközi biztonság megszilárdítása. A szocialista világrendszer ereje kényszerítette rá az imperialista hatalmakra a békés egymás mellett élés elfogadását. A szocialista világrendszer közös erejére támaszkodva verhetik vissza az egyes szocialista országok a nemzetközi imperializmus ellenük irányuló meg-megújuló támadásait és provokációit. A szocialista világrendszer növekvő ereje teremtett

kedvező nemzetközi feltételeket a felszabadító antiimperialista harc kibontakozásához.

Ismeretes, hogy a szocialista országok többségének közös erőfeszítése nélkül nem kezdődhetett volna el a nemzetközi feszültség enyhülése, a szocialista országok ma is aktív szerepet játszanak az enyhülés elmélyítéséért vívott harcban. Az új világháború veszélyének elhárítása, a béke megszilárdítása, a szocialista országok függetlenségének és nemzetközi biztonságának megóvása minden szocialista országnak közös nemzetközi érdeke.

■ A nemzeti és a nemzetközi érdekek tudatos egyeztetése

A nemzeti és a nemzetközi érdekek tudatos egyeztetése mindenekelőtt a szocializmus építését irányító *kommunista pártok marxista—leninista politikájában* valósul meg. Minden egyes szocialista ország konkrét érdekei belső és külső, nemzeti és nemzetközi tényezők komplexumából állnak. Ezért a pártok feladata, hogy politikájukban mindig sokoldalúan figyelembe vegyék és tudatosan egyeztessék országuk érdekeinek nemzeti és nemzetközi mozzanatait. A konkrét érdekek — akár a nemzeti, akár a nemzetközi — meghatározottságának figyelmen kívül hagyása, az ország érdekeinek egyoldalú értelmezése, a nemzeti és a nemzetközi mozzanatok tudatos összekapcsolódásának elmulasztása szubjektivizmushoz vezet. A szocialista országok tapasztalatai azt mutatják, hogy az ország érdekeinek nemzetközi meghatározottságát figyelmen kívül hagyó törekvés, illetve az érdekek konkrét nemzeti elemeit elhanyagoló uniformizálás egyaránt károkat okoz mind a szocialista építés belső ügyének, mind a szocialista országok együttműködésének.

A nemzeti és nemzetközi érdekek egyeztetésének fontos része *a különböző szocialista országok érdekeinek összehangolása. A szocialista országok kapcsolatainak és együttműködésüknek objektív alapja alapvető érdekeik egybeesése.* A konkrét nemzeti érdekek azonban szükségszerűen tartalmaznak eltérő elemeket, illetve előfordulhat az érdekek eltérő szubjektív értelmezése is. Ezért van nagy jelentősége az érdekek olyan tudatos egyeztetésének, amely az eltéréseket áthidalja és a közös érdekeket helyezi előtérbe.

A szocialista országok érdekeinek objektív természete lehetővé teszi az érdekek ilyen tudatos és tervszerű egyeztetését. Erről a kérdésről ma is érvényesek a kommunista és munkáspártok 1969-es moszkvai tanácskozásán elfogadott dokumentum megállapításai: „A szocializmus természetéből hiányoznak a kapitalizmusra jellemző ellentmondások. Ha az eltérő gazdasági fokból, társadalmi struktúrából és nemzetközi helyzetből kifolyólag, illetve a nemzeti sajátosságokkal kapcsolatban ilyen vagy olyan nézeteltérések merülnek fel a szocialista országok között, ezeket a nézeteltéréseket a proletár internacionalizmus alapján meg lehet és meg kell oldani. Az ilyen nézeteltéréseknek nem szabad megbontaniuk a szocialista államok imperialistaellenes egységfrontját."

„A kommunisták látják a szocialista világrendszer fejlődésének nehézségeit. A szocialista világrendszer azonban a társadalmi-gazdasági rend azonosságára, a szocialista országok érdekeinek és céljainak egybeesésére épül. Ez az azonosság a záloga annak, hogy a marxizmus—leninizmus, a proletár internacionalizmus elvei alapján sikerül majd megoldani a fennálló nehézségeket és még jobban megerősíteni a szocialista rendszer egységét."

A szocialista országok között nincsenek olyan érdekkülönbségek vagy ellentmondások, amelyek elkerülhetetlen konfliktusokhoz vezetnek. Ha keletkeznek is konfliktusok, azok megoldását nem segíti, ellenkezőleg, nehezíti az internacionalizmus álláspontjáról való letérés, a nacionalista elhajlás. Jellemző példája ennek a kínai vezetés szubjektivista és nacionalista politikája, amely saját ismert szovjetellenes nacionalista vonalát megpróbálja kiterjeszteni, minden lehetőséget igyekszik kihasználni a szocialista országok egységének aláásására. A szocialista világrendszer kialakulásának és fejlődésének eddigi története is arra tanít, hogy a szocialista országok közötti kapcsolatok alakulásában a nacionalizmusnak tett legkisebb engedmény vagy a nemzeti érzelmek megsértése megbosszulja magát, a valóságos problémák megoldása helyett azok elmérgesedéséhez és egészségtelen konfliktusokhoz vezethet. Ezért van nagy jelentősége a szocialista országok kapcsolatainak fejlődésében a következetes internacionalista, marxista—leninista politikának.

A szocialista országok nemzeti és nemzetközi érdekeinek ob-

jektív dialektikájából következik, hogy a szocialista társadalomban *a hazafiság és a nemzetköziség elválaszthatatlanok egymástól*, a kettő egységének reális társadalmi alapjai vannak. A szocialista hazafiság és nemzetköziség egysége a szocialista gyakorlaban testesül meg. A szocialista hazafiság — cselekvő hazafiság. Nem pusztán szavakban és szólamokban nyilvánul meg, hanem mindenekelőtt tettekben, közösségi aktivitásban, a szocialista haza szolgálatában.

A nacionalizmus elleni harc lényège

Népünk, nemzetünk igazi érdekeit ma is és a jövőben is a szocializmus testesíti meg. A fejlett szocialista társadalom megteremtése igazi nemzeti program, amely az egész nép közös nemzeti érdekeit fogalmazza meg. Azért az igazi hazafiság azt kívánja, hogy minden erőnket, energiánkat, tudásunkat ennek a programnak a megvalósítására fordítsuk.

Az olyan magatartás, amely nem ezt szolgálja vagy éppenséggel ezt akadályozza, keresztezi — ál-hazafiság, még akkor is, ha a legszebb nemzeti szólamokat hangoztatja. A nacionalizmus egyik jellemzője ma is éppen ez a szólamszerűség, a nemzeti frázisok pufogtatása, a mai szocialista valóságtól és gyakorlattól való elfordulás, a szocialista nemzet realitásától elszakadt időtlen nemzeti büszkeség vagy búskomorság.

A szocialista hazafiság a nacionalista nemzeti szólamokkal konkrét cselekvési programot állít szembe: itt és most megtenni a maximumot a haza felemelkedését és virágzását biztosító szocialista fejlődés érdekében.

Ugyanezt kívánja tőlünk a szocialista nemzetköziség is. Lenin mindig ostorozta a verbális — csupán szavakban megnyilvánuló — internacionalizmust. Kimutatta, hogy a verbális internacionalizmus sokszor csak a nacionalizmus álcázására szolgál. Az internacionalizmus igazi kritériumának a cselekvő internacionalizmust tartotta. „Valójában csak egyetlen nemzetköziség van: önfeláldozó munka a forradalmi mozgalom és a forradalmi harc fejlesztése érdekében *saját* országunkban, s ugyanennek a harcnak, ugyanennek az irányvonalnak és *csakis ennek* a tá-

mogatása (propagandával, együttérzéssel, anyagi eszközökkel) kivétel nélkül *minden* országban." Lenin szerint ez az egyedüli internacionalista politika, amely megteszi „a maximumát annak, ami *egy* országban valamennyi ország forradalmának fejlesztése, támogatása, felébresztése *érdekében* megvalósítható".

A nacionalizmus és kozmopolitizmus elleni harcot a szocialista hazafiság eszmei talaján állva vívjuk. A *nacionalizmus ugyanis a szocialista nemzet új társadalmi pilléreit akarja kiiktatni a hazafiság fogalmából.* Ahol a hazafiság alatt csak a régi téglákat (a szülőföld szeretete, anyanyelv, nemzeti kultúra, történelem) értik és ezeket a szocialista társadalmi rend ellen akarják felhasználni, ott nacionalista törekvésekkel állunk szemben. „A mi nemzeti öntudatunk mindinkább szocialista öntudat, internacionalista öntudat — írja Kádár János elvtárs. — A nemzeti érzés, a hazafiság ma egyet jelent a szocialista haza szeretetével, az ahhoz való ragaszkodással. De a szocialista hazafiság egyúttal szolidáris valamennyi más országgal, testvériség a világ minden népével."

A nacionalizmus és kozmopolitizmus elleni eszmei harc leghatékonyabb fegyvere a szocialista haza építése, a fejlett szocialista társadalom megteremtése, amely nem nélkülözheti a szocialista hazafiságot. „A szocialista hazafiság megbonthatatlan egysége hagyománynak és jelennek, folytonosságnak és jövőnek, munkásosztálynak és nemzetnek. Haza és szocializmus elválaszthatatlanok — fogalmazta meg eszmei alapállásunkat az MSZMP Központi Bizottsága mellett működő kultúrpolitikai munkaközösség 1974 októberében kiadott állásfoglalása. — Megtisztelő kötelességünk szüntelenül munkálkodni azon, hogy ez az egybeforrás még teljesebbé váljon, hogy mindaz, ami hazánk földjéhez, népéhez, annak múltjához köt bennünket, egyben a szocializmus iránti odaadássá is váljon, hogy mindaz a lelkesedés, büszkeség, amit az emberiség legnagyobb ügyéért, a kommunizmusért másokkal közösen vívott harc kelt bennünk, az népünkre, nemzetünkre valló büszkeség is legyen. Teljesen és végleg át kell hatnia társadalmunk tudatát, hogy eredményeink forrása, nemzeti felemelkedésünk eddigi és jövőbeni záloga a magyar dolgozó tömegek felszabadult alkotó munkája és a szocializmus útjára lépett nemzetekkel, a világ haladó erőivel való összefogás — a szocializmus... Szocialista társadalmunk erősödése egyet jelent népünk, nemzetünk felemelkedésével."

Ajánlott irodalom

1. A Magyar Szocialista Munkáspárt XII. kongresszusa. (Rövidített jegyzőkönyv.) Kossuth Könyvkiadó 1980. 106—114., 180—184. old.
2. A szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus időszerű kérdései. (Az MSZMP KB mellett működő Kultúrpolitikai Munkaközösség állásfoglalása.) Kossuth Könyvkiadó 1974.
3. *Óvári Miklós:* Hazafiság és nemzetköziség. (Az MSZMP Politikai Akadémiáján tartott előadás.) Kossuth Könyvkiadó 1968.

Vitakérdések

— Mit jelent a szocialista hazafiság?
— Miért szükségszerű a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus egysége?
— Milyen módon nyilvánul meg az internacionalizmus a szocialista országok együttműködésében?
— Miért kell harcolni a burzsoá nacionalizmus és a kozmopolitizmus ellen?

Ötödik fejezet

MUNKAERKÖLCS A SZOCIALISTA TÁRSADALOMBAN

1. A szocialista munkaerkölcs lényege és következményei

A munkának, elsősorban a termelőmunkának van a legnagyobb szerepe a fejlett szocialista társadalom építésében, a kommunista jövő közvetlen megalapozásában. Mindenekelőtt a termelőmunkától, a munka termelékenységének emelkedésétől függ gazdasági előrehaladásunk, az elsődleges életszükségletek mind magasabb fokon történő kielégítése.

Lenin a következőket írta erről: „A munka termelékenysége, ez végeredményben a legfontosabb, a legfőbb az új társadalmi rend hatalma szempontjából... A kapitalizmust azzal lehet véglegesen legyőzni, és azzal fogjuk végleg legyőzni, hogy a szocializmus a munkának új, sokkal magasabb fokú termelékenységét hozza létre." „A társadalmi munka feudális szervezete — írta Lenin — a deresfegyelemre támaszkodott... A társadalmi munka tőkés szervezete az éhség fegyelmére támaszkodott, s a dolgozók óriási tömege... a bérrabszolgák vagy leigázott parasztok tudatlan tömege maradt, amelyet maroknyi tőkés fosztogatott és gyötört. A társadalmi munka kommunista szervezete, amely felé első lépés a szocializmus, maguknak a dolgozóknak szabad és tudatos fegyelmére támaszkodik, akik lerázták mind a földbirtokosok, mind a tőkések igáját, és egyre inkább erre fog támaszkodni."

Tehát mindenekelőtt a munka termelékenységétől, a szocialista módon végzett munkától függ a magasabb, értékesebb szükségletek tömegméretekben való kielégítése, ami nélkül a szocialista személyiség fejlődése és a szocialista életmód térhódítása elképzelhetetlen. Ettől függ közvetlenül is a szocialista erkölcs általánossá válása, vagyis az, hogy az emberek tömegméretekben képesek legyenek személyesen és lelkiismeretük szerint önként, érzelmileg és tudatosan is azonosulni a szocialista rendszer mai és távlati céljaival, a munkásosztály mostani és perspektivikus érdekeivel, az azt kifejező marxista—leninista ideológiával és értékrenddel, készek és képesek legyenek szocialista módon élni, dolgozni és gondolkodni.

Könnyen érthető, hogy amíg az elsőrendű életszükségletek kielégítése hiányos, továbbá az emberek, csoportok, osztályok gazdasági helyzete jelentős mértékben egyenlőtlen, addig az emberek törekvései közvetlenül és majdnem kizárólag az anyagi szükségletek mielőbbi kielégítésére és gazdasági helyzetük javítására irányulnak. Ennek során eleinte csak egy kisebbség jut el ahhoz a meggyőződéshez, hogy személyes gazdasági helyzetének javítása rövid és hosszú távon egyaránt közvetlenül összefügg a szocialista társadalom fejlődésével, a közérdek érvényesülésével, a szocialista normák betartásával. Más szóval már *nem bérmunkás módra viselkedik, hanem mint a tulajdonos osztály tagja, nemcsak az alkalmazott szemével, de a gazda szemével is tudja nézni és értékelni fejlődésünket, problémáinkat, feladatainkat, saját munkáját.*

A szocialista forradalom döntő mértékben változtatja meg — már a szocializmus alapjainak lerakásával, a szocialista társadalmi tulajdon győzelmével — a munka társadalmi feltételeit, körülményeit. Ezek a változások az első döntő lépést jelentették hazánkban is a munka társadalmi jellegének megváltoztatása terén, az elidegenült munka felszámolásában, az életszükségletté váló munka előkészítésében, azaz a munkához való személyes és erkölcsi viszony tömeges megváltoztatásában.

A szocialista forradalom megszüntette a magántulajdon

uralmát, a munka kizsákmányolásának és elidegenülésének alapját; létrehozta a termelési eszközök szocialista társadalmi (állami és szövetkezeti) tulajdonát. A nép a termelési eszközök tulajdonosává vált; ezzel lehetővé vált a termelőerők tervszerű fejlesztése, a nemzeti erőforrások optimális kihasználása.

A szocialista forradalom lehetővé tette, hogy a munkásosztály, a szövetkezeti parasztság, a dolgozó nép — a párt-, állami, szakszervezeti és szövetkezeti szervek és választott képviselői útján, valamint munkásgyűléseken, termelési tanácskozásokon — maga határozza meg a termelés célját, módszereit és egyéb feltételeit, közvetlenül részt vegyen a termelés irányításában.

Ezzel megszűnt a termelőmunka és az irányítómunka ellentéte, csak különbségek maradtak meg. Létrejöttek a munka szerinti elosztás feltételei, amit a dolgozók kollektívái választott vezető testületeinek útján közvetlenül is ellenőriznek.

A szocialista forradalom évtizedei azt eredményezték, hogy a dolgozó tömegek növekvő része érzékeli és méltányolja a szocializmus felsorolt vívmányait, és ez pozitív hatással van a munkához való személyes viszonyának alakulására is.

Kádár János elvtárs joggal mondhatta a XI. kongresszus beszámolójában: „Mindenekelőtt azt a szemléletet kell erősíteni, hogy a társadalom létalapja a munka, a termelés. Eddig is azok voltak többségben és a jövőben is azoknak a tábora növekszik, akik munkájukkal, személyes felelősségvállalásukkal, küzdenitudásukkal, életmódjukkal azt bizonyítják, hogy az egész nép és benne az egyén boldogulása is csak a szocializmus útján, munkával és a közösséggel együtt érhető el."

Az természetesen további feladat — és erre útmutatást adott a XI. kongresszuson elfogadott programnyilatkozat —, hogy lényegesen megváltoztassuk a *munka technikai jellegét* is. Ettől nagymértékben függ nemcsak a munka termelékenységének emelkedése, hanem a munkához való viszony további javulása, az előrelépés a munka személyes életszükségletté válása felé.

Fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy a munka jellege technikai értelemben is sokat változott már a szocialista építés idején. Mégis hosszú ideig alapvetően megmarad — bár magasabb

technikai szinten — lényegében az a technikai bázis, amelyet ez a társadalom a kapitalizmustól átvett.

Jórészt a régi társadalomból maradt fenn számos nehéz, veszélyes, egészségtelen, unalmas, képzettséget nem igénylő munkafajta; az irányító és végrehajtó munkakörök megoszlása, viszonylagos elkülönülése; a fizikai és szellemi munkák lényeges különbsége.

Mai munkánknak ezek a technikai vonásai a már megváltozott társadalmi-gazdasági körülmények között is közvetlenül érzékelhetők. Ezért teljesen természetes, hogy hosszú ideig objektíve szükséges a munkakötelezettség, tehát a munkában való részvételt nem bízhatjuk a közvéleményre, illetve az egyének lelkiismeretére.

A szocializmus alapelve és a szocialista munkaerkölcs

Az alkotmány kimondja, hogy „a társadalmi rend alapja a munka". Leszögezi: „minden munkaképes állampolgárnak joga és kötelessége, hogy képességei szerint dolgozzék". Hangsúlyozza: „A Magyar Népköztársaság a »mindenki képessége szerint, mindenkinek munkája szerint« szocialista elv következetes megvalósítására törekszik."

Az a régi erkölcsi alapelv és követelés, amit a dolgozók legöntudatosabb rétegei még a kizsákmányolás körülményei között megfogalmaztak, hogy minden munkaképes ember dolgozzék, a munkát és termékeit igazságosan ossza el, a szocialista hatalom és a szocialista tulajdon bázisán *alaptörvényben biztosított joggá vált.*

Mindez megalapozza társadalmunkban a munkához való régi viszony megváltoztatását, az új, szocialista munkafegyelmet, s ettől hosszabb távon remélhetjük a szocialista munkaerkölcs általánossá válását. Ennek az alapelvnek az érvényesülése a képességek szerinti munka tekintetében társadalmi átlagban igazolható: nincsenek számottevő csoportok az országban, amelyek tartósan ki tudnák magukat vonni a munkából. A közvélemény teljes joggal és egyértelműen tekinti társada-

lomellenesnek, erkölcstelennek a dologtalan, munkakerülő embert.

A *képességek szerinti* munka biztosítása nehezebb, mint azt elérni, hogy minden munkaképes állampolgár *dolgozzék*, lévén hogy az emberek képességei és a munkával, munkahellyel, munkaidő-beosztással stb. kapcsolatos igényei sokfélék, s ebben a szubjektív megítélés gyakran téved. Azt mondhatjuk azonban, hogy a szocialista fejlődésünkre jellemző nagymértékű társadalmi átrétegződés, átképzés, iparfejlesztés, a mezőgazdasági munkák specializálása és szakmunkává válása, a szállítás és kereskedelem fejlődése, a szolgáltató ágazatok bővülése stb. során az emberek nagy részének *alkalma volt és van arra, hogy képességeinek megfelelő munkát, munkahelyet, munkakört találjon.*

A képességek kifejlesztésének, *kiképzésének* terén azonban még meglehetősen *nagy aránytalanságok és egyenlőtlenségek* tapasztalhatók. Közismert a fizikai dolgozóknak és gyermekeiknek hátrányosabb helyzete a továbbtanulás, és különösen a felsőoktatásba, illetve értelmiségi pályára kerülés terén. A Központi Bizottság 1972. júniusi határozata az állami oktatási rendszerről, 1974. márciusi határozata a közművelődésről, valamint a munkásosztály vezető szerepének erősítéséről, részletesen elemezte ezt a helyzetet és állást foglalt abban, hogy az ilyen hátrányos helyzeteket széles körű és tervszerű társadalmi és állami gondolkodással kell ellensúlyozni.

Pártunk programnyilatkozata megadja a probléma perspektivikus megoldását is: „Általánossá kell tenni a felnövekvő nemzedék középfokú iskolázottságát. Ennek keretében elsősorban a szakmunkásképzés színvonalát kell emelni. A magas színvonalú szakmunkásképzést szocialista társadalmunkban nem csupán a munkaerő utánpótlása igényli, hanem a munkásosztály vezető szerepének érvényesülése is megköveteli... Társadalompolitikai céljaink, a növekvő gazdasági-műszaki követelmények szükségessé teszik a felnőttoktatás mennyiségi és minőségi fejlesztését, a munka melletti tanulás feltételeinek javítását."

A munka szerinti *elosztási* elv érvényesítése nem könnyű. A konkrét munka *objektív* társadalmi hasznossága és ennek szubjektív megítélése a dolgozó, a közvélemény, az elosztási, bérezési kérdésekben döntési joggal felruházott személyek és tes-

tületek részéről a legjobb esetben is *eltérhetnek egymástól.* Ez természetesen nézeteltérések, viták forrása. Társadalmi átlagban azonban nem tagadhatjuk a szocialista *elosztási elv megközelítő érvényesülését.*

Ma a munkajövedelmek elosztása hazánkban társadalmi átlagban kifejezi a népgazdaság szektorainak és ágainak objektív jelentőségét, súlyát, de a személyes munka különbségeit és ezek jelentőségét még nem eléggé tükrözi, nem mindenütt ösztönöz a szükséges mértékben a jobb munkára, vagy különösen a jobb munka egyéni előfeltételeinek (a magasabb általános műveltségnek, szakképzettségnek) megszerzésére.

Azok az objektív gazdasági feltételek, amelyek meghatározzák és megalapozzák az emberek szubjektív viszonyát a szocialista társadalomhoz, *közvetítik* az egyén saját személyes céljait a társadalmi célokhoz. Ezekben az általános gazdasági feltételekben jelennek meg az egyén, a dolgozó ember számára azok a lehetőségek, amelyeket saját *törvényes és erkölcsös* törekvéseivel kihasználhat, oly módon, hogy az egyéni törekvés *egyszersmind* a társadalom, a közösség céljait is szolgálja. Mivel az egyén céljai mindenekelőtt gazdasági célok, az egyéni-családi megélhetés és ennek emelkedő színvonalon való biztosítása, méltán nevezhetjük a szocializmus alapelvének a munka szerinti elosztás elvét.

A szocializmusra ugyanis az a jellemző, hogy *először* a termelést *társadalmasítjuk.* Társadalmi tulajdonba veszik a döntő termelési eszközöket, berendezéseket és ezen az alapon a munkaképes lakosság többségét bevonják a társadalmi szinten szervezett munkába, de ugyanakkor a *személyes fogyasztás nagy részét nem társadalmasítják.* Így erről az egyénnek kell gondoskodnia munkajövedelmének felhasználásával.

Tehát *közvetlenül gazdaságilag* vagyunk érdekeltek először is abban, hogy részt vegyünk a munkában, s másodszor abban, hogy eredményesen, lehetőleg jó munkával vegyünk részt.

Objektíve, tudatunktól, személyes akaratunktól függetlenül ez az általános és elsődleges feltétele, ami meghatározza tömegméretekben részvételünket a társadalmilag hasznos munkában. Ez az objektív helyzet azonban oly mértékben megfelel a dol-

gozók átlagos igazságérzetének, olyannyira egyezik szubjektív véleményével, *erkölcsi meggyőződésével*, hogy nemritkán feledésbe is merül, hogy mögötte objektív, társadalmilag szükségszerű kötelezettség húzódik meg.

Az anyagi és az erkölcsi érdekeltség egysége a munkában

A munkakötelezettségről azért is kell beszélnünk, hogy elkerülhessük a munkával, munkafegyelemmel stb. kapcsolatos *moralizáló* kérdésfeltevéseket, amelyek azt sugallják, hogy *erkölcsi neveléssel* megoldhatók olyan problémák, amelyeknek objektív gazdasági okai vannak (például szocialista céljainkkal ellentétes anyagi érdekeltség vagy a céljainkat szolgáló anyagi érdekeltség hiánya stb.).

Az érdekeltségnek és a tudatosságnak, az anyagi és az erkölcsi ösztönzésnek azonos irányban kell hatnia. E nélkül — ha például *egyeseket* kizárólag anyagilag, *másokat* viszont csak erkölcsileg ösztönöznének — magát a szocialista munkaerkölcsöt sértenénk meg. A szocialista munkaerkölcs megteremtésének mindenekelőtt meghatározott gazdasági feltételei vannak. Ahol szervezetlenség, anyaghiány, tervszerűtlen kapkodás, fejetlenség stb. uralkodik, ott eleve kizárt dolog a munkafegyelem javítása, lehetetlenség a szocialista munkaerkölcs térhódítása. De a jó munka anyagi, technikai feltételeinek megteremtése önmagában véve nem elegendő a szocialista munkafegyelem biztosításához. Elengedhetetlenül fontos a helyes szemlélet, a jó légkör, a felelősségtudat, a kollektív szellem, a politikai tudatosság és szervezettség biztosítása is, ami elképzelhetetlen színvonalas nevelő, meggyőző munka nélkül. Ebben különösen sokat tehetnek a pártszervezetek, a szakszervezeti szervek, a KISZ-szervezetek, a szocialista brigádok, a munkahelyi kollektívák. A szocialista munkaerkölcs erősítésének, a munkafegyelem megszilárdításának tehát elsősorban objektív feltételei vannak, vagyis mindenekelőtt biztosítani kell a fegyelmezett munka anyagi, technikai bázisát, s ezt kell párosítani jó szervezettséggel, színvonalas irányítással, állandó neveléssel, meggyőzéssel. Előrehaladásunk egyik kulcskérdése, hogy milyen mértékben sikerül

megteremteni és kiszélesíteni a szocialista munkaerkölcsöt, megszilárdítani a munkafegyelmet.

Kádár János elvtárs a XII. pártkongresszuson mondta: „Arra kell törekednünk, hogy társadalmunk erkölcsi arculatát tekintve is egyre inkább a munka társadalma legyen. Mindazt, amink van, munkásosztályunk, a magyar nép nehéz harcokban vívta ki, védte meg, és a saját keze munkájával teremtette meg. A társadalom azt várja minden tagjától, hogy óvja és gyarapítsa a közösség, a nép szocialista tulajdonát, tudása, ereje legjavát nyújtva odaadóan dolgozzék. Minden munkahelyen azoknak a dolgozóknak legyen hitelük, becsületük, tekintélyük, azok boldoguljanak, akik eleget tesznek vállalt kötelezettségeiknek, akik tisztességesen élnek és dolgoznak."

Az anyagi, gazdasági részesedés, a munkajövedelem (bér, prémium stb.) *nemcsak* azt fejezi ki, hogy a szocialista gazdaság fejlettségének mai fokán a dolgozó az adott munkakörben nyújtott teljesítményért ilyen és ilyen *ellenértéket* kap, hanem egyszersmind *az erkölcsi elismerést* is, amely azért a teljesítményért a mai gazdasági feltételek mellett megilleti. *A társadalmi helyeslésnek (vagy helytelenítésnek!) tehát a munkajövedelemben is meg kell nyilvánulnia, meg kell jelennie.*

A helyesen alkalmazott anyagi és erkölcsi elismerés ösztönzőleg hat nemcsak arra, akinek szól, hanem másokra is. Segít felismerni a pillanatnyi és a távlati érdekek összefüggését, az egyéni és közösségi érdekek kapcsolatát, a gazdasági és a politikai célok összhangját, röviden: megalapozza a szocialista tudatosság és erkölcsiség fejlődését.

A szocialista igazságérzet is megköveteli, hogy a munkaképes emberek *csak* társadalmilag hasznos munkájukért és ennek arányában kapjanak a társadalom által megtermelt javakból. Aki pedig tisztességtelen, erkölcstelen és törvénysértő módon jut meg nem érdemelt jövedelemhez, vagy más anyagi előnyhöz, annak viselnie kell a következményeket, amely nemcsak a szocialista közvélemény erkölcsi elmarasztalásában fejeződik ki, hanem jogi szankciókban is.

2. A munkahelyi kollektíva, az üzemi demokrácia szerepe a szocialista munkaerkölcsben

Az országosan általános gazdasági feltételek az egyes vállalatok dolgozói számára különbözőképpen jelennek meg, ami azt jelenti, hogy az egyes vállalati kollektíváknak *sajátos módon* kell a társadalmi célok megvalósításában részt venniük. A társadalmi célok, a vállalati feladatok realizálása mindenütt *fokozottabb erőfeszítést*, anyaggal, eszközzel, energiával nagyobb takarékosságot, a dolgozók szakmai, politikai és morális „kapacitásával" való *jobb gazdálkodást* követel meg.

A vállalati, a munkahelyi kollektívák szerepe a szocialista munkaerkölcs fejlesztése szempontjából *döntő jelentőségű*. A vállalati, a munkahelyi kollektíva egésze, különösen annak vezetői közvetlen gazdasági felelősséget is viselnek a tulajdonos (az állam vagy szövetkezet) által rájuk bízott vagyonnal folytatott gazdálkodásért.

Ez a helyzet, a vállalat viszonylagos önállósága és felelőssége szükségképpen magával hozta a szocialista demokrácia üzemi, munkahelyi szférájának bővítését, jelentőségének növekedését. Megemelkedett a vállalatnál koncentrált szellemi, szakmai, politikai és erkölcsi tőke értéke. Megújult és új funkciókkal bővült a vállalatok szakmai, politikai és érdekvédelmi szerepe, nőtt a gazdaság főszereplőjének, a dolgozó embernek aktivitása, felelőssége és megbecsülése.

Az üzemi, munkahelyi demokrácia természetesen nem jelenti azt, hogy „népszavazással" döntenek olyan kérdésekben, amelyeket az állam központilag szabályoz, illetve egyszemélyi felelős megbízottjának, az igazgatónak hatáskörébe utal. Nem szótöbbséggel eldöntendő kérdések például a terv, a technika, a technológia, az üzem- és munkaszervezés fő kérdései, mert ezekben a kérdésekben az állam által kinevezett, az államnak felelős vezetők az illetékesek. Más kérdés, hogy az egyszemélyi döntés alá tartozó problémák megoldásában is meg lehet és meg kell találni a módját annak, hogy az érintett és érdekelt kollektívát,

dolgozót meghallgassák, az előkészítő tanácskozásokba bevonják, a végleges döntésről idejében tájékoztassák, a változásra felkészítsék. Valamely utasítás, rendelkezés szükségességét és értelmét belátva az érintettek a végrehajtásban jobb szívvel vesznek részt még akkor is, ha az pillanatnyilag, vagy személyesen hátrányos, kényelmetlen, a megszokottól eltér. Szükséges a végrehajtás során felmerülő kritikai észrevételek meghallgatása is. Így a demokratikus vezetési módszer (konzultáció, tanácskozás, eszmecsere, felvilágosítás, meggyőzés) nem csökkenti az utasítás értékét, sőt fokozhatja azt.

Más kérdések egész sora, mindenekelőtt a kollektív szerződésben szabályozott kérdések a vállalati kollektíva fórumainak, a pártszervezetnek, a szakszervezeti szerveknek, a KISZ-nek a véleményezése, döntése vagy ellenőrzése alá tartoznak. Ezekben a kérdésekben kötelező a vállalat dolgozóinak véleményét meghallgatni, s egyes esetekben a döntés joga is a vállalati kollektíváé, illetve a már említett párt- és társadalmi szervezetek megválasztott vezető szerveivé.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy ahol a dolgozók ténylegesen beleszólhatnak a vállalat életének, gazdálkodásának fontos kérdéseibe, ott erőteljesen fokozódik a közéleti aktivitás, tágul a látókör, növekszik a felelősségérzet. Mindez nemcsak azt segíti elő, hogy egyre szélesebb körben kibontakozzék a szocialista tudat, hanem közvetlenül azt is, hogy javuljon a fontos döntések előkészítése és végrehajtása, az üzemi légkör, a gazdasági vezetés színvonala és eredményessége, megteremtődjenek az alkotó munka feltételei.

Magától értetődő, hogy az üzemi demokrácia fejlesztésében is oroszlánrészük van a helyi pártszervezeteknek, amelyek a munkahelyek politikailag és erkölcsileg legfejlettebb dolgozóit tömörítik, s amelyek a tudatformálásban, a felelősségérzet kialakításában, a vállalaton belüli, valamint a vállalati és népgazdasági érdekek egyeztetésében döntő szerepet játszanak. Saját belső demokráciájuk és fegyelmük, kezdeményezésük és áldozatkészségük révén példát mutatnak az egész üzemi, vállalati kollektívának.

Az üzemi, munkahelyi demokratizmus bővülésének és fejlődő

Szocialista brigádok

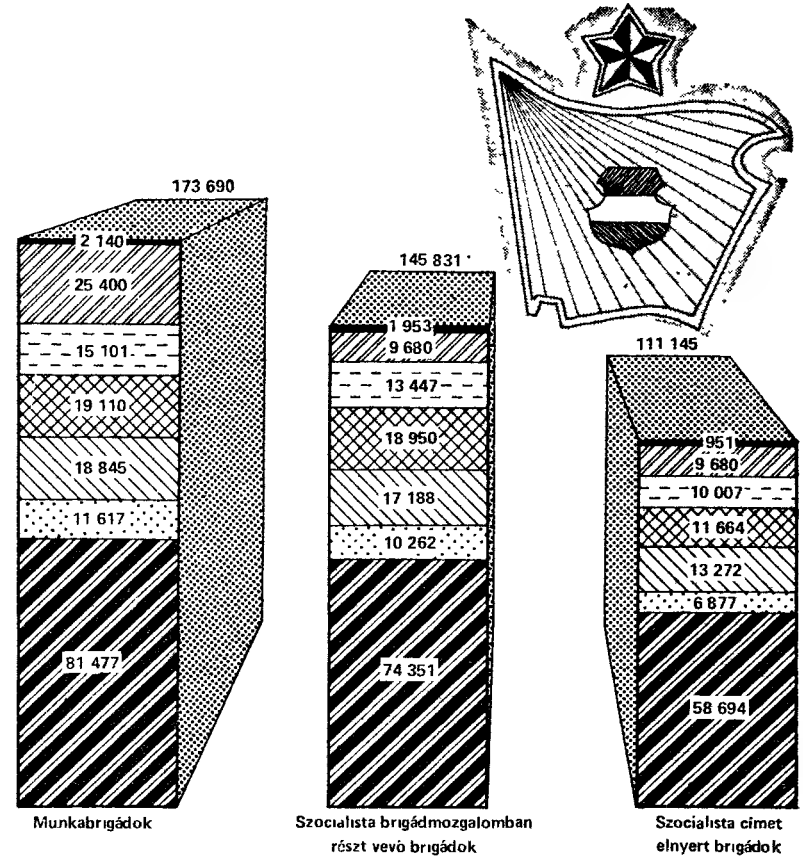

Munkabrigádok

Szocialista brigádmozgalomban részt vevő brigádok

Szocialista címet elnyert brigádok

gyakorlatának komoly szerepe van a szocialista munkaerkölcs kialakulásában, az összeforrott, fegyelmezett, az új, jobb megoldásokat kereső, szükséges kockázatokat vállaló, eredményesen gazdálkodó vállalati kollektívák megerősödésében. A vállalatban koncentrált értékek között ugyanis a *legnagyobb érték maga a vállalati kollektíva: az eleven emberi erő szervezett és fegyelmezett, tudatos, határozott aktivitása,* amely az összes többi értéket tartalmassá, elevenné, gyümölcsözővé teheti. Ennek az erőnek fejlesztéséhez és hatékony felhasználásához döntő társadalmi érdek fűződik. Erre vállalkozik a szocialista vállalat mint kollektíva. Ennek hatékonyságát — a szocialista viszonyok alapján — elsősorban az határozza meg, hogy milyenek a vállalatokon belüli emberi viszonyok, mennyire érti meg a kollektíva minden tagja, hogy a vállalat közös vállalkozás is arra, hogy a társadalmi munkamegosztásban neki jutott funkciót idejében és jól betöltse, az egyének, az egész kollektíva és az egész társadalom jólétét fokozza.

■ Munkaerkölcs, brigádmozgalom, munkaverseny

A pártszervezetek és tömegszervezetek vezetőin, aktivistáin túl nagy részt vállalnak a szocialista munkaerkölcs, és egyáltalán a szocialista erkölcs alakításában a munkaverseny résztvevői. Különösen jelentős formája ennek a szocialista brigádmozgalom. A szocialista brigádmozgalom a szocialista munkaverseny magasabb foka, mert nemcsak ilyen vagy olyan aktuális termelési-gazdasági feladat jobb és gyorsabb megoldása, valamiféle eredményességi mutató megjavítása a célja, hanem komplex célja van, amit e népszerű mozgalom jelszava tökéletes pontossággal fejez ki: „szocialista módon dolgozni, tanulni, élni".

A szocialista brigádmozgalom jelentősége éppen abban áll, hogy a termelés aktuális és távlati feladatainak teljesítésében való helytállást, a *termelő kollektívát* egybeötvözi a tanulással és a *szocialista életmód formálásával.*

A brigádmozgalom fontos vonása, hogy maguknak az érintetteknek, főleg a *munkástömegeknek az öntevékenységére épül.*

Tartalmát, törekvéseinek irányát tekintve éppúgy szocialista, mint a többi szocialista szervezet: velük összhangban és együttműködve a szocialista célokért tömöríti és mozgósítja a munkástömegeket, neveli őket a szocialista eszmék és elvek szellemében.

A többi szocialista munkamozgalom is hasonló tartalmú. A *dolgozz hibátlanul mozgalom, az újítómozgalom, a lakosság társadalmi munkája, a kommunista szombatok és vasárnapok* gyakorlata — mind-mind arról beszélnek, hogy az önkéntes, mozgalmi és kollektív jellegű, a munkaköri kötelesség teljesítésén felül tett és teljesített vállalás a mai körülmények között is alkalmas a szocializmus építésének, az emberek és kollektívák fejlődésének meggyorsítására.

Joggal mondhatta ki a XI. kongresszuson elfogadott programnyilatkozat: „A személyiség erkölcsi arculatának formálódásában, a szocialista erkölcs normáinak és szabályainak gyakorlati elsajátításában legnagyobb szerepe és nevelő ereje a munkának van. A gazdasági, politikai és tudati fejlődés megteremti az alapját annak, hogy tovább változzon az embereknek a munkához való viszonya. Arra kell törekedni, hogy mind általánosabb legyen a munka társadalmi fontosságának és értelmének felismerése; egyre nagyobb mértékben legyen természetes létszükséglet az egyén és a társadalom érdekében hivatásérzettel végzett tevékenység."

Ajánlott irodalom

1. A Magyar Szocialista Munkáspárt XII. kongresszusa. (Rövidített jegyzőkönyv.) Kossuth Könyvkiadó 1980. 83—92., 137—155., 160—167. old.
2. Az MSZMP programnyilatkozata. Az MSZMP XI. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó 1975. 495—525. old.

Vitakérdések

— Mennyiben változik meg a munka jellege a szocialista forradalom győzelmével?
— Mit jelent az anyagi érdekeltség és az erkölcsi ösztönzés egysége a munkában?
— Mi a szerepe az üzemi, munkahelyi demokráciának a szocialista munkaerkölcs fejlődésében?
— Mi a szerepe a szocialista brigádmozgalomnak a szocialista munkaerkölcsben?

Hatodik fejezet

EMBERESZMÉNY ÉS ÉLETMÓD A SZOCIALIZMUSBAN

1. A szocialista és kommunista embereszmény

■ Mi az ember lényege?

A marxizmus—leninizmus emberfelfogásának elméleti alapja az a tudományos felismerése, hogy nincs emberi természet általában. Az embereket ugyanis a társadalmi körülmények (a gazdasági, politikai, ideológiai és kulturális feltételek) formálják, más részről viszont ezeket a körülményeket maguk az eleven, tevékenykedő emberek alakítják. Más szóval: az ember lényege történelmileg változó lényeg. Mint Marx írta, az ember lényege: társadalmi viszonyainak összessége.

Az ember lényege tehát társadalmilag meghatározott és történelmileg változó. Az uralkodó társadalmi viszonyoktól függően különbözik az emberek lényegé egymástól. Nyilvánvalóan más volt az emberi lényeg az ősközösségi társadalomban, annak különböző fejlődési szakaszában, és megint más a magántulajdonon alapuló osztálytársadalmakban, amelyekben az ember lényegét alapjában véve osztályhelyzete határozza meg.

A szocialista forradalommal kezdődik az a korszak, amelyben *minden ember* számára fokozatosan megteremtődnek a feltételek ahhoz, hogy növekvő mértékben elsajátítsa az egész emberiség felhalmozott tapasztalataiból, kultúrájából, képességeiből *mindazt az értékeset, amire személyesen képes* és így egyre sokoldalúbb, egyetemesebb és hasznosabb tagja legyen a tár-

sadalomnak. Ez a folyamat vezet el végül a kommunizmushoz, amelyben — a „Kommunista Párt kiáltványá"-nak szavaival — „az összesség szabad fejlődésének a feltétele minden egyes egyén szabad fejlődése" lesz.

Ez tömören és tudományos pontossággal fejezi ki a kommunista mozgalom, illetve a szocialista társadalmi rendszer fő célját: olyan társadalmi viszonyok megteremtését, amelyek biztosítják minden egyes ember számára a személyiségfejlődés kedvező feltételeit, amelyek kizárják a személyiség saját képességeitől független előnyös, ill. hátrányos megkülönböztetést, előjogot, privilégiumot és egyenlőtlenséget.

Ez a fő cél: a személyiség kibontakozásának, fejlődésének biztosítása, s ez meghaladja minden korábbi humanizmus elképzeléseit, programját.

Minden egyes egyén szabad fejlődése — a már említett társadalmi feltételeknek a bázisán — csak úgy lehetséges, ha ezek az egyének *sokoldalúan fejlődnek.*

Mit jelent a sokoldalúság a személyiség fejlődésében?

A sokoldalúság a személyiség fejlődésében mindenekelőtt a munkát, a termelőtevékenységet jelenti. E sokoldalúság a tőkés társadalom egyoldalúságának meghaladása. A szocializmusban a gazdasági fejlődés nem jár azzal, hogy az embereket manipulált fogyasztókká alacsonyítsák, akiknek minden életcélja kimerül egy-egy jobb fogyasztási cikk megvásárlásában. A szocializmus nem szűkíti le az emberek személyiségét, ellenkezőleg, igen jó lehetőségeket nyújt a személyiség kibontakoztatásához.

A személyiség fejlődésének folyamata azonban meglehetősen ellentmondásos. Ma még az emberek életében jelentős helyet foglalnak el a gazdasági természetű gondok, sok a fárasztó, az emberek tevékenységét beszűkítő keresetpótló elfoglaltság. Noha ezek már nem kifejezetten kenyérgondok, hanem a megnövekedett és bővült szükségletek kielégítésére irányulnak, mégis gyakran torzulnak egyszerű birtoklásvággyá, szerzési törekvéssé. A kispolgáriság ilyen tüneteinek alapja meglevő gazda-

sági korlátainkban keresendő. S bár nem oldható meg egyszerűen neveléssel, ugyanakkor nem is kárhoztathat bennünket tétlenségre. A szükségletek átalakulása már ma sem egyszerűen a fogyasztási szükségletek átrendeződése, hanem emellett és ezzel együtt egyre inkább előtérbe kerülnek a nem fogyasztói típusú politikai, erkölcsi, kulturális szükségletek.

Le kell küzdenünk a személyiség sokoldalúságával kapcsolatos előítéleteinket. A személyiség nem a polihisztorság értelmében sokoldalú, hanem az emberi lényeg sokrétűsége értelmében az. A személyiség a mi feltételeink közt egyre inkább gazdasági, politikai, erkölcsi és kulturális lény egyszerre. Igényei és szükségletei ezekben az irányokban bontakoznak ki, cselekvése és személyisége ennek megfelelően egyre sokrétűbb. Mai viszonyaink közt az ember politikai lényege a meghatározó, mert ebben sűrűsödik a kor minden lényeges vonatkozása. Ezért az emberek politikai arculatának alakítása az egyik fő célunk.

Gyökeresen szakítanunk kell a polgári emberfelfogás és társadalomszemlélet maradványaival, az egyén és a társadalom, a közélet és a magánélet hamis szembeállításával. Az objektív és a szubjektív tényezők egységében kell vizsgálnunk a személyiségfejlődés kérdéseit is. Figyelemmel kell lenni a személyiség fejlődését meghatározó társadalmi és gazdasági folyamatokra, nem elhanyagolva a személyiséget befolyásoló szubjektív tényezők — egyebek között a tudatosság, a nevelés — szerepét sem.

Hazánkban a személyiség fejlődésének társadalmi feltételei ma kedvezőbbek, mint a régi társadalomban bármikor voltak. Ebben döntő szerepe van a párt következetes elvi politikájának. Jelentős személyiségformáló tényező, hogy társadalmunk politikailag kiegyensúlyozott, szocialista rendünk szilárd, hazánkban létbiztonság uralkodik, a szocialista népi, nemzeti egység erősödik, sikeresen — bár gondoktól, nehézségektől nem mentesen — építjük a fejlett szocialista társadalmat.

A szocialista személyiség mintaképe a kommunista ember. A párt mindenekelőtt a kommunistákkal szemben fogalmazza meg követelményeit, s e követelmények reális jellege a kommunisták napi tevékenységében, munkájában, magatartásában, politikai, társadalmi tevékenységében, munkastílusában igazolódik. Tisztában kell lenni azzal, hogy a kommunistákkal szemben tá-

masztott erkölcsi, politikai követelmények előbb-utóbb a társadalom általános normájává válnak. Ez azonban igen hosszan tartó folyamat, csakis a kommunista társadalomban válik általánossá.

A szocializmus embereszménye a sokoldalú személyiség, a szocialista életmódot megtestesítő ember, aki öntudatosan és fegyelmezetten dolgozik, védi és gyarapítja a társadalmi tulajdont, önként vállalja és betartja a szocialista együttélés normáit, alkotó képességeit felismerve tudatosan cselekszik, fejleszti műveltségét, gazdagítja szakmai és ideológiai felkészültségét, szereti hazáját, ápolja a népek barátságát, oltalmazza a világbékét.

■ A szocialista demokrácia szerepe a személyiség fejlődésében

A szocialista ember kialakulásának s egyúttal fejlődésének fontos kerete a szocialista demokrácia. A szocialista demokrácia, s azon belül a munkahelyi demokrácia az a feltételrendszer, amelyben a szocialista személyiség fejlődik, amelynek révén személyisége a munkásosztály élcsapatának színvonalára, s egyben a kor, a szocializmus színvonalára emelkedik. Az ember a szocialista demokrácia keretében tanulja és szokja meg a társadalmi érdek elsődlegességét, s annak megvalósítását mint közvetlen személyes érdekét és társadalmi érdeket, ennek keretében valósul meg és tudatosodik a helyes társadalmi értékorientáció, kialakul a közélet és magánélet szerves, dialektikus egysége.

Az eddigi gyakorlatra építve fel kell készítenünk az embereket, hogy helyesen, hozzáértéssel tudjanak élni mindazokkal a lehetőségekkel, melyeket a szocialista demokrácia nyújt.

A szocialista demokrácia — mint minden demokrácia — lehetőségeket és korlátozottságot jelent egyszerre, dialektikus egységben. A szocialista demokrácia osztálytartalma biztosítja egyszerre a cselekvés valóban korszerű lehetőségeit és osztályszempontú korlátozását. A polgári vágyálmokkal ellentétben világosan tudnunk kell, hogy a szocialista demokrácia nem az egyének kedvéért van, hanem alapvető feladata a vezető osztály ér-

dékeinek érvényesítése. Ez a munkahelyi demokráciára is vonatkozik.

A szocialista demokratizmus fegyelmezett, kezdeményező szellemű cselekvést és konkrét felelősségvállalást is jelent, amely a társadalmi erőforrások feltárására és mozgósítására irányul. Fejlettségének alapvető ismérve éppen azért nem a formális jegyekben, hanem társadalmi hatékonyságában keresendő.

A szocialista demokrácia a szocialista személyiség alakulásának azért is fontos tényezője, mert sokrétűen fogja össze az emberi tevékenységet, mert a szocialista közéletiség követelménye leginkább itt valósítható meg.

Az emberek számára a politika már nem a napi munkatevékenységüktől elkülönült terület, hanem annak szerves része. A közéletiséget nemcsak hazai és nemzetközi méretekben, hanem mindenütt el kell fogadtatnunk, ahol az egyén cselekvése meghaladja individuális korlátait. Ez oldja fel a közélet és magánélet hamis szembeállítását.

Egyesek korlátozni akarják az üzemi, munkahelyi demokráciát arra hivatkozva, hogy a demokrácia politikai kategória, a termelés pedig más szféra, ahol az egyszemélyi vezetésnek és a technikai-technológiai fegyelemnek kell érvényesülnie. A párt soha nem kívánt utat engedni olyan gyakorlatnak, hogy a termelési, a technológiai folyamatot megzavarjuk. Ugyanakkor soha nem tartotta indokoltnak az egyes gazdasági vezetők ellenállását a munkahelyi demokratizmus bővítésével szemben, még az egyszemélyi felelősség féltése címén sem. A párt nem ért egyet a termelés és politika merev szétválasztásával, ezért nem kíván lemondani a demokrácia révén lehetővé vált társadalmi erőforrások feltárásáról és mozgósításáról, a dolgozók aktív kezdeményezéséről. Természetes, hogy a dolgozók alkotó képességeire és tevékenységére a párt igényt tart. A szocialista demokráciát s azon belül a munkahelyi demokráciát úgy kell tekinteni, hogy ez ma az alkotó tevékenység egyik korszerű feltétele.

2. Életmód a szocializmusban

■ A szocialista életmód lényege, főbb sajátosságai

Korunkban az embert mindjobban foglalkoztatják az emberi lét nagy kérdései: miért élünk és hogyan éljünk. A miért kérdése az élet értelmét, célját érinti. Tudni akarjuk, hogy mi a rendeltetésünk, hivatásunk a társadalom életében. Egyesek így teszik fel a kérdést: az alkotó, a gondolkodó, a világot meghódító ember beletörődhet-e abba, hogy minden más élőlényhez hasonlóan az ő élete is a születéssel kezdődik és a halállal véglegesen lezárul. Még mindig sokan hiszik, hogy túlvilági élet is létezik, nem képesek beletörődni a halál gondolatába. Valóban lemondásnak, beletörődésnek tűnik a halál elkerülhetetlenségének eszméje, s az is lenne, ha passzív módon fogadnánk el, ha nem tennénk ellene semmit és nem igyekeznénk úgy élni, hogy szép, tartalmas legyen az életünk, s halálunk után is maradjon tőlünk és rólunk valami érték, amit életünkkel, munkánkkal alkottunk.

Nem azért tagadjuk a túlvilági élet hitét, mert mi nem szeretnénk örökké élni, hanem azért, mert a vallásos hit a miért élünk kérdésére a tudományok eredményeivel ellentétben, hamis módon ad választ, mivel a nem létező örök élet keresésére összpontosítja a figyelmet. Nekünk pedig csak egy életünk van, s ezt kell úgy leélni, hogy egész életünkben előttünk lebegjen: nem önmagunknak élünk, s önmagunkban nem is élhetünk. Az emberi élet egyik nagy célja a boldogság megteremtése. De az ember csak másokkal együtt lehet igazán boldog, s a boldogságot állandóan újra kell teremteni, küzdeni kell azért, hogy létrejöjjön, megmaradjon, elmélyüljön. Akkor boldog az ember, ha látja munkája értelmét, szívesen gyakorolja hivatását, alkotótevékenységével megbecsülést, tiszteletet vív ki magának, örömét leli családjában, kiegyensúlyozott személyes életében.

Az életnek tehát nagyon is van értelme, s nem jelent lemondást az ún. túlvilági élet tagadása. Persze a miért élünk kérdését egyszerűbb, könnyebb lenne azzal elintézni, hogy az igazi életcél a túlvilági élet elérése, de ezzel valójában nem oldanánk

meg semmit. Különösen nem a pedagógiai munkában, az ifjúság szocialista nevelésében, aminek az a legfőbb feladata, hogy segítse kialakítani, formálni a fiatalok korszerű, tudományos világszemléletét, életük tudatos szabályozását, tevékenységük alkotó jellegét, a munka szeretetét, legjobb képességeik kibontakoztatását, személyiségük sokoldalú fejlesztését.

A miért élünk és a hogyan éljünk kérdése szoros egységet képez abban a fogalomban, amit életmóddal jelölünk. Tudjuk, hogy nemcsak az embernek van életmódja, de az emberi életmód minden másétól minőségileg különbözik, olyan lényeges sajátosságokkal rendelkezik, amelyek csakis az emberre jellemzőek.

Az életmód az ember sokirányú élettevékenysége, amelyben végső soron az anyagi, gazdasági viszonyok játszanak meghatározó szerepet. Minthogy azonban *az ember lényege társadalmi viszonyainak összessége, így az adott politikai, kulturális, ideológiai viszonyok is jelen vannak az életmódban.* Ezért a szocialista életmód kulturált életvitelt is jelent, amiben a műveltségnek, a művelődésnek a szerepe nemcsak nélkülözhetetlen, hanem növekszik is az előttünk álló időszakban.

A marxista irodalom abból indul ki, hogy az ember életmódja a társadalmi létviszonyok tükröződése cselekvésében, tevékenységében, gondolkodásában, világnézetében; az a mód, ahogyan kifejti emberi lényegét, ahogyan dolgozik, kulturálódik, gyakorolja közösségi és személyes életét. Ezért az életmódot helytelen lenne leszűkíteni a világnézeti meggyőződés vagy az erkölcsi cselekvés egy-egy konkrét megnyilvánulására. Téves az a felfogás is, amely az új életmódot azonosítja a jólét fogalmával. A köztudatban a jólét az anyagi javak nagyobb mennyiségének, választékának a birtoklását jelenti. A jólét ilyen felfogása polgári tartalmat fed. Minden társadalomban kialakult a jóléttel kapcsolatos felfogás, más ez a feudalizmusban, más a kapitalizmusban és megint más a szocializmusban. De bármennyire is torzul egy-egy korszakban, mindig bizonyos lehetőségek összességét jelenti a személyiség, illetve a közösség számára, amelyekkel életét gazdagítja, fejlődését biztosítja. A polgári társadalomban ez főként a magántulajdonban, a birtoklásban fejeződik ki.

Természetesen *a jólét nem kerülhet le a napirendről a szocia-*

lizmus viszonyai között sem. Fontos követelmény, hogy a lakosság jóléte a társadalom valóságos lehetőségei és szükségletei szerint alakuljon.

■ A munka meghatározó szerepe a szocialista életmódban

A szocialista életmód mindenekelőtt társadalmi cselekvés. Egyesek úgy beszélnek a szocialista életmódról, mintha azt egy szűk réteg lenne hivatott bevezetni, eljuttatni a nagy tömegek számára. *Minden olyan elképzelés hibás, amely felülről és kívülről akarja bevezetni a szocialista életformát, és azt nem a társadalom belső fejlődésére és igényeire építi.* Anélkül, hogy lebecsülnénk a nevelés nagy szerepét, az eszmei ráhatás jelentőségét, hangsúlyozni kell: végső soron nem egyesek fogják az emberek többségét megtanítani szocialista módon élni, hanem a társadalom fejlődése teremti meg és formálja a szocialista életmód tartalmát, formáit, rendszerét.

A szocialista életmódban döntő a munka, a termelőtevékenység. A szocialista munkamegosztás, a munkához való új viszony lényegesen különbözik a régitől, de még nem jelenti a munka kommunista rendjének általánossá válását. A munkától való elidegenülés jórészt megszűnik a szocializmusban, de csak a kommunizmusban válik a munka minden ember létszükségletévé, életelemévé, hivatástudatává. Társadalmunkban a munka különböző fajtái léteznek, és azon belül különböző a munkák színvonala, jellege. Egyre több munkaterületre jellemző a magas színvonalú alkotótevékenység. A munkafolyamatok, a műszaki felszerelések és az emberek szakmai tudása, általános műveltsége lehetővé teszik az alkotó kezdeményezés folyamatos kibontakozását, a találékonyság érvényesülését, végső soron azt, hogy a munka elsőrendű létszükségletté, alkotó tevékenységgé váljék.

Vannak azonban a munkának olyan fajtái — bizonyos fizikai munka, az adminisztratív tevékenység jelentős része stb. —, amelyek még mindig rutinjellegűek, vagy éppen a műszaki fejlődés miatt továbbra is azok maradnak (pl. a futószalag). Ezért itt más tényezőkre kell építeni a munkához való szocialista viszony kialakítását. Elsősorban arra, hogy a tisztességgel elvégzett ilyen jellegű munka társadalmilag szükséges és hasznos.

Ezen a munkaterületen kifejtett társadalmi tevékenységbe is kibontakoztatja a kezdeményezést, a találékonyságot, s ennek révén a dolgozó ügyévé válhat az üzem, a hivatal, a munkahely sorsa.

A valóságban azonban ritkán különülnek el ilyen módon a különböző munkafajták. Minden munkatevékenység tartalmaz — különböző arányokban — alkotó- és rutinmozzanatokat. *Perspektivában mindenképpen a munka alkotó jellege erősödik,* és nekünk is azt kell erősítenünk. A társadalomnak azonban szüksége van a rutinmunkára is, sőt ma még gyakran a nagy fizikai erőfeszítést kívánó, a testet és lelket fárasztó, esetenként az egészségre ártalmas munkát sem nélkülözhetjük.

A szocializmust Marx úgy jellemezte, mint az egyenlő mérték társadalmát. Ez azt jelenti, hogy a szocialista rendszer a munkával méri az embert, s ehhez biztosítja annak feltételét, a munkaképes lakosság teljes foglalkoztatottságát. Az embernek elemi érdeke fűződik a munkához, mert ezáltal teremti meg önmaga és családja létalapját. Ezt fejezi ki a szocialista érdekeltségi rendszer, s ennek nélkülözhetetlen eleme az anyagi ösztönzés.

A szocialista életmód szempontjából rendkívül jelentős az erkölcsi érdekeltség erősítése. Határozottan törekszünk arra, hogy a társadalomért, a közösségért vállalt erőfeszítések nagyobb erkölcsi elismerésben részesüljenek, növekedjék ennek az elismerésnek társadalmi rangja. A szocializmushoz fűződő erkölcsi érdek felismerése, érvényesítése nem mehet végbe spontán módon, ezt is tudatosítani kell.

A szocialista életmód erősítésének, az erkölcsi érdekeltség tudatosabb érvényesítésének legfőbb kereteit, formáit a munkában kialakuló szocialista közösségek alkotják. A szocialista építőmunka elmúlt évtizedei során kibontakozott munkaverseny megteremtette a gondolkodó, a legjobb és leghatásosabb megoldást kutató és alkalmazó, az új iránt fogékony, a korábbi eredményeket minőségileg túlszárnyaló munkás típusát.

A szocialista munkaversenyben korábban túlsúlyban volt a fizikai erőkifejtésre alapozott többletvállalás. Az utóbbi időben

— amikor a gazdasági hatékonyság növelése a gazdaságpolitika egyik alapvető követelményéve vált — előtérbe került az ésszerű és hasznosabb munkára való törekvés.

A szocialista munkaverseny legfejlettebb formája a szocialista brigádmozgalom. A szocialista brigádmozgalom ma már átfogja az építőmunka szinte valamennyi területét. Legnagyobb tömegét a munkások alkotják, de egyre jobban és többen kapcsolódnak be a mozgalomba a műszaki értelmiségiek és más dolgozó rétegek is. Terjed és népszerűsödik a mozgalom termelőszövetkezeti parasztságunk körében is. A szocialista brigádmozgalom az ellenforradalom leverése után a nagyüzemekben született a munkáshatalom támogatására. A szocialista brigádoknak mindenekelőtt a termelésben van meghatározó szerepük, de a szocialista kollektívák fellépnek környezetükben az állampolgári, a vezetési, a technológiai és a munkafegyelem lazaságai ellen is. Elítélik a közösségi erkölcstől eltérő magatartást. A brigádok aktív szerepet vállalnak a munkahelyi közvélemény alakításában. Többségük időben és helyesen reagál a fontosabb bel- és külpolitikai eseményekre. Vitatkoznak a helytelen nézetek hangoztatóival, elutasítják a szocializmustól idegen jelenségeket.

A szocialista brigádmozgalom, a szocialista munkaverseny, a kommunista szombatok, a gyermekek vagy az öregek támogatására, óvodák, napközik, játszóterek létesítésére, felszerelésük gyarapítására vagy éppen a gyártelep, illetve lakóterület szépítésére, kulturáltabbá tételére végzett társadalmi munka mind-mind nagyszerű, új megnyilvánulása szocialista életmódunknak.

A termelés egész szerkezetét, a munkastruktúrát, az intézményrendszert, az ember életvitelét meghatározó változás, amely a szocializmus építésében következik be, gyökeresen megváltoztatja az ember helyét a világban, és új irányt ad a társadalom egész eddigi fejlődésének. A múltban a fejlődés úgy valósulhatott meg, hogy az ember a mindenkori technikához és technológiához, illetőleg az intézmények rendszeréhez alkalmazkodott. Most és a jövőben viszont *a fejlődés úgy valósul majd meg, hogy az emberhez alkalmazzák életének eszközeit és kereteit.*

A szocialista életmód fontos eleme a politikai kultúra. A párt

több évtizedes, kiegyensúlyozott politikájának eredményeként a nép politikai tapasztalatai egységes rendszerré álltak össze. Népünk, mindenekelőtt munkásosztályunk politikai közérzete kiegyensúlyozott és tartalmában egyre sokrétűbb. A sokoldalú politikai érdeklődés az élet minden területén egyre inkább politikai aktivitással és felelősségvállalással párosul. Ez korántsem azt jelenti, hogy a politikai tudatosság mindenkinél egyenletes, főként nem az elméleti képzettségben. Azt viszont jelenti, hogy *népünk túlnyomó többsége fenntartások nélkül elfogadja a párt politikáját, érzelmileg azonosul azzal, és egyre inkább értelmileg is befogadja azt.*

A politikai kultúrától nem választhatók el a kultúra egyéb elemei: a korszerű tudományos tájékozottság és szemlélet, az erkölcsi tudatosság, a művészetekben való jártasság.

A szakmai kultúra fokozása szorosan kapcsolódik az előzőekhez. Ez nem szakoktatás automatikus eredménye. A szakoktatás csak megalapozója, elengedhetetlen feltétele a szakmai kultúrának, amely teljes embert, felelősséget, igényességet és fejlett ízlést kíván.

A szocialista életmód szocialista életkultúrát, a „hogyan éljünk" szocialista formáját, kulturált életvitelt jelent.

■ A szocialista életmód fölénye

A gazdasági fejlődés az egész világon az iparosodás és az urbanizáció folyamatait erősíti. Ezeknek a folyamatoknak sok azonos terméke van, amelyek a felszínen hasonló jelenségeket tükröznek mind a tőkés-, mind a szocialista országokban. Ezek, a mindennapi élet megközelítően azonos tárgyi feltételei felvetik a kérdést: miért élnek különbözőképpen az emberek a tőkés- és a szocialista országokban?

Nyilvánvaló, hogy a nagyüzemi termelés a fogyasztási cikkek azonos vagy hasonló választékát kínálja, az építkezés azonos technológiája többé-kevésbé hasonló lakásokat és lakótelepeket produkál. A szocialista társadalom alapvetően nem a közlekedési eszközök, a lakások, a háztartási berendezések tekintetében különbözik a kapitalista országok társadalmi rendszerétől, hanem abban, hogy *gyökeresen ellentétesek a termelési és osztályviszonyok, itt más célok vezérlik az emberi cselekvést.* Annak a

módjában is különböznek, ahogyan a dolgozók szükségleteikhez hozzájutnak, ahogyan mindezekkel élnek — vagyis *az életmód tekintetében. A szocializmus fölénye ebben is vitathatatlan.*

Ha tehát közelebb jutunk a szocialista életmód általánossá válásához, ezzel nyilvánvalóbbá tesszük a szocializmus fölényét a kapitalizmussal szemben. Nehéz lenne eldönteni, hogy ez mennyiben internacionalista kötelességünk vagy mennyiben nemzeti ügyünk. Emberibb módon élni önmagunkkal szemben kötelesség, s ugyanakkor kötelesség ennek példájával vonzóbbá, követendő példává tenni a szocializmust az egész világon. A hazafiság és a nemzetköziség tehát a szocialista életmódban is elválaszthatatlanul összefonódik.

A nemzeti keretek, a szocialista haza nem csupán egy általános és tartalom nélküli forma: minden nemzetnek megvan a saját történelmi múltja, saját hagyománya. Természeti adottságai és kincsei mellett ott vannak a maga adottságai a nyelvben, a kultúrában, az emberek érzésvilágában, a történelemben. Ezeket nem lehet és nem is szabad mellőzni. *A szocialista életmód mindazon értékeknek, haladó hagyományoknak tiszteletét, ápolását, továbbfejlesztését is jelenti, amit az ország dolgozó népe eddigi történelme során felhalmozott.*

Ugyanakkor a szocializmus fejlődésének ügye ma már nem egy ország ügye, hanem a szocialista országoké, a nemzetközi kommunista mozgalomé. Fejlődésünk is, sorsunk is elválaszthatatlan. A kölcsönös elkötelezettség szálai kapcsolnak össze bennünket. Történelmi tény, hogy a szocializmus építésében elért eredményeinket — a gazdaságban, a politikában, a kultúrában és a diplomáciában — csak a szocialista közösségen belül tudtuk és tudjuk a jövőben is biztosítani. Ezért is fontos a szocialista országok pártjainak küzdelme a nemzetközi kommunista mozgalom egységéért. *A hazafias és internacionalista nevelés* tehát *a szocialista életmód alakításának is szerves része.*

A fentiekből kitűnik, hogy a szocialista életmód kialakulásának, megteremtésének, fejlődésének sajátos történelmi folyamatai, gazdasági, társadalmi feltételei vannak. A párt e feltételek megteremtéséért, megszilárdításáért, továbbfejlesztéséért folytatott harcnak, valamint a történelmi folyamatok elemzésének, a célok meghatározásának vezetője és irányítója.

A párt szerepe a szocialista életmód fejlesztésében

A szocialista életmód fejlesztése tudatos politikai tevékenységet igényel, melyet a párt, a szocialista társadalom politikai vezető ereje irányít és szervez. A párt a szocialista életmód fejlesztésének azonban nemcsak társadalmi vezetője, irányítója és szervezője, hanem mint a munkásosztály forradalmi élcsapata az életmód szocialista értékeinek hordozója is.

A szocialista életmód a kis közösségekben alakul, fejlődik és funkcionál. A pártalapszervezetek a szocialista közösségek legfejlettebb formái. A párttagok az alapszervezetekben tesznek eleget a párttagsággal járó kötelezettségüknek és gyakorolják jogaikat. A gazdagodó közélet iskolái, szervezői és irányítói elsősorban a pártalapszervezetek, a kommunisták. A pártalapszervezetek adják a munkahelyi kollektívák magját. Ezért fontos szerepük van a munkahely politikai légkörének alakításában, az emberi kapcsolatok fejlesztésében. A pártdemokrácia alapjain és tömegkapcsolataik révén a pártszervezetek a szocialista közélet legerősebb ösztönzői, példamutató közösségei.

A szocialista életmód a párt tagjai számára a szervezeti szabályzatban előírt követelményrendszernek része. Elsősorban a kommunistáknak kell példát mutatniuk a szocialista típusú életvitelre. Ez az út vezet ahhoz, hogy a párt szervezetei egyre inkább kommunista közösségekké váljanak, és ebben a minőségükben hassanak a társadalmi élet, a szocialista életmód alakulására.

Ajánlott irodalom

1. A Magyar Szocialista Munkáspárt XII. kongresszusa. (Rövidített jegyzőkönyv.) Kossuth Könyvkiadó 1980. 102—114., 137—155. old.
2. Az MSZMP programnyilatkozata. Az MSZMP XI. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó 1975. 502—512. old.

Vitakérdések

— Mi az ember lényege?
— Mi a szocialista-kommunista embereszmény fő tartalma?
— Milyen lehetőséget nyújt a személyiségformáláshoz a fejlett szocialista társadalom?
— Mi a szocialista életmód alapvető tartalma?
— Mit jelent a szocialista életmód erősítése?

Hetedik fejezet

CSALÁD A SZOCIALIZMUSBAN

1. A család helye és szerepe a társadalomban

Mi a család?

A család az emberi együttélés legkisebb természetes közössége, a házastársak, a szülők és a gyermekek, a közvetlen családtagok érzelmi és értelmi kapcsolaton alapuló együttélése, az emberi életmód egyik alapvető formája, kerete. A család intézményének jellegét és formáját az uralkodó társadalmi, gazdasági viszonyok határozzák meg. A társadalom gazdasági, politikai, erkölcsi stb. viszonyaival együtt a családi kapcsolatok is fejlődnek. A család tehát nem tekinthető a társadalmi viszonyoktól független jelenségnek.

A család együtt született az emberiséggel, a társadalommal. Legősibb formái az emberi együttélés kezdetleges közösségei voltak. A termelés, a munkamegosztás fejlődése magával hozta a családi viszonyok változásait is. A vadászat, a halászat korában már megjelent a nemek közötti munkamegosztás: a férfiak szerezték a zsákmányt, a nők pedig őrizték a tüzet, nevelték a gyermekeket. Az ekkor létező páros család anyaági volt, a leszármazás az anyához igazodott. Ennek megfelelően a családban az anya megtisztelő helyet foglalt el. Ezt az anyaági családformát matriarchátusnak nevezzük.

A termelés, a munkamegosztás továbbfejlődése, a földművelés, a kézművesség, az árutermelés kialakulása fokozatosan a

magántulajdon keletkezéséhez vezetett. Ennek következtében a matriarchátust felváltotta az apaági család, a patriarchátus. Itt a magántulajdon (föld, állatok, rabszolgák) és az erre épülő munkamegosztás miatt a leszármazás, a vagyon öröklése már az apához igazodik. Az ősi anyaági páros család helyébe a monogámia lépett. A magántulajdonra épülő monogám családban a férj mint családfő előjogokat élvez a feleséggel szemben, elnyomja a család tagjait. A családban leplezetlen férfiuralom érvényesül.

■ Fordulat a család fejlődésében

A munkáscsalád kialakulásának egyik legfontosabb előfeltétele volt a munkásnők tömeges bekapcsolódása a termelőmunkába és a munkásosztály harcába. Ez lehetővé tette és megkövetelte, hogy a munkásnő fokozatosan a munkásosztály egyenlő tagja legyen. A munkásosztály kialakulása tehát új helyzetet teremtett a nők és a férfiak viszonyában: szükségszerűvé tette a nők egyenjogúságát mind a társadalomban, mind pedig a családban. A tőkések azonban sohasem ismerték el a női egyenjogúságot. Ezért a kapitalizmusban a munkásosztály harcának egyik célja a nők egyenjogúságának kivívása.

A magántulajdonra épülő monogám családra mindig jellemző volt a férfiak kiváltságos helyzete és a nők elnyomása, kiszolgáltatottsága. Ez a hagyomány esetenként érezteti hatását a munkáscsaládban is, de a munkáscsalád megteremti a feltételét annak, hogy véglegesen megszűnjön a nők elnyomása a családban.

A munkáscsalád gyökeres szakítást jelent a kizsákmányoló osztályok monogámiájával. Engels rámutat: „A proletár családja tehát már nem monogám a szó szoros értelmében, még ha szenvedélyes szerelem és kitartó hűség köti is össze a két felet, és ha történetesen egyházi és világi áldás szentesítette is kapcsolatukat."

A család jellemző formája az ún. kiscsalád, ami egy férfi és egy nő mint házastársak és leszármazóik, a különböző nemzedékek legkisebb természetes közösségét jelenti. Ez az a családi forma, amelyben a mai család tartalma legjellemzőbb módon nyilvánul

meg, és amelynek funkciói a legtipikusabban határozzák meg a család szerepét az egyén és a társadalom kapcsolatában is.

Egyenjogúság a családban

A szocialista forradalom győzelme után, a szocializmus építésének időszakában a társadalmi-gazdasági viszonyok átalakulásával együtt a család is fejlődik. A tőkés magántulajdon megszüntetése azt eredményezi, hogy a házasságkötésnél, a családalapításnál nem játszik többé döntő szerepet a magántulajdon, a vagyon. A házasságkötés középpontjába a szerelem, a férfi és nő kölcsönös vonzalma, érzelmi és értelmi kapcsolata kerül. Ez azonban ma még nem egyetemes, ettől jelentős eltérések is adódnak. Jelenlegi körülményeink között az anyagi, gazdasági szempontok esetenként jelentős szerepet játszhatnak a társválasztásban, a házasságkötésben.

A család fejlődésére nagy hatást gyakorol az ország iparosítása, a nagyüzemi termelés térhódítása és ennek nyomán a nők tömeges munkavállalása is. Hazánkban jelenleg a munkaképes korú nők több mint háromnegyed része foglalkoztatott. A női munkavállalás gyakorlatilag megbontja és átalakítja a monogám család hagyományos szervezeti formáit és életmintáit. Az önálló keresettel rendelkező nő helye és szerepe megváltozik a családban.

A nők egyre inkább a férfiakkal egyenlő mértékben vesznek részt a termelésben és a társadalmi életben. Ebből adódik, hogy érdekeik és törekvéseik nem maradnak csupán a család keretei között. A munkavállalás következtében a nők igényei és törekvései kiegészülnek önálló foglalkozási, szakmai, műveltségi és kulturális szükségleteik kielégítésére való törekvésekkel.

A nők szélesebb körű részvetele a termelőmunkában, fokozódó hivatástudatuk, közéleti tevékenységük és gazdasági önállóságuk alapjában véve kedvező változásokat eredményezett a családban. A kereső nő egyenjogúsága a családban előbbre haladt, mint azoké, akik önálló keresettel nem rendelkeznek. Falun is szűnőben van — különösen a fiatalabb korosztálynál — a patriarchális vonásokkal terhelt családi viszony, az apai, férji teljhatalom.

A kedvező irányú változás ellenére azonban a családon belüli munkamegosztás helyzete több szempontból még nem kielégítő. A sok időt és energiát rabló háztartási munka legnagyobb részét általában a nők végzik. A kereső nő még mindig heti 30—40 órát fordít házi munkára. Évi szabadságukat elaprózzák elsősorban azok, akiknek kisebb gyermekük van. Az anyák helyzetén könnyített a gyermekgondozási segély bevezetése. A kéthetenkénti szabad szombat is javítja a nők helyzetét, bár azt szinte kizárólag házi munkára fordítják. A munkaviszonyban álló gyermekes anyák alig tudnak időt szentelni továbbképzésükre, szórakozásukra.

Társadalmunk sokat tett azért, hogy levegye a háztartási munka egy részét a nők válláról és megkönnyítse a gyermeknevelést. Létrejött az üzemi és gyermekétkeztetés hálózata; fejlődött a bölcsődei, óvodai és az iskolai napközi rendszer; korszerűsödtek a kereskedelmi szolgáltatások; fokozódott a háztartások gépesítése.

Hazánk alkotmánya kimondja, hogy társadalmunkban a nők és a férfiak egyenlő jogokat élveznek. A nők egyenjogúságát szolgálják: munkalehetőségeik és munkafeltételeik megfelelő módon való biztosítása; terhesség és szülés esetére fizetett szabadság; az anyaság és a gyermek fokozott törvényes védelme, továbbá az anya- és gyermekvédelmi intézmények rendszere.

A családjogi törvény az alkotmány alapján hazánk társadalmi rendjének és a szocialista erkölcsi felfogásnak megfelelően szabályozza, védi a házasság és a család intézményét, biztosítja a házasságban és a családi életben a házastársak egyenjogúságát, fokozza a gyermekekért való felelősséget és előmozdítja az ifjúság fejlődését, nevelését. Az MSZMP KB 1970 februárjában foglalkozott a nők politikai, gazdasági és szociális helyzetével, és fontos határozatokat hozott. Ennek alapján

fontos jogszabályok születtek a nők védelme, egyenjogúságuk biztosítása érdekében, amely a szocialista erkölcs egyik követelménye is. De a régi szokásokat, a nők alárendeltségét kifejező hagyományokat, a férfi magasabbrendűségét tükröző erkölcsi felfogásokat nem lehet tisztán határozatokkal, jogi esz-

közökkel megváltoztatni. Nélkülözhetetlen az emberek nevelése, meggyőzése is, valamint szükségesek megfelelő gazdasági és szociális intézkedések is.

■ Válás és család

Tudjuk, hogy a házasság felbontása nem szünteti meg szükségképpen a családot, hiszen az egyik szülővel együttélő gyermekek továbbra is családot alkotnak. Az egyik szülő kiválása a családból azonban mindenképpen jelentős hatást gyakorol a család életére. Ezért nem lehet közömbös számunkra a válás alakulása.

Hazánk azon országok közé tartozik, amelyekben viszonylag magas a válások aránya. Ez azonban nem valamiféle hazai sajátosság, hanem világjelenség, amelynek több okát lehet megfigyelni. Az okok közé tartozik mindenekelőtt, hogy az iparosodás fejlődése lehetővé tette a nők munkavállalásának növekedését. A női munka elterjedése a nők nagy részének gazdasági függetlenségét eredményezte. Ennek anyagi és tudati hatása is van. Az anyagi hatás abban jut kifejezésre, hogy a munkaviszonyban álló feleség nincs szükségképpen férje anyagi támogatására utalva. Anyagi kötelékek tehát kevésbé kötik már a házasságot, ha más kötelékek megszakadtak. A női munka elterjedésének tudati hatását pedig abban lehet megjelölni, hogy a nők közül mind többen önálló foglalkozási, társadalmi ambíciókkal is rendelkeznek, s ha ezek kielégítését a házasság akadályozza, esetleg a házasság felbontását választják.

A válások arányának növekedésében szerepet játszik továbbá az urbanizáció, a városiasodás. Ez már abból is kitűnik, hogy a válások arányszáma a városokban magasabb, mint a községekben. A falusi életforma jobban megőrzi a hagyományokat, köztük a házasság felbonthatatlanságának régi tradícióit is. A városi élet gyorsabb szakítást jelent a régi hagyományokkal, előítéletekkel. Figyelembe kell venni azt is, hogy ma egy válóper költségeit könnyebb előteremteni, mint régen, így nem kénytelenek a házastársak az anyagi eszközök hiánya miatt egy tönkrement házasság terheit viselni. A házasságon belül mind nagyobb szerephez jutott az érzelmi tényező, és a sikertelen házasságok jelentős része felbomlott. Ebben az említett társadalmi té-

nyezőkön kívül közrejátszott sok egyéb tényező is Ezek közé sorolható a valláserkölcs háttérbe szorulása, a racionális életszemlélet, valamint a válás társadalmi megítélésében bekövetkezett változás.

A válások számának és arányának növekedése nem jelenti a család válságát. Az elváltak nagy része új házasságot köt. A házasságkötések száma és aránya jóval magasabb, mint azelőtt. A 15 évesnél idősebb lakossághoz viszonyítva a házasságban élők aránya 1930 óta 59%-ról 68%-ra növekedett, a nőtlenek és hajadonok aránya pedig 30%-ról 20%-ra csökkent.

2. A család fejlődésének mai kérdései

■ Miért változnak a család funkciói a szocializmusban?

A szocializmus építésének időszakában a család sok tekintetben új módon tölti be társadalmi szerepét, régi funkciói módosulnak, elhalnak, s ugyanakkor újak keletkeznek. A legdöntőbb változások közé tartozik a család gazdasági funkciójának gyökeres átalakulása.

A régi társadalomban a monogám család legfőbb gazdasági funkciója a magántulajdon védelme, gyarapítása volt. A magántulajdon megszüntetése új helyzetet teremt a családi kapcsolatok alakulásában.

A szocializmusban a család gazdasági funkciója lényegében háztartási, gazdálkodási funkcióvá alakul át. A család nem alkot többé zárt gazdasági egységet, mert a termelési eszközök szocialista társadalmi tulajdonban vannak. A család gazdálkodási funkciója főleg a családi jövedelem, a személyi tulajdon felhasználásának módjában nyilvánul meg.

A családi jövedelem, a személyi tulajdon alakulása fontos tényező mind a család életében, mind pedig a család és a társadalom kapcsolatában. Szociálpolitikánk egyik célkitűzése a családi jövedelemben ma még meglevő lényeges különbségek foko-

zatos csökkentése. Ma még ugyanis a nagyobb családok jövedelmi szempontból hátrányos helyzetben vannak. A párt programnyilatkozata rámutat, hogy a családok jövedelmi színvonala egyrészt az egyéni jövedelmekben meglevő különségek csökkentésével, másrészt a társadalmi juttatások rendszerének továbbfejlesztésével közeledik egymáshoz. Ez azonban hosszan tartó folyamat, még jó ideig számolnunk kell a családi jövedelmek reális különbségeivel, amelyek különböző megélhetési lehetőségeket, eltérő életkörülményeket biztosítanak az egyes családoknak.

Család és gyermek. A család gyermeknevelő funkciói

Társadalmunkban a család egyik legfontosabb hivatása: a gyermekek felnevelése. A család a legtermészetesebb nevelő közösség, amelynek keretében a gyermeket egész életére jelentős hatások érik. Különösen a szülők példamutatásának, a szülői szeretetnek és gondoskodásnak van nagy nevelő ereje.

A családjogi törvény előírja: „A szülők kötelessége, hogy a gyermekeket gondozzák, eltartsák, testi, értelmi és erkölcsi fejlődésükben elősegítsék. Biztosítani kell a gyermek szocialista szellemben történő nevelését. Arra kell törekedniük, hogy a gyermek egészséges, művelt, erkölcsös, a szocializmus eszméjéhez hű, hazáját, népét szerető, a szocializmus építésében hasznos munkával közreműködő emberré váljék."

„A gyermek kötelessége — olvasható a törvényben — szülei iránt tisztelettel viseltetni, nekik engedelmeskedni és fáradozásaik eredményességét tőle telhetőleg elősegíteni."

A szocializmusban a család gyermeknevelő funkciója nem csökken, hanem növekszik. Ennek nem mond ellent, hogy ugyanakkor a társadalom is mind nagyobb részt vállal a gyermekek nevelésében. Ezt a célt szolgálja a bölcsődei, óvodai, iskolai és napközi otthoni hálózat fejlesztése, a családi pótlék rendszeres növelése, a gyermeküdültetés kiszélesítése, valamint a gyermekek kulturált szórakozásáról és sportolásáról való sokoldalú társadalmi gondoskodás. Mindazonáltal a családi nevelést semmivel sem lehet helyettesíteni. Ez különösen a család

nélkülözhetetlen érzelmi, jellemformáló szerepében nyilvánul meg. A XII. kongresszus határozata kimondja: „Az új nemzedékről való gondoskodás, az ifjúság nevelése az egész társadalom ügye, melyben fontos szerepe van az iskolának és a munkahelynek, a fő felelősség azonban a családé. Ifjúságunk többsége becsülettel helytáll a munkában, a tanulásban, a haza védelmében, aktívan részt vesz a közéletben. A párt megkülönböztetett figyelmet fordít az ifjúság helyzetére. Ismeri a fiatalok gondjait és a körükben tapasztalható negatív jelenségeket is. Szükségesnek tartja, hogy javuljanak a fiatalok nevelésének, pályakezdésének, beilleszkedésének, családalapításának a feltételei. Több lehetőséget kell nyújtani a felnövő nemzedék kezdeményezőkészségének, új iránti fogékonyságának, öntevékenységének kibontakoztatására."

A család szociális, érzelmi, művelődési funkciói

A fentieken kívül vannak a családnak olyan feladatai is, amelyek általában kevésbé vonják magukra a figyelmet. Ezek közé tartozik a család pihenésének és felfrissülésének biztosítása, valamint a családtagok támogatása, gondozása betegség és öregség esetén. Társadalmunkban ezek a feladatok ma már kevésbé összpontosulnak a családra, de a családi keretek nem vesztették el jelentőségüket sem a pihenés és felfrissülés biztosítása, sem pedig a betegekről, idősekről való gondoskodás tekintetében. A család szocialista erkölcse megköveteli, hogy a felnőttek segítsék, támogassák idős, munkaképtelen szüleiket.

A család nélkülözhetetlen szerepet játszik az ember boldogságérzetének biztosításában is. A házastársak boldogságérzete, amely a család kiegyensúlyozott légkörének egyik legfontosabb tényezője, jórészt a szexuális megértésből alakul ki, de a személyes boldogságot sok más tényező is befolyásolja. A házastársak kiegyensúlyozott, jó kapcsolatára kétségtelenül hatást gyakorol a férj és feleség hasonló érdeklődése, egyenlő temperamentuma, kölcsönös humorérzéke, egymás tisztelete, megbecsülése.

Hazánk népesedési helyzetének alakulása

Hazánkban az ezer lakoshoz viszonyított születési arány a múlt század óta fokozatosan csökkent. A második világháború előtti években évente 18—20 születés jutott ezer lakosra. Ez a század eleji születési aránynak csupán a fele.

A felszabadulást követő néhány évben az ezer lakosra jutó születési arány lényegében nem változott. Az abortusztitalom és néhány családpolitikai intézkedés hatására azonban 1953—1955-ben a születések aránya 23 ezrelékre emelkedett. Az 1956-os ellenforradalom utáni években viszont jelentős születéscsökkenés következett be. A mélypont 1962-ben alakult ki, amikor ezer lakosra mindössze 13 születés jutott. Ekkor hazánk a születési arány szempontjából az utolsó helyen állott Európában.

A születési arány csökkenésében szerepet játszott az, hogy a hatvanas években — bár a lakosság jövedelme viszonylag szolid ütemben emelkedett — ugrásszerűen megnőttek a fogyasztási lehetőségek. Gyors ütemben vásároltak tartós fogyasztási cikkeket, háztartási gépeket, személykocsit, telket, üdülőt, hétvégi házat, sokan utaztak külföldre. Mindez nagymértékben hatott az emberek életvitelére és -szemléletére. Az anyagi eszközöket ezeknek az új, költségesebb szükségleteknek a kielégítésére fordították, ezért ezek az új igények és fogyasztási lehetőségek a családtervezésre negatívan hatottak. Ezt azonban mindenképpen átmeneti jelenségnek kellett tekinteni.

A népesedés alakulásában jelentős szerepe van a társadalom erkölcsi tudatának és magatartásának is. Hazánk közvéleményében eléggé ellentmondásos a sokgyermekes családok, a terhes nők megítélése. A sokgyermekes szülőket gyakran lenézik, felelőtlennek tartják. Hazánkban nem fejlődött megfelelően az egészséges, helyes irányú gyermekkultusz. Ma is a legelterjedtebb családideál az egy- vagy kétgyermekes család. Ez a családideál nem helyeselhető, mert a családonkénti egy vagy két gyermek a népesség egyszerű reprodukcióját sem biztosítja.

A születések számának kedvezőtlen alakulása a családi létszám átlagos nagyságának csökkenésében is megnyilvánul: erősen visszaesett a többgyermekes és megnőtt az egy- vagy kétgyermekes családok aránya. 1930-ban a családok egyharmadá-

ban hat vagy annál több gyermek volt. 1970-re ez az arány 5%-ra esett vissza. Ugyanezen idő alatt 21%-ról 12%-ra csökkent a négy- vagy ötgyermekes családok aránya. A háromgyermekes családok aránya viszont alig változott.

A kétgyermekes családideál növekvő térhódítását jelzi, hogy amíg 1930-ban 13%, addig 1960-ban 26%, 1970-ben pedig 33% volt a kétgyermekes családok aránya. Az egygyermekes családok aránya is növekszik. Ez az arány 1930-ban 10%, 1960-ban 20%, 1970-ben 22% volt.

Hazánk népesedési helyzete tehát több szempontból is kedvezőtlen képet mutatott. A hatvanas évek második felében és a hetvenes évek elején hozott népesedéspolitikai intézkedéseink azonban figyelemre méltó eredményeket hoztak.

Kedvező változások a népesedésben

A hatvanas évek közepén hozott népesedéspolitikai intézkedések közé tartoztak a következők:

1. a kereső anyák gyermekgondozási szabadságának és segélyének bevezetése;

2. a terhességi, szülési szabadság időtartamának meghosszabbítása;

3. a családi pótlékban részesülők körének bővítése és a családi pótlék összegének emelése;

4. a gyermekintézmények gyorsabb ütemű fejlesztése;

5. változtatások a lakáskiutalás rendszerében a többgyermekes családok érdekében;

6. munkahelyi kedvezmények biztosítása a terhes és kisgyermekes anyáknak;

7. a családtervezéssel kapcsolatos munka megjavítása.

Pártunk, kormányunk hazánk népesedési helyzetének alakulását társadalompolitikai ügynek tekinti. Népesedéspolitikánk lényege, hogy a kívánt gyermekszám elérésére főleg a gyermeknevelés családi terheinek csökkentésével, különböző szociális támogatással és felvilágosító, nevelőmunkával ösztönözzük a családokat.

Népesedéspolitikai célkitűzéseink megvalósítása érdekében 1973 végén kormányhatározat is született, amely a következőket tartalmazta:

— az egyszeri anyasági segély és babakelengye-juttatás együttes összege 1100 Ft-ról 2500 Ft-ra növekedett;

— az első gyermek után 800 Ft, a második gyermek után 900 Ft; a harmadik gyermek után 1000 Ft gyermekgondozási segély jár;

— a dolgozó anyának a gyermek egyéves koráig korlátlan ideig, 1—3 éves kora között évi 60 napig, 3—6 éves kora között pedig 30 napig folyósítható gyermekápolási táppénz;

— a második gyermek után járó családi pótlék 1974. június 1-től 100 Ft-tal növekedett, így együttesen 600 Ft jár két gyermek után.

A családi pótlék havi összegének változása

	Munkás és alkalmazotti családok		Mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagok	
	1970	1974	1970	1974
2 gyermek után	300	600	200	500
3 gyermek után	510	960	360	810
4 gyermek után	680	1280	480	1080
5 gyermek után	860	1600	600	1350

A Minisztertanács az illetékes hatóságok részére az alábbi folyamatos feladatokat írta elő:

— a gyermekintézmények jelenleginél gyorsabb fejlesztése,

— a többgyermekes családok üdültetésének bővítése,

— a legfontosabb gyermekellátási cikkek minőségének és árainak szigorú ellenőrzése.

A fenti intézkedések körülbelül évi kétmilliárd forint anyagi támogatást jelentenek az érintett családoknak.

Az utóbbi évtizedben jelentősen fejlődött az egészségügyi hálózat, a terhes anyák gondozása, az újszülöttek orvosi ellátása. A párt népesedéspolitikai határozatát követő egészségpolitikai intézkedések lényege, hogy elterjedjenek a korszerű, egészségre nem káros családtervezési módszerek és csökkenjen az egészségre káros művi vetélések száma.

A népesedéspolitikai határozatok szociálpolitikai intézkedé-

A gyermekes családok anyagi támogatása

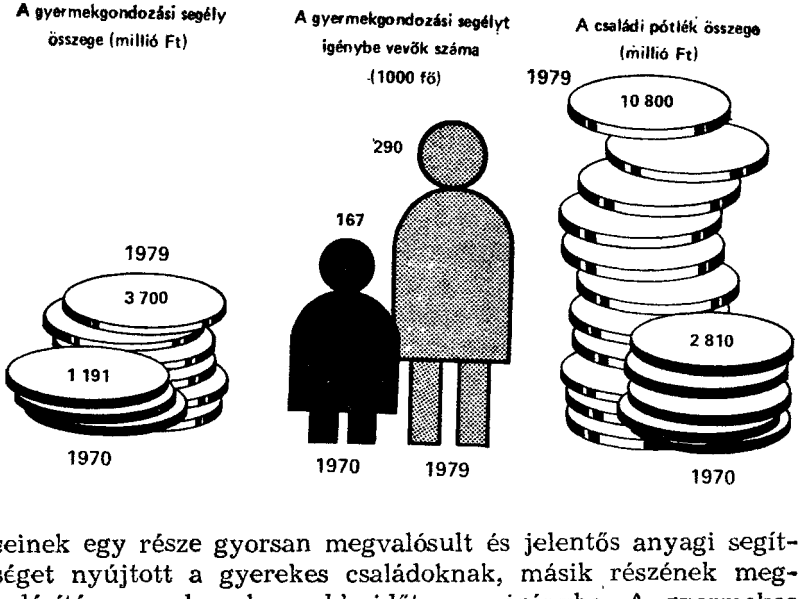

seinek egy része gyorsan megvalósult és jelentős anyagi segítséget nyújtott a gyerekes családoknak, másik részének megvalósítása azonban hosszabb időt vesz igénybe. A gyermekes családok életkörülményeinek javulása *kedvezőbb feltételeket teremtett a gyermeknevelés*hez. 1970-ben 5 milliárd, 1974-ben viszont már 12 milliárd forintot fordítottunk a gyermeknevelés támogatására. A gazdasági és szociális intézkedések segítettek az anyáknak, hogy jobban össze tudják egyeztetni a család, a gyermek nevelése érdekében végzett munkájukat és szakmai hivatásukat.

A fiatalok *általában a lakást jelölik meg a több gyermek vállalásának előfeltételeként.* Ezért volt különösen jelentős, hogy a többgyermekes családok lakásigényeit kiemelten kezelik.

A népesedéspolitikát is érintő egyes területeken — az eredmények mellett — számolni kell bizonyos feszültségek létrejöttével is. Az ötödik ötéves tervidőszakban például javult a lakásellátottság; a lakások alapterületének és a szobák számának növekedése azonban egyelőre még nem tudja követni az igényeket, amelyek a családok létszámának növekedéséből és a lakosság számának kívánatos emelkedéséből adódnak.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy pártunk, szocialista államunk a jövőben is a lehetőségekhez mérten gondoskodik a népesség egészséges fejlődésének biztosításáról.

A XII. pártkongresszus határozata megállapítja: „Társadalmunk legkisebb, de a jelen és a jövő szempontjából döntő jelentőségű közössége a család. Nagy a szerepe a szocialista életmód formálásában, a fiataloknak az életre való felkészítésében, a különböző nemzedékek összetartásában, a közösségi együttélés normáinak erősítésében. Stabilitása különösen fontos a gyermeknevelés szempontjából. Pártunk és államunk támogatja s védi a család intézményét."

Az egészséges, harmonikus családnak fontos szerepe van a szocialista társadalom jelene és jövője szempontjából. A család védelme és népesedési helyzetünk javítása össztársadalmi érdek. Szocialista hazánk sokoldalúan gondoskodik a ma élő és megszülető gyermekekről.

■ Családi ünnepek, szertartások a szocializmusban

Amióta család létezik, a legnagyobb családi eseményeket az emberek mindig megünnepelték. A családi élet legnagyobb eseményei: a születés, a házasságkötés és a halál. Ezekhez kapcsolódnak ősidők óta a legnagyobb családi ünnepek, szertartások is. A névadással és a házasságkötéssel kapcsolatos családi ünnepek, valamint a temetés szertartásai nem keresztény eredetűek, hanem az ember ősi szokásaira nyúlnak vissza.

A családi ünnepek, szertartások szervezését társadalmi, állami feladatnak tekintjük. Ezt hazánkban kormányhatározat is rögzíti. A határozat kimondja, hogy a névadás, a házasságkötés és a temetés társadalmi szertartásának szervezése és megrendezése az állami, tanácsi szervek feladata. A tömegszervezetek és -mozgalmak nagy segítséget nyújthatnak a tanácsok ez irányú tevékenységéhez is. A kormányhatározat előírja, hogy a tanácsok végrehajtó bizottságai vegyék igénybe a tömegszervezetek segítőkészségét a családi ünnepek szervezésében. A KISZ és a szakszervezetek erre külön programot

is kidolgoztak, amelyet egyre eredményesebben valósítanak meg.

A kormányhatározat alapján a megyei székhelyeken és nagyobb városokban a családi ünnepek társadalmi szertartásait szervező irodák, intézetek jöttek létre, amelyek nélkülözhetetlen szerepet játszanak ebben a politikailag is igen jelentős munkában. Az országos és helyi közművelődési intézmények színvonalas kiadványokkal, kultúrműsorokkal, néphagyományok összegyűjtésével és feldolgozásával, ünnepi külsőségek biztosításával, szaktanácsadással stb. igen hasznos munkát végeznek a családi ünnepek társadalmi szertartásainak fejlesztésében. Az általános és középiskolák ez irányú tevékenysége is jelentős és egyre növekszik. Mindez a családi ünnepek szocialista formáinak fejlődését és az egyházi szertartások csökkentését eredményezi.

Ezt mutatja a következő táblázat is.

Év	A születésekhez viszonyítva		A házasságkötésekhez viszonyítva		A temetésekhez viszonyítva	
	keresztelő	névadó	esküvő egyházi	esküvő társadalmi	szertartás egyházi	temetés társadalmi
1965	83%	17%	55%	45%	83%	17%
1975	67%	33%	40%	60%	79%	21%

A szocialista családi ünnepek fokozatos fejlődéséhez kedvezőek a feltételek. A gyorsabb előrehaladást azonban néhány dolog akadályozza. Ezek között vannak anyagi természetű nehézségek és szemléletbeli problémák is. Központi keretből évi 20 millió forintot fordítunk a szocialista családi ünnepek feltételeinek fejlesztésére. Ehhez járulnak még a helyi pénzügyi források. Úgy tűnik azonban, hogy elsősorban a helyi lehetőségek jobb kihasználásával többet is lehetne erre a célra fordítani. A fő probléma azonban nem a szűkös pénzügyi lehetőség, hanem sok helyen a helytelen szemléletmód vagy a tehetetlenség.

Évekkel ezelőtt elterjedt az ún. csoportos névadás. Eszerint egy-egy hivatalban, szövetkezetben, különböző munkahelyen 4—5 évenként tartanak közös névadó ünnepséget. Mindenki tudja,

hogy a csoportos névadásnak semmi értelme, hiszen az ellentétes a névadás személyes, családi jellegével. Ideje lenne véglegesen szakítani ezzel a hibás gyakorlattal, és megtalálni a módját annak, hogy minden újszülött magyar állampolgár méltó keretek között kapjon nevet a társadalomtól.

Több helyen hallani panaszt arról, hogy a családi ünnepek méltó megrendezéséhez nincs megfelelő helyiség, hiányzik a zene, gyenge a dekoráció, kevés a jó szónok. Ezek a panaszok jórészt tényleges gondokat tükröznek, de az is igaz, hogy helyenként a bajok forrása az öntevékenység hiánya. Pedig ezeket a problémákat helyileg is meg lehet oldani.

A temetés társadalmi szertartásaival kapcsolatban is merülnek fel problémák. Ezek részben abból származnak, hogy a helyi szervek nem ismerik eléggé az erre vonatkozó jogszabályokat. Ezért tekintsük át röviden, hogy a temetést hogyan szabályozzák a törvényes előírások.

Hazánkban a temetők részben állami, részben pedig egyházi tulajdonban vannak. A jogszabály előírja, hogy a tulajdonos köteles a temetőt alkalmassá tenni az elhaltak felravatalozására, gyászszertartásuk lebonyolítására és eltemetésükre.

Bármilyen tulajdonban is van a temető, abban egyaránt lebonyolítható egyházi temetés vagy egyházi szertartás nélküli társadalmi temetés. A temető tulajdonosa köteles a halottak eltemetését lehetővé tenni arra való tekintet nélkül, hogy azok életükben valamilyen hitfelekezethez tartoztak-e vagy felekezeten kívüliek voltak. Az egyházak vezetői mindezt megértéssel fogadják és készségüket fejezik ki az iránt, hogy az egyházi temetőkben is biztosítsák a temetések társadalmi szertartásainak lebonyolítását. Erről megfelelő egyházi rendelkezések is születtek.

A temetések társadalmi szertartásaihoz azonban még nem minden temetőben vannak meg a szükséges feltételek. Ezenkívül gond az is, hogy sok helyen az illetékes tanácsi szervek sem foglalkoznak megfelelően a társadalmi temetések ügyével. Pedig nagyon fontos dologról van itt szó: megadni az elhunytnak a végső tiszteletet.

Gondjaink és nehézségeink ellenére a szocialista családi ünnepeink, szertartásaink mind bensőségesebbek, méltóképpen szolgálják a mai ember igényeit, szükségleteit. Hozzájárulnak

ahhoz, hogy az egyén mindinkább érezze, tudja: örömében és bánatában vele osztozik a szocialista társadalom.

Ajánlott irodalom

1. *Engels:* A család, a magántulajdon és az állam eredete. *Marx—Engels* Művei. 21. köt. Budapest 1970. 65—76. old.
2. *Clara Zetkin:* Visszaemlékezések Leninre. Kossuth Könyvkiadó 1957. 69—95. old.
3. A nők politikai, gazdasági és szociális helyzete. Az MSZMP Központi Bizottságának 1970. febr. 18—19-i ülése. Kossuth Könyvkiadó 1970.

Vitakérdések

— Mi a család lényege és szerepe a társadalom életében?
— Mit jelent a család fejlődésében a munkáscsalád kialakulása?
— Mit jelent a család szocialista vonásainak erősítése?
— Miért növekszík a család gyermeknevelő szerepe?
— Melyek népesedéspolitikánk fő célkitűzései?
— Mit kell tudni a családi ünnepekről?

Nyolcadik fejezet

EGYHÁZPOLITIKA ÉS VILÁGNÉZETI HARC HAZÁNKBAN

1. Egyházpolitikánk elvi alapjai és eredményei

A politikai egység és az ideológiai harc dialektikája

A munkásosztály, a nép valódi érdekeit kifejező politika, amelyet pártunk évtizedek óta következetesen, töretlenül folytat, szilárd egységbe tömöríti a társadalom döntő többségét, beleértve minden törvénytisztelő hazafit, függetlenül attól, hogy kinek milyen a világnézeti meggyőződése. *Pártunk politikája a szocialista építőmunka gyakorlatában, a társadalmi haladásért, a békéért, a nemzeti függetlenségért, a szabadságért folyó harcban a ma még elevenen élő világnézeti különbséget a közös cél érdekeinek rendeli alá, ami természetesen nem jelent lemondást az ideológiai harcról.*

Kádár János elvtárs „A szocializmus építésének néhány magyarországi tapasztalata" című írásában olvasható: „Az együttműködés különböző világnézetű emberek között valósul meg. A politikai együttműködés kedvéért a párt nem adja fel marxista—leninista nézeteit. A szövetségesekkel való politikai együttműködés és a nézeteket, álláspontokat figyelembe vevő tisztázás, a konstruktív eszmecsere feltételezi és kiegészíti egymást. Türelmes, ugyanakkor elvi politikánk győzte meg az egyházak vezetőit is az együttműködés szükségességéről. Amellett, hogy a vallásos emberek alapvető érdekeit is a szocializmus

programja fejezi ki, ez az alapja annak, hogy Magyarországon az állam és az egyház viszonya rendezett. Az elmúlt időkben a szocialista társadalom felépítésének programját magáénak valló Hazafias Népfront mozgalom keretében a magyarországi egyházak vezetőivel is kialakultak a társadalmi együttműködés jó feltételei."

Hazánk és a Vatikán közti viszony is rendezett. A két állam kapcsolatának alapelvét a békés egymás mellett élés politikája képezi. A jó politikai viszonyt a jövőben is fenntartjuk, kapcsolataink további erősítésére törekszünk. Abból indulunk ki, hogy a közös érdekek — á világbéke oltalma, az enyhülési folyamat erősítése, a népek közötti barátság elmélyítése stb. — nemcsak lehetővé, hanem szükségszerűvé is teszik szocialista államunk és a Vatikán rendezett viszonyának fenntartását, az ilyen kérdésekben való együttműködésének fejlesztését.

Egyházpolitikai szempontból *jelentős, hogy a hazánkban működő egyházak képviselőinek többsége ma már politikailag lojális az új társadalmi berendezkedés iránt.* Figyelemre méltó, hogy napjainkban az egyházi vezetők részéről erőteljesebb hangsúlyt kap az együttműködés továbbfejlesztése. Többségük reálisan számol azzal, hogy az együttműködés politikai jellegű a népinemzeti egység erősítését, a fejlett szocialista társadalom megteremtését szolgálja. Az alapvető kapcsolatokat meghatározó pozitív magatartás mellett természetesen — nem meghatározó jelleggel — létezik ezzel ellentétes negatív magatartás is. A fejlődés tendenciájával nem mindenki ért egyet, sőt, ellenkező végletek is tapasztalhatók. Akadnak, akik szerint nem az együttműködés, hanem az ellenzéki magatartás erősítésével kellene az egyház pozícióit szilárdítani. Azzal támadják a szocializmus építésében velünk együttmunkálkodó egyházi vezetőket, hogy megtagadják az egyház valóságos érdekeit, mert „istentelen erőkkel" lépnek szövetségre.

A szocialista állam egyházpolitikáját félremagyarázva egyesek kétségbe vonják a lelkiismereti szabadságnak mint általános emberi jognak az érvényesülését hazánkban. Ezzel szemben az az igazság, hogy *pártunk következetes elvi politikájának megfelelően már a felszabadulást követő első években törvény született a lelkiismereti szabadságról és a vallás szabad gyakorlásáról.*

Az 1947-es törvény kimondja, hogy a magyar állam minden állampolgárának biztosítja faji, nyelvi, nemi és vallási különbség nélkül az emberi szabadságjogok gyakorlását, ideértve a véleménynyilvánítás, a sajtó, a vallásgyakorlat és a gyülekezés szabadságát. A törvény előírja, hogy hazánk jogalkotása és joggyakorlata nem tehet megkülönböztetést a magyar állampolgárok között fajuk, nemük, nyelvük vagy vallásuk alapján. Ezzel összhangban külön törvény jelent meg, amely megszüntette az elismert vallásfelekezetek hátrányos helyzetét a „bevett" vallásfelekezetekkel szemben. Kimondta mindazon különbségek megszüntetését, amelyek a vallásfelekezetek között valamely hitfelekezet hátrányára korábban fennálltak. Ennek folytatásaként alkotmányunk kimondja: „A Magyar Népköztársaság biztosítja az állampolgárok lelkiismereti szabadságát és a vallás szabad gyakorlásának jogát. A lelkiismereti szabadság biztosítása érdekében a Magyar Népköztársaság az egyházat különválasztja az államtól." Ennek alapján a különböző egyházakkal egyenrangú megegyezés történt, ami a református, az evangélikus, az unitárius egyházzal és az izraelita hitfelekezettel 1948-ban, a katolikus egyházzal pedig 1950-ben jött létre.

Megegyezés az állam és az egyházak között

Mit tartalmaz a megállapodás? A megállapodás első részében *az egyházak képviselői elismerik és támogatják a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendjét.* Kijelentik, hogy az egyház törvényei szerint eljárnak azon egyházi személyek ellen, akik hazánk törvényes rendje és békés építőmunkája ellen felépnek. *Felhívják az egyházak híveit, hogy minden erejükkel vegyék ki részüket abból a nagy munkából, amelyet népünk végez az életszínvonal emeléséért, a társadalmi igazságosság érvényesítéséért. Támogatják a béke megvédésére irányuló törekvéseket, elítélnek minden háborús uszítást.*

A megállapodás második részében a szocialista állam az alkotmány előírásának megfelelően biztosítja a vallás hívei számára a teljes vallásszabadságot és szavatolja az egyházak működési szabadságát. Kormányunk hozzájárult tíz egyházi középiskola működéséhez. Ebből nyolc gimnázium a római katolikus,

egy a református, egy pedig az izraelita hitfelekezethez tartozik. Végül a megállapodás leszögezi, hogy az állam pénzügyi támogatást nyújt az egyházaknak.

Az egyházak anyagi támogatását szolgáló államsegély jelenlegi összege évi 70—80 millió forint, aminek mindenekelőtt politikai jelentősége van. Ezzel is kifejezzük, hogy hazánkban az egyházak szabadon végezhetik hitéleti tevékenységüket. Szocialista elveinkből, célkitűzéseinkből nem engedve, jó politikai együttműködésre törekszünk az egyházakkal. Ezért az államsegélyt a jövőben is fenntartjuk.

Helytelen lenne azonban az állam és az egyházak 1948—1950-es megállapodását leszűkíteni az anyagi támogatás kérdésére. Valójában a megállapodás lényege abban áll, hogy *véglegesen megtörtént az állam és az egyházak kettéválása*, s mindkét fél számára elfogadható módon *rendeződött a politikai együttműködés a szocializmus építésében, a béke védelmében.*

A jelenlegi helyzetet Kádár János elvtárs így jellemezte: „Új eleme a belpolitikai fejlődésnek, hogy rendezetté vált az állam és az egyházak viszonya. Ez a folyamat különösen az utóbbi években bontakozott ki és ment végbe, s ennek a szocialista építőmunka, a népi állam és az egyházak szempontjából is nagy a jelentősége. Új társadalmi rendszer, új világ született Magyarországon, s örvendetes és jó, hogy a hivő emberek és maguk az egyházak is megtalálták benne helyüket. Jól kifejeződik ez a politikai egyetértés a Hazafias Népfront-mozgalomban, amelynek vezető testületeiben társadalmunk minden dolgozó osztálya, rétege, a párttagok, a pártonkívüliek, a különböző világnézetű emberek reprezentáns képviselői jelen vannak. Nem szabad lebecsülnünk, értékelnünk kell ezt az egyetértést, mert harcban, nehézségek leküzdése árán született. Egyes egyházakkal korábban, másokkal később rendeződött államunk viszonya. Most mindegyikkel rendezett, ami örvendetes, fontos és jó dolog, mert azt jelenti, hogy a materialisták és a hivők, a különböző világnézetű emberek egyetértésben munkálkodhatnak a közös társadalmi célért, a fejlett szocialista társadalom építésén. Mi, a kommunisták nagyra értékeljük ezt és a tapasztalatok szerint ugyanígy az egyházak reprezentánsai is."

2. A párt viszonya a valláshoz

■ A párttagok iránt támasztott főbb követelmények

A párt szervezeti szabályzata leszögezi: az MSZMP kommunista párt, a munkásosztály forradalmi élcsapata, a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom része; tevékenységében a marxizmus—leninizmus, a proletár internacionalizmus vezérli. A párt tagja az lehet, aki magáévá teszi a marxista—leninista eszméket, elfogadja a párt politikáját, irányvonalát, szervezeti szabályzatát és önzetlenül küzd valóra váltásukért. A párttag kötelessége, hogy sajátítsa el a marxizmus—leninizmus alapjait, rendszeresen fejlessze elméleti, politikai tudását, gazdagítsa műveltségét; erősítse és védelmezze a párt eszmei és politikai, szervezeti és cselekvési egységét, küzdjön a frakciós törekvések, a burzsoá ideológia és erkölcs maradványai ellen; tanúsítson forradalmi éberséget,

A fentiekből kitűnik, hogy a párttagokkal szemben igen magasak a követelmények. Ugyanakkor a párt reálisan számol azzal is, hogy soraiba nemcsak ateisták, hanem világnézetileg még nem egészen kiforrott, esetenként a vallásos világnézet maradványaival rendelkező emberek is bekerülhetnek. Itt természetesen nem azokról van szó, akik kifejezetten vallásosak — őket a pártba ma már nem lenne helyes felvenni —, hanem azokról, akiknek a világnézete részben kiforratlan, még nem alakult ki bennük a tudományos ateista meggyőződés, nem ismerik mélyebben a marxizmus—leninizmus tanításait, de munkájukkal, személyes életükkel, a szocializmus ügye iránti tudatos elkötelezettségükkel bebizonyították, hogy kommunistához méltón képesek élni, dolgozni, gondolkodni. A párttagok között ma is vannak olyanok, akik téves nézetekkel rendelkeznek, világnézetük, eszmei felkészültségük, meggyőződésük nem mindenben felel meg a követelményeknek. Őket mindenekelőtt neveléssel, meggyőzéssel kell segíteni abban, hogy szemléletük, felkészültségük magasabb színvonalra emelkedjen, tegyék magukévá a marxizmus —leninizmus tanításait.

Mit jelent az, hogy a pártban nem magánügy a vallás?

Mindenekelőtt azt, hogy a párt megköveteli tagjaitól: sajátítsák el a marxista—leninista világnézetet, fogadják el a párt politikáját, szervezeti szabályzatát, éljenek a szocialista erkölcs szabályai szerint, mutassanak példát a közéletben és egyéni életükben. Ugyanakkor *a párt soraiban megengedhetetlen a vallásos nézetek terjesztése. A kommunisták nem vállalhatnak tisztséget egyházi szervezetben, nem hirdethetnek vallásos nézeteket, anyagilag, erkölcsileg nem támogathatják az egyházat, nem tekinthetik magánügynek a vallást, nem vehetnek részt egyházi szertartáson, vallási rendezvényen.* Meg kell azonban jegyezni, hogy *a párttagság bizonyos esetekben részt vehet egyházi temetésen* — közeli rokona elhalálozásakor —, de természetesen itt sem vállalhat aktív szerepet, ilyen temetést nem szervezhet, azon kommunistához méltóan köteles viselkedni.

Egyesek arra hivatkoznak, hogy a családi béke, a rokoni, baráti jó viszony miatt vállalják az egyházi szertartáson való megjelenést. Ezzel nem lehet egyetérteni, mert a kommunisták családi élete, rokoni, baráti kapcsolata nem épülhet elvi engedményekre, megalkuvásra. A gyakorlat igazolja, hogy amikor a kommunista — meggyőződésére hivatkozva — nem vállal szerepet egyházi szertartáson, nem jelenik meg vallási rendezvényen, ezért családja, rokonsága, baráti köre nem ítéli el, hanem megérti és tiszteli.

Hazánkban már kialakultak a családi élet szocialista ünnepei: a névadás, a kisdobos- és úttörőavatás, a társadalmi házasságkötés stb. Ezek sok helyen vonzóbbak, színvonalasabbak, élményszerűbbek, mint az egyházi szertartások. A párttag kötelessége családi életét úgy rendezni, igazítani, hogy önmaga és családja számára is a család szocialista ünnepei jelentsék az élet nagy eseményeinek ünnepi kereteit, formáit.

3. A világnézeti harc főbb követelményei és módszerei

A marxista világnézet és a vallásos ideológia kibékíthetetlensége

Arról a kérdésről, hogy milyen a vallás szerepe a szocializmusban, a különböző országokban található valláselméleti irodalomban megoszlanak a vélemények, főleg a mai kereszténység megítélésében térnek el az álláspontok. Egyesek kifejezetten reakciós, haladásellenes szerepet tulajdonítanak neki, s ezért ellenséges ideológiaként kezelik. Mások viszont úgy vélekednek, hogy a mai kereszténység haladó, a társadalmi fejlődést elősegítő szerepet játszik, s ezért konstruktív ideológiának tekintik. Újabban olyan szerzők is akadnak, akik „érintkezési pontot" vélnek felfedezni. Marx tanítása és a keresztény ideológia között. A vallás elleni ideológiai harcban a problémák egy része ilyen jellegű.

Nem új dolog az a törekvés, hogy a vallást ideológiailag is valamiképpen összeegyeztessék a szocializmussal, illetve a szocialista eszmét az őskereszténységgel. Az ilyen kísérlet ellen a marxizmus klasszikusai határozottan felléptek. Amikor Engels „Az őskereszténység történetéhez" című művében párhuzamot vont az őskereszténység és a modern munkásmozgalom között, rámutatott: „Mindkettő, a kereszténység éppúgy, mint a munkás-szocializmus, a szolgaságtól és a nyomortól való közelgő megváltást hirdeti; a kereszténység egy halál utáni túlvilági életben, a mennyországban keresi ezt a megváltást, a szocializmus pedig ezen a világon, a társadalom átalakításában." A hasonlóság tehát csupán formai, *tartalmilag* viszont *a kereszténység és a szocializmus úgy is mint eszme, úgy is mint mozgalom gyökeresen különbözik egymástól. Ez az ellentét* nemcsak a munkásmozgalomban, hanem a szocialista társadalomban is *áthidalhatatlan.* A vallásos ideológiának nincs valamiféle szocialista alternatívája, azaz tartósan létezik a vallás a szocializmusban, de nem létezik szocialista vallás. Ugyanakkor vitathatatlan, hogy a vallás hívei tevékenyen segíthetik és segítik is a ha-

ladást mind az új társadalom építésében, mind pedig a szellemi kultúra területén.

Lenin is kíméletlenül harcolt minden olyan kísérlet ellen, amely a szocializmus és a vallás ideológiai összebékítésére irányult. A „Materializmus és empíriokriticizmus" című könyvében külön részt szentelt a Lunacsarszkij-féle „vallásos ateizmus" bírálatának, hangsúlyozva, hogy „a legmagasabb rendű emberi potenciák istenítése" *homlokegyenest ellenkezik* Marx és Engels álláspontjával. Lenin „A munkáspárt és a vallás" című művében emlékeztetett rá, hogy Engels Feuerbachnak szemére veti: nem azért harcol a vallás ellen, hogy megsemmisítse, hanem azért, hogy megújítsa, hogy új „magasabb rendű vallást" alapítson. De Engels elítélte azoknak a próbálkozásait is, akik a munkáspárt programjába akarták venni a „hadiüzenetet a vallás ellen". Ezt írta Lenin: „Engels azért hibáztatja a blanquistákat, mert képtelenek megérteni, hogy csakis a munkástömegek osztályharca — amely ezer úton-módon vonja be a proletariátus legszélesebb rétegeit a tudatos és forradalmi gyakorlatba — szabadíthatja fel valóban az elnyomott tömegeket a vallás igája alól, a vallás elleni háborúnak a munkáspárt politikai feladatává való kikiáltása viszont — anarchista frázis."

Ugyanakkor Lenin kifejti, hogy a marxizmusnak a vallás tekintetében tanúsított látszólag „mérsékelt" magatartása nem valamiféle „taktikai" meggondolásokkal magyarázható, hanem „a marxizmus politikai irányvonala ebben a kérdésben is elválaszthatatlanul összefügg filozófiai alapjaival".

A fentiek alapján érthető, hogy Lenin könyörtelenül szembeszállt minden olyan törekvéssel, amely elvi kompromisszumot jelentett a vallásos ideológia javára. Jellemző példa erre Gorkijjal folytatott polémiája. Ismeretes, hogy Gorkij a tízes évek elején védelmébe vette az ún. istenépítés eszméjét. Gorkij koncepciójával szemben Lenin rámutatott: „Nem igaz az, hogy az isten azoknak az eszméknek a komplexuma, amelyek felébresztik és szervezik a szociális érzéseket. Ez bogdanovi idealizmus, ezzel elkenik az eszmék anyagi eredetét. Az isten (történelmileg és a köznapi élet értelmében véve) mindenekelőtt olyan eszmék komplexuma, amelyeket a külső természet és az osztályelnyomás által megfélemlített ember ostoba tehetetlensége szült — olyan eszmék komplexuma, amelyek állandósítják ezt a te-

hetetlen félelmet, elaltatják az osztályharcot. S bár az istenészme így jön létre és ez a valódi jelentősége, volt olyan idő a történelemben, amikor a demokrácia és a proletariátus harca az egyik vallási eszmének a másik elleni harca formájában folyt. De ez az idő is rég elmúlt."

A fentieket azért kellett idézni, mert a marxista valláskritika ma is időszerűnek és érvényesnek tartja a klasszikusok általános érvényű tanításait, s azokat alkotó módon alkalmazza a változó körülményekre, a konkrét helyzet konkrét elemzéséből kiindulva.

Az ideológiai problémák másik nagy csoportja a vallás szabad gyakorlása, a lelkiismereti szabadság értelmezéséhez kapcsolódik.

A lelkiismereti szabadságot egyesek helytelenül leszűkítik a vallás szabad gyakorlásának jogára, megfeledkezve arról, hogy a világnézeti meggyőződés szabadsága lényegesen több annál, hogy biztosítjuk a vallás szabad gyakorlását.

Hazánkban alkotmányos jog a hitfelekezeten kívüli élet, a materialista, az ateista meggyőződés szabadsága is, és természetesen az is, hogy valaki közömbös legyen mind a vallásos hittel, mind pedig az ateista meggyőződéssel szemben. Adminisztratív eszközökkel, jogi szankciókkal a világnézeti meggyőződést nem lehet szabályozni, itt csakis a meggyőzés, a nevelés, az eszmei nevelő munka segítségével lehet eredményt elérni, csakis úgy lehet előre haladni, hogy tovább erősítjük társadalmunk szocialista jellegét, megvalósítjuk célunkat: a fejlett szocialista társadalmat, majd a kommunizmust.

Akadnak olyanok is, akik a vallásos világnézet, az egyházi ideológia létezését megengedhetetlennek tartják, mivel a vallást vagy a csalók műveként, vagy pedig a tudatlanság termékeként fogják fel, s a vallási tudatot, az istenhitet egyszerűen a régi társadalom káros ideológiai hagyatékának minősítik. Kétségtelen, hogy a vallás társadalmi gyökerei jórészt régebbi időkre, főleg a magántulajdonon alapuló osztálytársadalmakra vezethetők vissza. De a vallásnak a szocializmus építésének bonyolult, ellentmondásos folyamatában, a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet időszakában is vannak gyökerei, amelyek részben konzerválják a régi vallásos tudatot, részben pedig átmenetileg segítik is a vallás fennmaradását, táplál-

ják a túlvilági erőkbe vetett hitet, a vallásos világnézetet. Ezért a vallásos ideológiával szembeni kispolgári türelmetlenség teljesen idegen pártunk politikájától. Ez azonban nem járhat együtt a másik véglettel: a vallásos ideológiával szembeni közömbösséggel, az ideológiai kompromisszummal, az elvtelen megalkuvással. A szocializmus vezető ideológiája a marxizmus —leninizmus, amelynek világnézeti alapja a dialektikus és történelmi materializmus, amivel a vallásos világnézet gyökeres ellentétben áll. A két világnézet elvi ellentétéből szükségképpen következik a köztük folyó eszmei harc elkerülhetetlensége.

■ A világnézeti harc módszerei

A XI. pártkongresszus határozata hangsúlyozta a világnézeti nevelő munka színvonalának emelését, az eszmei harc további erősítését. Ez a harc nem légüres térben folyik. Figyelembe kell venni, hogy *a vallás, s különösképpen a kereszténység kétévezredes történetének legmélyebb válságát éli napjainkban.* A vallásos ideológia mélyülő válsága mindenekelőtt a társadalmi létviszonyok átalakulásából, korunk fő tartalmából, a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenetből adódik. A marxizmus —leninizmus világnézete növekvő hatást gyakorol a dolgozó tömegekre szerte a világon. A tudományos világnézet térhódításában nagy szerepet játszik a tudományos-technikai forradalom is. A tudomány és a technika rohamos fejlődése tovább mélyíti a vallásos ideológia válságát. Ebből természetesen helytelen lenne a vallás automatikus elhalására következtetni. Azzal is tisztában vagyunk, hogy a tudomány, vagy éppenséggel a tudományos tevékenység önmagában spontán módon nem determinálja az ember világnézetét. Azt, hogy kinek milyen a világnézete, sok tényező — osztályhelyzet, iskolai és családi nevelés, műveltség stb. — együttesen határozza meg. Ezért a világnézeti nevelést soha nem szabad leegyszerűsíteni az ismeretközlésre.

Bár hosszabb perspektívában sincs reális kiút a vallás válságából, az egyházak minden lehetséges eszközzel és módszerrel igyekeznek megtartani, illetve erősíteni világnézeti és szervezeti befolyásukat a vallásos emberek körében. Az egyházak arra törekszenek, hogy erősítsék a túlvilági életbe vetett illúzió szükségletét, lelki vigaszt nyújtva azoknak, akik — Marx szavaival

szólva — vagy még nem szerezték meg önmagukat, vagy már ismét elveszítették.

Számolni kell azzal is, hogy szocialista társadalmunk jelenlegi fejlettségi fokán, sőt a belátható jövőben is óhatatlanul kialakulhatnak feszültségek, érvényesülhet a bürokratikus lelketlenség, jelentkezhet a nehezebb sorsú emberek iránti közömbösség, emberi sorssá válhat a magányosság, a sivár egyedüllét, úrrá lehet az emberek egy részén a kiábrándultság, a reménytelenség érzése stb. Mindezt a mai egyházi tanítások az isten „igazságos" büntetéseként tüntetik fel, s a „megváltás", a túlvilági élet ígéretével, az „igazak" üdvözülésének reményével igyekeznek hatásuk alatt tartani, illetve befolyásuk alá vonni az „elesetteket" és különösen a kiforratlan fiatalokat. A mai egyházak legfőbb törekvései közé tartozik az ifjúság megnyerése, s ennek érdekében az egyházi szertartások és etikai tanítások korszerűsítése. Ebben az értelemben került előtérbe az egyházak tanításaiban a miért élünk és a hogyan éljünk kérdése. Az a feladatunk, hogy a reális életszemléletet erősítve, sokoldalúan mutassuk meg: *az emberi lét valóságos értelme* nem az égi, hanem *a földi boldogság megteremtése*, ami csakis a világ megváltoztatásával, az ember alkotó munkájával, a szükségszerűség birodalmának megszüntetésével és a szabadság birodalmának megteremtésével érhető el. Ezért, amikor a szocialista életmód kiszélesítésére törekszünk, legfőbb feladataink közé soroljuk a munkaszeretet, a tettrekészség, a tudatos cselekvés fokozását, a kultúrált életvitel erősítését, a személyiség sokoldalú fejlesztését.

Az egyházak újszerű törekvéseit elemezve nem hagyható figyelmen kívül, hogy akár az egyházi szertartások, akár pedig a teológiai vagy etikai tanítások korszerűsítése meglehetősen ellentmondásos folyamat, ami részint abból adódik, hogy a papság egy része jobban ragaszkodik a régi hagyományokhoz, sőt a korszerűbb törekvések ellen egyesek tudatosan is fellépnek. Ezek alkotják az ún. tradicionalisták, vagy más szóval az „integristák" táborát, akik a katolicizmuson belül, főleg nemzetközileg, számottevő befolyással rendelkeznek. Meg kell még jegyezni, hogy annak idején XXIII. János pápa a különböző keresztény hitfelekezetek közelítésének reményében vetette fel a második vatikáni zsinat összehívásának gondolatát, s a zsinati atyák egy része valóban tett is erőfeszítéseket a keresztény egy-

ség megteremtésére, de azóta nemhogy egységesebb, hanem heterogénebb lett a kereszténység. A keresztény hitfelekezetek között fokozódtak a viták vallásfilozófiai kérdésekben, s nem szűntek meg a nézeteltérések az egyes keresztény hitfelekezetek belső életében sem. Ez is a vallás mélyülő válságát fejezi ki, amit azonban helytelen lenne úgy felfogni, hogy ideológiailag, filozófiailag nem képes többé újítani és az emberek egy részére hatást gyakorolni a mai vallás. Tudatában vagyunk annak, hogy egyetlen egyház sem teszi le az ideológiai fegyvert, sőt világnézeti fegyvertárát bővítve, érveit gazdagítva igyekszik létét fenntartani, befolyását szélesíteni. Ezt természetesen nem nézhetjük tétlenül, s nem is lenne helyes védekező hadállásba vonulni.

Szocialista társadalmunk elsőrendű kötelessége a felnövekvő nemzedék nevelése. Biztosítani kell, hogy a tanulók elsajátítsák a korszerű műveltség és tudományos világnézetünk alapjait, a közösségi élet, a szocialista erkölcs normáit, felkészüljenek a munkára, állampolgári kötelességeik teljesítésére. Ehhez nélkülözhetetlen a pedagógusok, a KISZ és a szülők összehangolt tevékenysége, egész társadalmunk fokozottabb példamutatása és felelősségvállalása. Pártunk eddig épített és a jövőben még inkább számít a pedagógusok, a közművelődési szakemberek világnézeti nevelőmunkájára. A hatékonyabb nevelés egyik fő követelménye, hogy a nevelők szemléletét és munkáját mindjobban hassa át a marxizmus—leninizmus világnézete. A társadalom politikai egységét tovább szilárdítva erősítsük a marxizmus—leninizmus térhódítását, fokozzuk a szocialista tudatosságot. A fejlett szocialista társadalom megteremtésével segítsük elő a vallásos ideológia hatásának további csökkenését, s ugyanakkor ideológiailag, világnézetileg is nyerjük meg azokat is, akik a szocializmus építésének közös platformja alapján politikailag velünk együttműködnek, érzelmileg már ma is a szocializmus eszméjéhez kötődnek, de tudatosan még nem jutottak el a marxizmus—leninizmus világnézetének elfogadásához. Ezt a célt csakis az ideológiai nevelőmunka minőségi követelményeinek fokozásával, meggyőzőbb, érvelőbb, színesebb, gazdagabb nevelési módszerek alkalmazásával tudjuk elérni.

A XII. kongresszus határozata rámutat: „Az elméleti és nevelőmunka jobban segítse elő a szocialista tudat, életmód és élet-

eszmények térhódítását. A figyelmet a társadalom fejlődése szempontjából legfontosabb eszmei és erkölcsi kérdésekre kell összpontosítani: a közérdek tiszteletben tartására és szolgálatára, a munka becsületének növelésére, a kötelezettségek teljesítésére, a közösségi szellem erősítésére. Határozottan fel kell lépni a kispolgári életfelfogás, az önzés, a jogtalan előnyszerzés, a közömbösség ellen. Társadalmunk erkölcsi arculatát tekintve is egyre inkább a munka társadalma legyen."

Ajánlott irodalom

Lenin: Szocializmus és vallás. (*Lenin* Összes Művei. 12. köt. Kossuth Könyvkiadó 1968. 133—137. old.)
Lenin: A munkáspárt és a vallás. (*Lenin* Összes Művei. 17. köt. Kossuth Könyvkiadó 1968. 387—399. old.)
Az MSZMP XII. kongresszusának határozata az ideológiai és művelődési feladatokról. (Rövidített jegyzőkönyv.) Kossuth Könyvkiadó 1980. 83—92., 130—134. old.

Vitakérdések

1. Melyek egyházpolitikánk elvi alapjai és főbb eredményei?
2. Hogyan függ össze egymással a politikai együttműködés és a világnézeti harc?
3. Mit jelent a lelkiismereti szabadság?
4. Mit jelent, hogy pártunkban a vallás nem magánügy?
5. Melyek a világnézeti harc fő módszerei?

Kilencedik fejezet

A NEMZETKÖZI IDEOLÓGIAI HARC SZEREPE ÉS FELADATAI

1. A békés egymás mellett élés és az ideológiai harc

A nemzetközi ideológiai harc világpolitikai körülményei

A nemzetközi élet eseményei tanúsítják, hogy napjainkban sok tekintetben új helyzetbe került a világ. Ennek jelei:

— a szocialista országok fejlődése és nemzetközi befolyásuk növekedése;

— a tőkés világban folyó osztályharc újabb fellendülése elsősorban Nyugat-Európában;

— a nemzeti felszabadító mozgalmak előretörése, példa rá egyebek között Laosz, Angola, Etiópia, Afganisztán;

— a tőkés világ elhúzódó politikai, gazdasági, ideológiai válságának mélyülése, s ezzel szoros összefüggésben az imperializmus szélsőséges köreinek bel- és külpolitikai aktivizálódása, ami általában az enyhülési politika elleni fellépésben, s ezen belül egyes tőkésállamokban a szocialistaellenes, antikommunista uszítás fokozódásában mutatkozik meg.

E tényekre építve mondhatjuk, hogy a világpolitikában jelentős változásoknak lehetünk tanúi. De bármennyire is a változások jellemzik a mai világpolitikai helyzetet, mégis legalább olyan fontosak azok a mozzanatok, amelyek a jelenlegi nemzetközi viszonyokban a változatlanságról tanúskodnak.

A változó nemzetközi helyzetben változatlan a szocialista világ, a nemzetközi forradalmi erők stratégiája. Ezt a stratégiát egyesült erővel dolgozták ki a kommunista pártok az 1957-es, az 1960-as és az 1969-es nemzetközi tanácskozásokon. Lényegét a jelenlegi szakaszban így fogalmazhatjuk meg: harc a békéért, a demokráciáért, a nemzeti függetlenségért és a szocializmusért, minden foradalmi erő egységes, antiimperialista szövetségbe tömörítéséért.

E meghatározásnak fontos sajátossága, hogy a stratégiai irányvonal valamennyi célkitűzése feltételezi a szocializmusért vívott harcot. A békéért, a demokráciáért és a nemzeti függetlenségért vívott küzdelem ugyanis végső soron a szocializmus győzelme felé viszi az emberiséget. A szocializmus eredményei kedveznek a háború, a reakció és a gyarmatosítás ellen küzdő általános demokratikus mozgalmaknak.

Ez a stratégiai állandóság nem mond ellent annak a ténynek, hogy valamennyi történelmi szakasz konkretizálja a kommunista mozgalom feladatait, összekapcsolja a feladatokat az adott időszakra jellemző más tennivalókkal, meghatározza a megoldásokhoz vezető utakat és módokat. Minthogy azonban a stratégia minden körülmények között szorosan összefügg az imperializmus, a kapitalizmus megdöntésével, a szocializmus és a kommunizmus felépítésével, a történelmi célhoz való viszonyt tekintve *a mai nemzetközi helyzet változó körülményei között is alapvetően változatlan a forradalmi stratégia.*

Nem változik az új helyzetben az imperializmus stratégiája sem. Tény, hogy az imperializmus politikája jelentősen módosul, de nagyon lényeges az a mozzanat, hogy ezek a változások nem az osztálycélok feladását jelentik, hanem azt, hogy a változatlan osztálycélokat változó eszközökkel, új módszerekkel próbálja elérni a monopoltőkés burzsoázia.

Éppen ezért ma is érvényes a kommunista és munkáspártok 1969. évi moszkvai tanácskozásának megállapítása, miszerint „az imperializmus agresszív stratégiájának éle, akárcsak korábban, ma is mindenekelőtt a szocialista államok ellen irányul. Az imperializmus nem mond le a szocializmus elleni nyílt fegyveres harcról, szakadatlanul fokozza a fegyverkezési hajszát, aktív működésre próbálja serkenteni a Szovjetunió és

más szocialista országok elleni agresszió céljából létrehozott katonai tömböket, mind élesebb ideológiai harcot folytat ellenük és igyekszik fékezni gazdasági fejlődésüket".

Az eddig említett két változatlan mozzanatból következik egy harmadik: *a békés egymás mellett élés mit sem változtat a szocializmus és a kapitalizmus antagonisztikus ellentmondásán, vagyis a politikai enyhülés semmilyen formában sem jelenti a nemzetközi osztályharc feladását, szüneteltetését. A békés egymás mellett élés nem más, mint a nemzetközi osztályharc sajátos formája, amelynek révén a szocializmus a világháború elkerülésével akarja legyőzni a kapitalizmust.* Az enyhülés viszonyai között a szocialista és a tőkésországok politikai érintkezése kibővül, vagyis az antagonisztikus ellentmondások, a politikai és az ideológiai különbségek ellenére is kölcsönösen előnyös, egyenjogú kapcsolatok jönnek létre közöttük.

A mai világpolitikai helyzet negyedik változatlan mozzanata, hogy *a két rendszer békés egymás mellett élése nem jelent békét az ideológia területén.*

Az osztályharc eddigi története megerősíti azt az igazságot, hogy az „ideológiai kompromisszum" a gyakorlatban az ellenfél előtti politikai kapitulációt jelenti. Az adott osztály céljait és érdekeit kifejező ideológiai elvek mindennemű feladása elkerülhetetlenül együtt jár az ideológia lényegének megváltozásával, vagyis egy másik osztály álláspontjára való áttéréssel. Jogosan mondjuk tehát, hogy *az ideológiák antagonisztikusan állnak szemben egymással, nem közeledhetnek egymáshoz.*

Miért szükséges az említett mozzanatok áttekintése? Azért, hogy levonhassuk a következtetést: a jelenlegi szakaszban egyidőben, egyszerre jelentkezik a békés egymás mellett élésben kifejeződő politikai harc, a gazdasági verseny és az eszmék küzdelmét megtestesítő ideológiai konfrontáció. Így tehát napjaink egyik fontos jellegzetessége a békés egymás mellett élés és az ideológiai harc törvényszerű kapcsolata. Mindkettő szerves része a munkásosztály és a burzsoázia közötti osztályharcnak, ami a politika, a gazdaság és az ideológia területén folyik.

A XII. kongresszus határozata megállapítja: „Korunkban az emberiség számára sorsdöntő a béke megőrzése, egy újabb világháború megakadályozása. A nemzetközi viszonyok alapvető

tartalma változatlanul a szocializmus és a kapitalizmus világméretű küzdelme és versengése, amely az imperializmus megújuló provokációi ellenére a békés egymás mellett élés keretei között folyik."

„Külpolitikánk hazánk érdekeivel összhangban, a proletár internacionalizmus elvét követve, segíti a szocializmusért, a társadalmi haladásért, a békéért vívott harcot."

A békés egymás mellett élés és az ideológiai harc viszonya

A békés egymás mellett élés és az ideológiai harc azért is elválaszthatatlan egymástól, mert az eszmék harca elősegítheti, hogy a vitás kérdések ne a hadszíntéren, hanem politikai síkon, békés módon oldódjanak meg. Az ideológiai harc hozzájárulhat ahhoz, hogy a tömegek szembeforduljanak a háborús uszítással, a fajüldöző elméletekkel, és teret nyerjenek a haladás és a béke eszméi.

A békés egymás mellett élés és az ideológiai harc szoros kapcsolata nemcsak a külpolitikában, hanem a belpolitikában is megtalálható. Nem vitás ugyanis, hogy az enyhülés következtében szélesedő kapcsolatok — még ha az érintkezés formái normálisak is — bizonyos ideológiai következményekkel járnak. *Az imperializmus* a széles körű érintkezéssel visszaélve tudatosan is *törekszik a szocialista rendszer ideológiai fellazítására.* Mindezek ellenére sem lehet elzárkózni a polgári világtól, sőt a szocialista országok a kapcsolatok fejlesztésének hívei. A burzsoá világgal való széles körű érintkezés azonban szükségessé teszi a társadalom ideológiai felvértezését, a marxizmus—leninizmus terjesztését, a szocialista építés gyakorlatának népszerűsítését, a burzsoá ideológia elleni harcot.

Az ideológiai harc nem azonos az ideológiai diverzióval. Sajnos gyakran leegyszerűsítve úgy fogalmaznak: a különbség „csupán" annyi, hogy az egyiket mi csináljuk, a másikat az ellenség.

Az ideológiai harc és az ideológiai diverzió mindenekelőtt céljaiban különbözik egymástól. Mi az eszmék hirdetésével arra törekszünk, hogy megmutassuk az emberiségnek, merre tart a társadalmi fejlődés fő áramlata, meg akarjuk győzni arról, hogy

az igazi távlatokat a szocializmus nyújtja a népeknek. Vagyis mi az ideológiai harcban eszmék terjesztésével a társadalmi haladást akarjuk meggyorsítani, elősegíteni.

Mit képvisel a burzsoázia az ideológiák küzdőterén? Azt, hogy „a kapitalizmus a dolgok természetes rendje", hogy „a kapitalizmus átalakul, népi kapitalizmussá válik". Azt hirdeti, hogy az emberiség minden problémája megoldható a „megújhodó, szocializálódó" kapitalizmus keretei között, tehát nem annak megdöntésére, hanem a megjavítására kell törekedni. Ez nem más, mint a társadalmi haladás megállítására irányuló törekvés, amit joggal nevezünk diverziós cselekménynek.

A második alapvető különbség, hogy mi az eszmék harcában olyan ideológiára építünk, amely híven tükrözi az objektív valóságot, igaz eszméket hirdet, tudományosan megalapozott válaszokat ad a társadalom megoldásra váró kérdéseire. Mi az eszmék küzdőterén tudományos világnézetet képviselünk, amely nem dogmák gyűjteménye, hanem élő, fejlődő tudomány.

Velünk szemben az ideológiai diverzió olyan elméleteket sorakoztat fel, amelyek a történelmi tapasztalatok tanúsága szerint nem adnak tudományosan megalapozott választ az emberiség nagy kérdéseire. Már önmagában az a próbálkozás, hogy elhitessék: a társadalmi fejlődés folyamán a kapitalizmus fennmarad, megújhodik, korszerűsödik, ezzel szemben a szocializmus eltűnik a társadalom színteréről — ez önmagában sem más, mint apologetika.

Végül döntő különbség az ideológiai harc és az ideológiai diverzió között, hogy míg mi az emberek nemes érzelmeire és józan értelmére kívánunk hatni, addig az ún. lélektani hadviselés az alantas érzelmekre épít, féligazságot terjeszt, vagyis *manipulál.*

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a nemzetközi helyzetben az utóbbi időkben lényeges pozitív változások történtek annak eredményeként, hogy az erőviszonyok megváltoztak a béke, a demokrácia, a nemzeti felszabadítás, a függetlenség és a szocializmus javára. Fokozódott a néptömegek és az őket képviselő politikai és társadalmi erők harca. Mindezzel egyidőben — ez nagyon lényeges vonása korunknak — előrehaladt a világforradalmi folyamat, annak mindhárom alkotó részében: a szocialista

világrendszerben, a tőkés világban harcoló munkásmozgalomban és a nemzeti felszabadító mozgalmakban.

A XII. kongresszus határozata rámutat: „Korunk egyik legbefolyásosabb politikai tényezője a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom. A kommunista és munkáspártok következetesen képviselik a munkásosztály és más dolgozó osztályok napi érdekeit és forradalmi céljait, az emberi haladás egyetemes ügyét. Politikájuk, a marxista—leninista világnézet mind nagyobb tömegekre hat. Gyarapodnak soraik, új pártok jönnek létre. A kommunista és munkáspártok a szocialista országokban az új élet építésének vezetői, a kapitalista országokban a társadalmi haladás úttörői, a volt gyarmati területeken a nemzeti függetlenség teljes kivívásáért és a haladásért folytatott küzdelem élharcosai."

2. A nemzetközi ideológiai harc tartalma, főbb vonásai

A nemzetközi ideológiai harc növekedése

A szocializmus erőit, a kommunista pártokat többek között az különbözteti meg minden más politikai mozgalomtól, hogy ismerik a társadalmi fejlődés törvényeit és harcukat tudományosan megalapozott, forradalmi elmélet vezérli. Ezért a forradalmi pártok, a kommunista és munkáspártok, a szocialista országok minden helyzetben, az osztályharc minden szakaszában fontos feladatuknak tartják forradalmi elméletük fejlesztését és alkotó alkalmazását. A szocializmus számára — ez történelmi tapasztalat — a siker legfőbb biztosítéka a marxista—leninista politika gyakorlati alkalmazása. Történelmi tény, hogy amikor egy szocialista ország vagy forradalmi párt lebecsülte az elmélet jelentőségét, akkor az ösztönösség, a szubjektivizmus uralkodott el a politikában, ami súlyos helyzeteket teremtett. Ha azonban megvalósította az elvi politikát, akkor előre tudott haladni. Az elvi politika pedig feltételezi az eszmék terjesztéséért, illetve az idegen eszmeáramlatok ellen vívott ideológiai harcot, s

máris megtaláltuk a legfőbb magyarázatát annak, miért érdekeltek a szocializmus erői ebben az eszmei küzdelemben.

Az ideológiai harcot szükségessé teszi belső fejlődésünk is. A szocializmus építésének két fő frontja van: a népgazdaság sokoldalú fejlesztése és a tudat szocialista átalakítása. Ez utóbbi egyrészt azt jelenti, hogy terjesztjük a magunk világnézetét, alakítjuk a szocialista közgondolkodást, másrészt — ami ettől elválaszthatatlan — harcot folytatunk minden olyan nézet és magatartás ellen, ami idegen a világnézetünktől, erkölcsünktől, értékrendünktől.

Napjainkban a nemzetközi osztályharc követelményei is előtérbe helyezik az ideológiai küzdelmet. A békés egymás mellett élést, a kapcsolatok bővítését a tőkés világgal csak úgy vállalhatjuk, ha erre ideológiailag is felkészítjük a társadalmat. Egyfelől arra, hogy kellő magabiztossággal tudja képviselni az igaz eszméket, megfelelő érettséggel tudjon szelektálni a beáramló nézetek között, másfelől, hogy az érvek erejével határozottan fel tudjon lépni a szocializmus építését gátló burzsoá eszmei áramlatokkal szemben. Tehát forradalmi küldetésünk és belső fejlődésünk mellett az objektív világhelyzet is táplálja a szocializmus erőinek érdekeltségét a nemzetközi ideológiai harcban.

A szocialista országok kommunista és munkáspártjai 1976 decemberében Szófiában tanácskoztak és megvitatták pártkongresszusaik néhány fontosabb elvi-politikai kérdését. Megállapították, hogy a szocializmus építésének mai szakaszában megnőtt az ideológiai munka szerepe.

A testvérpártok képviselői nemcsak megállapították az ideológiai munka megnövekedett szerepét, hanem keresték a választ arra, hogyan lehet eleget tenni a nagyobb követelményeknek. A válasz: növelni kell az ideológiai munka hatékonyságát, erősíteni e tevékenység komplexitását. A komplexitáson három nevelő funkció összekapcsolását értették: az eszmei-politikai nevelés, a munkára nevelés és az erkölcsi nevelés egységét.

Érdekelt-e a tőkés rendszer az ideológiai harcban?

A kapitalizmus azért érdekelt az ideológiai eszközök fokozott alkalmazásában, mert *változatlan stratégiáját változó taktikával kell végrehajtania.* Vagyis a jelenlegi taktikájában nagyobb súlyt kap a fellazítás, melynek szerves része az ideológiai diverzió, a lélektani hadviselés. Napjainkban nem kell ezt külö-

nösebben bizonygatni, hiszen jól mutatja ezt az imperializmus antikommunista hadjárata.

A kapitalizmust az is ösztönzi az ideológiai diverzió erősítésére, hogy megnövekedett a szocializmus hatása, amit ellensúlyozni próbál.

Ez a megnövekedett hatás mindenekelőtt annak következménye, hogy a létező szocializmus

— állami keretek között megvalósult politikai realitás: olyan új típusú állam, amelyben a hatalom a dolgozó népé, nemzetközileg pedig a szocialista országok világrendszere, amely a nemzetközi politika alapvető tényezője;

— gazdasági realitás: egy minőségileg új termelési mód, nemzetközi keretekben erős gazdasági közösség, amely egyre növekvő, fontos része a világgazdaságnak;

— a társadalmi kapcsolatok új fajtája: mindinkább megvalósítja a társadalmi egyenlőség és igazságosság elvét, közelíti egymáshoz a szocialista társadalomban még meglevő osztályokat, rétegeket, népeket és nemzetiségeket;

— új kulturális és erkölcsi realitás: új típusú kapcsolatokat hoz létre az emberek között, szocialista kultúrát teremt, új erkölcsi értékeket fogalmaz meg és kialakítja a szocialista életformát;

— a világpolitikában minőségileg új erő, amely történelemformáló tényezővé vált.

Vagyis ma a tőkés világnak számolnia kell a megmásíthatatlan realitással: a szocializmus játssza a főszerepet abban, hogy a világ erőviszonyai a béke, a demokrácia, a nemzeti függetlenség és a társadalmi haladás javára változnak; a szocialista közösség kedvező befolyást gyakorol a nemzetközi kapcsolatok egész rendszerére, a világpolitika alakulására.

Ezt a hatást próbálja ellensúlyozni az imperializmus az ideológiai diverzióval.

A monopoltőkés burzsoáziát az ideológiai diverzióra ösztönzi a kapitalizmus belső helyzete is: a baloldal előretörése, a tőkés rendszer egyre mélyülő általános válsága. Az ideológiai diverzió eszközeivel három célt próbál elérni: megnyerni a

hazai közvéleményt, megtéveszteni a szocialista országok közvéleményét, apologetikát adni, vagyis olyan eszmerendszert hirdetni, amely a kapitalizmus megújhodását, korszerűsödését bizonyítja.

A tőkés világ az ideológiai diverzió eszközeivel megpróbálja meghamisítani, egyoldalúan beállítani az enyhülést. Ezért hirdeti. hogy az enyhülés „egyirányú utca", mert „csak a Szovjetuniónak, a szocialista országoknak előnyös", „meg kell velük fizettetni az enyhülés árát". A fizetség a szocialista rendszer belső liberalizálása, vagyis alapjainak aláásása.

Az elmondottak leglényegesebb következtetése, hogy korunkban az ideológiai harc hosszú távú objektív jelenség, amely mind a szocializmusnak, mind a kapitalizmusnak — a maga szempontjából — érdeke. Nem igaz tehát, hogy a szocialista országokra rá kell kényszeríteni az ideológiai harcot.

Napjainkban kétségtelenül az ideológiai harc intenzívebb szakaszában vagyunk. A harc élesedik, méreteiben bővül, s a korábbinál szorosabban kapcsolódik a politikai és a gazdasági harchoz. A külpolitika kézzelfogható eszközeként is jelentkezik.

■ A marxizmus, illetve a burzsoá ideológia pozíciói a nemzetközi ideológiai harcban

Hogyan jellemezhetők a marxizmus—leninizmus pozíciói a jelenlegi nemzetközi ideológiai harcban?

A legfontosabb mozzanat, hogy *az idők folyamán vitathatatlanul bebizonyosodott a marxizmus—leninizmus tudományos igazsága.*

A szocialista forradalmak lényege azonos: a kapitalista rendszer felszámolása és a szocialista rendszer megvalósítása. Ha ez nem következik be, akkor nem beszélhetünk szocialista forradalomról. Ha pedig ez így van, akkor *a szocialista forradalom törvényszerűségei szükségképpen általános érvényűek,* bármilyenek is legyenek azok a körülmények, amelyek között e forradalom kibontakozik.

A szocialista építés gyakorlatában beigazolódtak a nemzetkö-

zileg közös törvényszerűségekről és a nemzeti sajátosságokról vallott marxista nézetek.

A marxizmus—leninizmus tudományos igazságát azonban nemcsak az alapvető tanítások fejezik ki. *Időszerű és igaz az a tudományos módszer* — a konkrét helyzet konkrét elemzése — *is, ahogy Marx, Engels, Lenin a tartalomhoz eljutott.*

Ideológiánk erejét növeli, hogy nemzetközi érvényéhez nem férhet kétség.

Olyan elmélet áll szemben a burzsoá ideológiával, amely nemzetközi érvényű s a változó történelmi helyzetben, változó társadalmi, politikai viszonyok között is a forradalmi cselekvés vezérfonala.

Nem szabad megfeledkeznünk azonban azokról a tényezőkről sem, amelyek gyengítik ideológiánk harci pozícióit.

A legnagyobb tehertétel az opportunizmus, amely jobbról és „balról" a legkülönbözőbb módon igyekszik meghamisítani a marxizmus—leninizmust, gyengíteni a munkásosztály és élcsapata harcát, viszályt kelteni a szocialista országok között, szakadást előidézni a kommunista és munkásmozgalomban és a nemzeti felszabadító mozgalomban. Az opportunisták a munkásosztály érdekeit a burzsoázia érdekeihez igazítják.

Nincs rá mód részletesen taglalni a munkásmozgalmon belül fellépő elméleti opportunizmus keletkezésének és elterjedésének okait. Ehhez szükség lenne az adott korszak, illetve fejlődési szakasz legfőbb tartalmának, legfontosabb tendenciáinak és sajátosságainak elemzésére és azoknak a szubjektív mozzanatoknak a vizsgálatára, amelyek az adott korszak, illetve fejlődési szakasz körülményei között keletkeztek. Ezúttal tehát csak azt vegyük számba, milyen közös ismertetőjelük van a mai jobboldali és „baloldali" opportunista nézeteknek.

Ezek:

— a politikai irányvonalat nem osztályalapokról elemzik,

— tagadják a társadalmi fejlődés általános törvényszerűségeit,

— nem ismerik el a munkásosztály vezető szerepét a mai társadalmi fejlődésben,

— elutasítják a marxista—leninista pártok eszmei és szervezeti alapjait,

— eltorzítják vagy elárulják a proletár internacionalizmus elveit és nacionalista álláspontot foglalnak el,

— szovjetellenes politikát folytatnak, az antikommunizmus erőivel szövetkeznek.

Külön kell szólni ezzel összefüggésben a maoizmusról, mint a marxizmus—leninizmussal szemben álló opportunista ideológiáról és politikáról. Ennek osztálylényege a kispolgárság, meghatározó vonása a szélsőséges nacionalizmus, a nagyhatalmi sovinizmus. Ideológiai szempontból különösen azért veszélyes, mert nem nyíltan támadja a marxizmust, hanem belülről ki akarja sajátítani azt. Azt hirdeti, hogy a maoizmus „korunk marxizmusa", a „marxizmus csúcsa", vagyis a marxizmus álarca mögé bújva visszaél a marxizmus—leninizmus vonzerejével.

Nagy ideológiai tehertétel a nacionalizmus is, mivel ezek az előítéletek még a szocialista forradalom győzelme után is fennmaradnak. Sőt: a nacionalizmus, ha nem szállunk szembe vele, még erősödhet is.

Milyenek a burzsoá ideológia pozíciói?

Abból kell kiindulnunk, hogy a burzsoá ideológiának még erős pozíciói vannak, hiszen százmilliókat képes szellemi rabságban tartani. Nem szabad tehát lebecsülni a burzsoá ideológia befolyását. A marxizmus—leninizmus előrehaladása sem jelenti automatikusan a burzsoá ideológia csődjét.

Lenin többször hangsúlyozta, hogy a szocialista eszmék győzelmét csak a burzsoá eszmékkel való kérlelhetetlen harcban lehet biztosítani. „Mi a teendő?" című művében rámutatott, hogy a burzsoá ideológia régebbi, mint a szocialista ideológia, több eszköze van propagandájának terjesztésére, s ezért befolyást gyakorolhat ott, ahol nem talál visszautasításra. „És ezért minél fiatalabb a szocialista mozgalom valamelyik országban — vonta le a következtetést Lenin —, annál erélyesebben kell harcolnia minden olyan kísérlet ellen, amely a nem szocialista ideológia megszilárdítására irányul."

Mindezek ellenére mégis megállapíthatjuk, hogy *a burzsoá ideológia alapvetően válságban van.* E válsághelyzet azonban nem jelenti hatástalanságát.

Mivel bizonyíthatjuk, hogy a burzsoá ideológia válságban van? Mindenekelőtt azzal, hogy válságban van maga az a társadalmi háttér, amelyet képvisel: a kapitalizmus. Tovább mé-

lyül a tőkés rendszer általános válsága, kiterjed a tőkés társadalom életének valamennyi — gazdasági, társadalmi, erkölcsi és politikai — területére, s egyaránt érinti az Egyesült Államokat, Nyugat-Európát és Japánt. Súlyos következményekkel jár a munkásosztály, a parasztság és a középrétegek élet- és munkakörülményeire, mély ellentétekhez vezet a nemzetközi politikai és gazdasági kapcsolatokban. Mindez azt bizonyítja — állapították meg az európai kommunista és munkáspártok 1976-ban Berlinben —, hogy a kapitalista társadalom gazdasági és társadalmi szerkezete egyre inkább ellentmondásba kerül a dolgozók és a néptömegek szükségleteivel, a társadalmi haladás és a demokratikus fejlődés követelményeivel.

A válság másik bizonyítékát már érintettük: a burzsoá ideológia nem képes tudományosan megalapozott választ adni a kor kérdéseire, hanem manipulál.

Mit jelent pontosan a manipuláció? A manipuláció a lélektani hadviselés egyik formája, amely szervesen hozzátartozik a monopoltőke uralmi módszereihez. Az előítéletek, a valótlanságok és féligazságok, a félelem terjesztése, a szabad véleményalkotás megakadályozása mindig azoknak az osztályoknak az érdeke, amelyek a maguk történelmileg idejétmúlt gazdasági, politikai és szellemi uralmát az új társadalmi osztályok forradalmi harcával szemben védelmezik. A tudat manipulálása arra irányul, hogy az emberek eleve hamis feltevéseken alapuló véleményt alkossanak és így hamis következtetésekre jussanak. Ennek folytán pedig hamis, azaz az illető egyén objektív érdekeivel ellentétes cselekedeteket hajtsanak végre.

Az imperializmusban tehát a monopóliumok és a nép érdekei között feszülő antagonizmust úgy akarják feloldalni, hogy a nép érdekeit egyszerűen félreteszik és megpróbálják a monopóliumok érdekeit általános társadalmi érdekké, össztársadalmi tudattá manipulálni.

Az az ideológia, amely ehhez ad „emléti" alapot, vagyis egyre inkább az imperialista hatalmak konkrét politikájának kiszolgálójává válik — kétségtelenül válságban van.

A harmadik bizonyíték a burzsoá ideológia válságára, hogy befolyási övezete fokozatosan szűkül. Teljesen nyilvánvaló, hogy a szocialista forradalom előrehaladása, a szocialista világrendszer kialakulása, a kommunista mozgalom terjedése, a szocia-

lista orientáció erősödése a fejlődő világban — mindez nem csupán politikai, gazdasági vagy katonai vesztesége az imperializmusnak, hanem ideológiai szférájának szűkülését is mutatja. Voltaképpen 1917 óta folyamatosan megfigyelhetjük a burzsoá ideológia befolyási övezetének csökkenését, ami ugyancsak biztos jele ideológiai válságának.

A marxizmus—leninizmus és a burzsoá ideológia jelenlegi helyzetének alapján a kettőjük harcában kinek a javára billen a mérleg?

A kérdésre csakis a történelmi tények alapján lehet a választ megfogalmazni. A legfőbb és teljesen objektív mérce: a világforradalmi folyamat. Egészen nyilvánvaló, hogy a világforradalmi folyamat előrehaladása nemcsak a szocializmus, a nemzetközi forradalmi mozgalom, a nemzeti felszabadító mozgalmak politikai, gazdasági és katonai erejének, győzelmeinek köszönhető, hanem annak is, hogy *világszerte mind nagyobb a marxizmus—leninizmus vonzereje.* A világforradalmi folyamatot nem lehet csak politikai, gazdasági vagy társadalmi tényezőkre visszavezetni, hanem feltétlenül szerepet játszik benne az ideológiai tényező is. Ha tehát a világforradalmi folyamat előrehalad, ami kétségtelen tény, akkor ez azt is bizonyítja, hogy a marxizmus—leninizmus vonzereje nagyobb, mint a burzsoá ideológiáé.

A burzsoá ideológiai tevékenység főbb jellemzői napjainkban

Az imperializmus ideológiai diverziójának tartalma az antikommunizmus. Ez nem egységes ideológia, hanem a burzsoá elméletek heterogén halmaza, amely a befolyásolandó terület különféle sajátosságainak megfelelően, a napi politikai szükségletek szerint, a szociális demagógiát, az imperialista politika ideológiai megalapozását szolgálja.

Az antikommunizmus a burzsoá ideológiából táplálkozik, de nem jelenti azt, hogy a polgári ideológia azonos az antikommunizmussal. Vannak burzsoá ideológusok, akik nem értenek egyet az antikommunizmus egyik vagy másik nézetével, sőt szembe is szállnak vele.

Ilyen értelemben az antikommunizmus az a burzsoá eszme,

politika és propaganda, amely fellép a kommunizmus elvei és gyakorlata ellen; az imperializmus fő eszmei-politikai fegyvere a szocializmus, a forradalmi munkásmozgalom és minden más haladó demokratikus erő elleni küzdelemben.

Egyesekben felvetődik az a kérdés: nem „túlhaladott" nézet-e az antikommunizmusról beszélni a szocialista és a tőkésállamok közötti kapcsolatok kiterjedésének időszakában, amikor kommunisták is részt vehetnek egy-egy tőkésállam kormányában, vagy közel jutnak a hatalom sáncaihoz?

Erre a kérdésre egyértelműen nemmel kell válaszolni.

Az antikommunizmus nem mai jelenség, megítélése alapvetően azonos minden korszakban: kialakulása óta a szélsőséges reakciót szolgálja és ezen a konkrét körülmények mit sem változtatnak.

Tény persze, hogy megváltozott az a közeg, amelyben az antikommunizmus érvényesülni próbál. Ezért más eszközökkel igyekszik elérni céljait, mások a módszerei. De létét nem lehet tagadni.

A burzsoá ideológiai diverzió fő célpontja a szocializmus, amelynek ez meghamisítja a jelenét és a jövőjét. Ennek szolgálatában kidolgozta a szocializmus különféle „modelljeinek" elméletét, amely szerint „minden országnak csak a szocializmus egy-egy sajátos típusa, modellje felelhet meg", ennélfogva „nem lehetnek általános érvényű tapasztalatok". Vagyis: szembeállítja a szocialista építés általános törvényszerűségeivel a nemzeti sajátosságokat.

Nem nehéz eldönteni, mi ezzel a célja: igazolni a nemzeti különállást, kisebbíteni a szocialista építés szovjet tapasztalatainak nemzetközi jelentőségét, szítani a nacionalizmust és a szovjetellenességet.

A burzsoá ideológusok azt állítják, hogy a létező szocializmus tökéletlen társadalom, mert nem biztosítja a szabadságot, a demokráciát, az emberi jogokat. Éppen ezért külső vagy belső nyomással „rá kell kényszeríteni" a humánumot, az emberarcúságot, a demokráciát.

Mi a lényege ennek az elméletnek? Tulajdonképpen semmi új. A burzsoázia ideológusai már a Nagy Októberi Szocialista Forradalom előtt is azt állították, hogy a kommunizmus a despotizmus és a rabság társadalma. A forradalom győzelme után

ezt megtoldották a diktatúra és a demokrácia szembeállításával, az ötvenes évek elején pedig számos burzsoá filozófus azt vallotta, hogy „az antidemokratikus" vagy a „totalitárius" tendenciák a szocialista rendszer természetéből adódnak.

Ma absztrakt módon, az összefüggésekből kiragadva tárgyalják a szabadság fogalmát, és megkerülik a konkrét választ arra, milyen osztályérdekeket képvisel az állam a szocializmusban és a kapitalizmusban. Elhallgatják azt a tényt, hogy a szocializmusban az egyén szabadságának garanciája az egész társadalom szabadságában van. Ennek alapján előszeretettel „magyarázzák" a szocialista demokrácia fejlődését és eleve „a demokrácia vagy diktatúra" hamis képletének jellegzetes polgári megoldásából indulnak ki. A demokrácia fogalmát azonosítják a burzsoá parlamentáris rendszerrel, a proletárdiktatúrát pedig szembeállítják a demokráciával.

A burzsoá ideológiai diverzió fontos feladata a kapitalizmus apologetikája, vagyis annak bizonyítása, hogy a tőkés társadalom átalakuló, korszerűsödő, megújhodó társadalmi szervezet.

„Az imperializmus nem számíthat sikerre, ha nyíltan meghirdeti céljait. Arra kényszerül — mondotta L. I. Brezsnyev a kommunista és munkáspártok 1969. évi nemzetközi tanácskozásán —, hogy szándékainak igazi értelmét elködösítő, a népek éberségét elaltató ideológiai mítoszok egész rendszerét teremtse meg."

Nos, ezen ideológiai mítoszok sorában fontos helyet foglalnak el azok az elméletek, amelyek szerint az állami beavatkozás és a tudományos-technikai forradalom hatására megújhodik a kapitalizmus, megváltozik a burzsoá társadalom kizsákmányoló jellege, megszűnik a benne uralkodó társadalmi igazságtalanság, létrejön a bőség társadalma.

Alapvetően ezen a sínen mozog az imperialista ideológiai diverziót teljes mértékben kiszolgáló antikommunista propaganda. Ezt alkalmazzák hazánk ellen is. Megpróbálnak

— *bizalmatlanságot kelteni* a párt és a kormány politikája iránt és így akadályozni annak megvalósulását;

— *szembeállítani hazánkat* a többi szocialista országgal, mindenekelőtt a Szovjetunióval, megbontani a Varsói Szerződés Szervezetében és a KGST-ben megtestesülő összefogást;

— *illúziókat táplálni* a kapitalizmus iránt, terjeszteni a tőkés világ politikai eszméit, erkölcsi elveit, életformáját.

Az imperialista propaganda ezen tevékenysége többé-kevésbé ismert, mégis érdemes vele foglalkozni, mert számos új jellegzetességet mutat.

Ma a hazánk ellen irányuló propaganda legfőbb jellegzetessége, hogy nem közvetlenül üszít a rendszer megdöntésére, hanem egy olyan folyamat kibontakoztatására ösztönöz, amely reményei szerint elvezet a rendszer megdöntéséhez. Jó példa erre a gazdaságirányítási rendszerünkkel kapcsolatban folytatott manipuláció: miközben dicsérte a reformot, „kifogásolta" a fékeket, a szabályozókat; a tervgazdálkodást próbálta feltüntetni a legnagyobb akadálynak, s helyette a piacgazdálkodást ajánlotta. Vagyis nem támadta, hanem túl akarta hajtani az intézkedéseket, túl a szocializmus keretein.

Lényeges jellegzetessége a burzsoá propagandának, hogy megváltozott a hangvétele. Az útszéli uszítást felváltotta az álobjektív hang, amellyel a lojalitás látszatát kelti.

Az ellenséges propaganda igyekszik szorosan kapcsolódni a hazai közélethez. Nagy erőfeszítéseket tesz, hogy információs forrásként elfogadtassa magát. A Szabad Európa rádióadó nem is titkolja, hogy ő a magyar közvélemény „hiteles informátora", „világra nyíló ablaka" kíván lenni.

De a leglényegesebb új elem, hogy az ellenséges propaganda most már nem kívülről, hanem belülről próbál szólni hazai közéletünkről. Azt a látszatot igyekszik kelteni, hogy nem „felülről" szól bele dolgainkba, hanem „alulról".

Az ellenséges propaganda hatásának mérlegelésekor abból kell kiindulnunk, hogy a lakosság véleményét alapvetően a szocialista építés eredményei formálják, a szocialista tudat meglevő elemei alakítják. A burzsoá propaganda, az ideológiai diverzió tehát nem tudja célját elérni. Befolyását ennek ellenére nem szabad lebecsülnünk.

3. Feladataink a nemzetközi ideológiai harcban

A lényegre koncentrálni

A nemzetközi ideológiai harc két ellentétes világnézet küzdelme. Helytelen lenne tehát ide sorolni a nemzetközi munkásmozgalomban folyó vitát. Ez nem ellenséges, sok esetben nem is opportunista nézetekkel szembeni fellépés, hanem a munkásmozgalom új hélyzetéből adódó új válaszok kiérlelődésének szükségszerű eszköze. Emlékezetes Kádár János felszólalása az 1976. júniusi berlini tanácskozáson arról, hogy a kommunista pártok között voltak, vannak és nyilván lesznek is véleményeltérések, viták egyes ideológiai, politikai, taktikai vagy stratégiai kérdések megítélésében — ez a fejlődés velejárója. S hozzátette: „A történelem tanúsága szerint mozgalmunk erősödését az szolgálja, ha eszmecseréinket a kölcsönös megbecsülés, a proletár internacionalizmus szelleme hatja át, és állásfoglalásainkat, tevékenységünket alapvető érdekeink és céljaink azonossága vezérli."

A burzsoá ideológia természetesen megpróbál beleszólni mind a jobb- és a „baloldali" opportunizmussal folytatott harcunkba, mind a nemzetközi munkásmozgalomban folyó vitába. Az „eurokommunizmus" elnevezésű „találmánya" a legjobb példa arra, hogyan igyekszik kihasználni a munkásmozgalomban folyó vitát.

A burzsoá ideológia elleni harc legfőbb eszköze *politikánk következetes megvalósítása*, egyértelmű képviselete, a marxizmus—leninizmus terjesztése, vonzerejének növelése. Talán túl általánosnak tűnik, de ez az igazság: *a szocializmus építése a burzsoá ideológia elleni harc alapja.* Az eredményes fellépés legfőbb feltétele ugyanis a hatékony szocialista építőmunka, a szocialista demokrácia fejlesztése, a párt- és az állami fegyelem megszilárdítása, a szocialista országokhoz fűződő kapcsolataink és a nemzetközi kommunista mozgalom egységét szolgáló internacionalista politikánk erősítése.

A második fontos törekvésünk ideológiai munkánk offenzív jellege. Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy mi határozzuk meg

a kérdéseket, amelyeket az ideológiai konfrontáció középpontjába akarunk állítani, mi válasszuk meg a harci terepet és a küzdelmet a mi érdekeinknek megfelelően alakítjuk.

Az ellenséges ideológiai diverzió elleni harc azt követeli, hogy először valamiért küzdjünk és csak azután valami ellen. Mi hajlamosak vagyunk arra, hogy sokat beszéljünk az ellenség hamisításairól, hogy cáfoljuk őket, tagadjuk állításaikat. Holott a harc akkor eredményes, ha először elmondjuk a mi igazunkat, meggyőzzük róla a lakosságot, terjesztjük a mi világnézetünket és ennek talaján összpontosítjuk erőnket az ellenséges propaganda cáfolatára.

A nemzetközi ideológiai harcban komplex módon kell fellépni. Ez nemcsak a sajtó, a rádió vagy a televízió feladata, ez nem valamiféle reszortfeladat. A nemzetközi ideológiai harc azt követeli, hogy egész politikai mechanizmusunk, ideológiai gépezetünk együtt tegyen meg mindent eszméink terjesztése és megvalósítása érdekében.

Mit tehet az egyes ember és a propaganda a nemzetközi ideológiai harcban?

Sokak számára a mindennapi munkájától fényévnyi távolságra tűnik a két ideológia párviadala. Márpedig ez nem így van. Mindenki a maga munkájával teszi a legtöbbet annak érdekében, hogy a társadalom gyakorlatában megvalósuljon az eszme, a szocializmus építése. A megvalósult eszme a legerősebb fegyver a burzsoá ideológiával szemben.

Bizonyíthatjuk ezt egy másik oldalról is. Hogyan szállhatunk szembe azzal a burzsoá propagandával, amely táplálja a társadalomellenes magatartást, a cinizmust, a politikai közömbösséget, sőt a szembefordulást társadalmunkkal? Ha növeljük minden ember társadalmi felelősségérzetét, a társadalom iránti elkötelezettségét. Egy világnézetileg szilárd, erkölcsileg tiszta, becsületesen élő és dolgozó ember a legnagyobb akadály a burzsoá ideológia útjában.

Lehetetlenség sorra venni mindazokat a területeket, ahol feladatai vannak a propagandának. Két témát azonban mégis ki kell emelni.

Az egyik: mit mondunk a szocializmusról. Vagyis sikerül-e hitelesen és sokoldalúan bemutatni a szocializmust és a kapitalizmussal szembeni történelmi előnyeit. Számtalan tény áll a propaganda rendelkezésére, de ezeket nem mindig tudjuk kellő hatással felhasználni. Melyek ezek a tények? *A szocializmus az egyetlen társadalmi rendszer, amely a dolgozó embernek az anyagi javak egyre növekvő bősége és mind igazságosabb elosztása mellett igazi szellemi értékeket is nyújt.* A szocialista társadalmi és állami rendet már nem lehet a hagyományos polgári demokrácia mércéjével mérni. Itt a demokratikus szabadságjogok deklarációja vagy formális elismerése helyett megteremtették a feltételeket a jogok gyakorlására, biztosítják a dolgozók széles körű részvételét a termelés irányításában, a közés államügyek intézésében. A szocializmus új típusú nemzetközi kapcsolatokat hozott létre és tartalommal töltötte meg azokat az általános demokratikus elveket, mint például a függetlenség, a szuverenitás, az egyenjogúság stb.

A szocializmusban is vannak ellentmondások, konfliktusok, hibák. De a szocializmus gyökeresen különbözik a kapitalizmustól abban, hogy mások az ellentmondásai, és ezek nem feloldhatatlanok. *A szocializmus sikereivel és távlataival, minden problémájával egyetemben még fiatal, növekvő társadalmi szervezet, amelynek kimeríthetetlen lehetőségei vannak.*

Nem kevésbé fontos a kapitalizmus reális képének felvázolása. Propagandánk csak akkor hiteles, ha „emberközelből" tudjuk bírálni a tőkés rendszert, vagyis feltárni azokat a jelenségeit, amelyek a legközvetlenebbül mutatják embertelenségeit. Ehhez figyelembe kell vennünk a modern kapitalizmus fejlődésének néhány ellentmondását. Be kell mutatnunk például, hogy a tőkésországokban egyidejűleg létezik a gazdasági növekedés és a mélyreható válság, a tudományos-technikai haladás és a tudományos vívmányok társadalomellenes felhasználása, a viszonylag magas életszínvonal és a létbizonytalanság, a munkanélküliség.

Napjainkban még a tőkés világ uralkodó köreiben is végbemegy a polarizáció. Vannak szélsőséges lépésekre, a háborúra orientáló reakciós csoportosulások és olyanok, amelyek tekintetbe véve a világ új erőviszonyait, stratégiai céljaikról le nem mondva, hajlamosak reálisabban megközelíteni a nemzetközi

problémákat. Ezekkel a körökkel a szocialista országok tudatosan keresik a politikai, gazdasági, kulturális, tudományos kapcsolatokat, mert az államok közötti rendezett viszonyok, a kölcsönösen előnyös kapcsolatok révén válik gyakorlattá a békés egymás mellett élés. De ideológiailag velük sem kötünk kompromisszumot.

A társadalmi tudatban nincs légüres tér. Vagy a mi marxista világnézetünk tölti ki, vagy más nézetek foglalják el. Ennélfogva, *ha eredményesen akarunk küzdeni a nemzetközi ideológiai harcban, ha útját akarjuk állni a burzsoá ideológiai behatolásnak, akkor a legfontosabb a marxista—leninista eszmék befolyásának növelését kell tekintenünk.* Elveink terjesztésével lehet a társadalomban felhalmozni azt a nagy mennyiségű érvanyagot, amely a magunk igazának vonzó hirdetésére és a burzsoá propaganda visszaszorítására egyaránt alkalmas. Az ideológiai harc ugyanis nem más, mint küzdelem az emberek értelméért és érzelméért, agyáért és szívéért.

Ajánlott irodalom

1. A Magyar Szocialista Munkáspárt XII. kongresszusa. (Rövidített jegyzőkönyv.) Kossuth Könyvkiadó 1980. 77—83., 114—125., 156—160., 191—195. old.
2. Az SZKP XXV. kongresszusa. (Rövidített jegyzőkönyv.) Kossuth Könyvkiadó 1976. 7—44., 109—115. old.
3. *Borisz Ponomarjov:* A szocializmus szerepe a mai világfejlődésben. Béke és Szocializmus, 1975. 1. sz.
4. Békés egymás mellett élés — ideológiai harc. Kossuth Könyvkiadó 1974.
5. *Pálos Tamás:* Mi az antikommunizmus? Kossuth Könyvkiadó 1974.

Vitakérdések

— Miért nem lehetséges békés egymás mellett élés az ideológiában?
— Miért éleződik a nemzetközi ideológiai harc?
— Min alapszik a marxizmus—leninizmus világméretű térhódítása?
— Miért folyamodott az imperializmus az ideológiai diverzió eszközéhez?
— Mi az antikommunizmus?
— Mit tehet a propaganda a nemzetközi ideológiai harcban?

A kiadásért felel a Kossuth Konyvkiadó igazgatója
Szikra Lapnyomda (80—1954)
Felelős vezető Csondes Zoltán vezérigazgató
A borító Székffy Gyula munkája
Műszaki vezető Aranyi Imre
Műszaki szerkesztő Szakos Zsuzsa
Terjedelme 9 (A/5) ív

Hasznos ismereteket, tartalmas szórakozást nyújtanak könyveink és folyóirataink

- filozófia
- esztétika
  kultúra
- történelem
  munkásmozgalom
- közgazdaság
  világgazdaság
  gazdaságpolitika
- nemzetközi kérdések
- társadalompolitikai kérdések
- irodalom

Keresse fel rendszeresen az alapszervezeti politikai irodalom terjesztőt vagy a megyei, kerületi pártbizottságokon működő kirendeltségeket

Kossuth Könyvkiadó